

KÖTELEZŐ EMLÉKEK GYŰJTEMÉNYE

A középkori építészet története

Készítették:

BÁNYAI ÁGNES és **HOFFER DÁVID** másodéves hallgatók

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építészmérnöki Kar

Felhasznált irodalom:

Szentkirályi Zoltán: Az építészet világtörténete

Budapest, 2009. január 17.

KÖZÉPKOR ÉPÍTÉSZETE

Szükségleti építészet	4
Róma városa	5
Szentföld	9
Egyiptom	10
Szíria:	10
Bizánc építésze	14
Kora-Bizánci építészet	14
Közép-Bizánci építészet	16
Építészet Bizánc hatósugarában	18
Ravenna építésze	20
Nyugat-Római Császárság építésze	20
Keleti-Gót Királyság építésze	22
Bizánci Exarhátság építésze	24

A ROMANIKÁ SZAKRÁLIS ÉPÍTÉSZETE 26

Preromanika	26
Szórványemlékek	26
Romanika	30
Német-Római Császárság	30
Lombardia	33
Antikizáló romanika	35
Bizantizáló romanika	39
Bencés zárandok romanika	41
Ciszterci romanika	43
Normann romanika	46

GÓTIKA 49

Francia Katedrális Gótika	49
Korai Katedrálisok	49
Érett Katedrálisok	51
A gótika elterjedése Franciaországban	55
Angol gótika	57
Közvetlen francia hatású építészet	57
Early English	59
Decorated Style	61
Perpendicular Style	62
Német gótika	63
Gótikus elemek a német építészetben	63
Gótikus építészet teljes eszközkészlettel	65

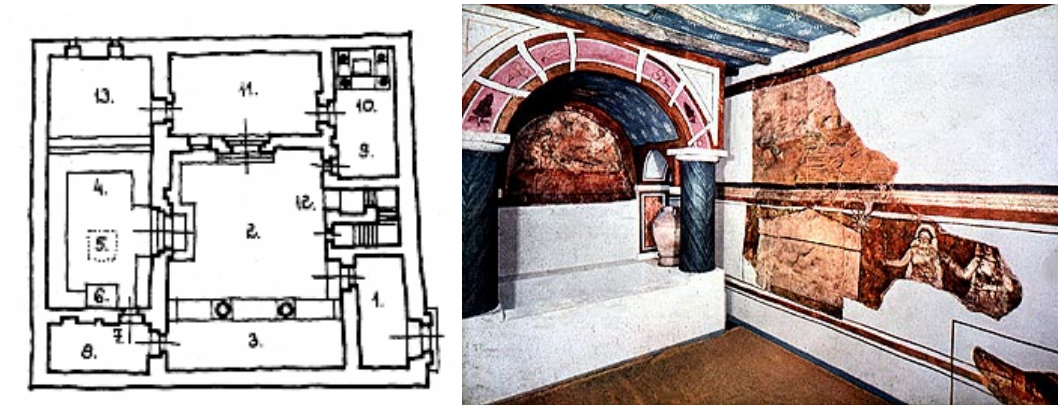
Interregionális gótika	67
Ciszterci gótika	67
Városi szerzetesrendek építésze	70
Polgári gótika	74
Latin gótika – itáliai dómépítészet	77

ÓKERESZTÉNY ÉPÍTÉSZET

Szükségleti építészet

Dura Europosz (Szíria):

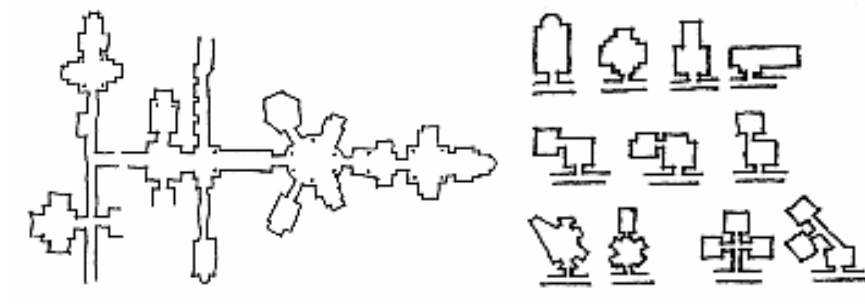
A kereszténység üldözöttsége miatt külön építészeti igénnyel nem jelentkezhetett ezért jobb módú tagok házában vagy külön erre a célra épület lakóházakkal teljesen azonos gyülekezeti házban tartották a közös áhítatot. Az átriumos római lakóházak funkcionális átalakításával keletkeztek, figyelembe véve az antik zsinagóga imatermeinek elrendezését. Ebben az esetben a városfal melletti sáncban helyezkedett el és ezért érintetlen maradt a 20. századig.

Helyiségek: 1. előtér; 2. udvar.; 3. tornác; 4. coenaculum; 5. oltárhely; 6. katedra; 7. diakónus ajtó; 8. prothesis; 9. baptisterion; 10. keresztelő medence; 11. consignatorium; 12. emeleti feljáró a lakásokhoz; 13. empórium (nők helye)

A helyiségek csoportosításából, a megmaradt berendezésekből lehet következtetni az épület használatára, s a későbbi keresztény templomok kialakítását meghatározó funkciók csíráira. A bejáratl szemközt, díszesebb, padokkal körülvett terem a *coenaculum* (az Utolsó Vacsora terme, a tulajdonképpeni templomtér). Az asztal (oltár) a terem közepén állt, a cathedra a keleti falnál volt. Itt egy kisebb helyiség kapcsolódik a coenaculumhoz, de ugyanakkor van bejárata az udvari folyosóról is. Ez a kisméretű helyiség a későbbi keleti liturgiák előkészületi terének, a *prothesis*-nek az előképe. Az istentiszteletre érkezők a tornác felől itt adják át a diakónusnak (segédkező szerep) a hozott adományokat, az kiválasztja a szertartáshoz szükséges kenyeret és bort, majd az imák, olvasmányok és az egyházfő tanítása (homília) után a cathedra melletti ajtón viszi be a terembe.

Via Latina katakomba (a római Via Latina alatti cubiculum sor alaprajza):

A római temetkezési szokások jellegzetes terméke volt a katakomba: földalatti folyosórendszer, ahol a falba vájt fülkébe (arcosolium) vagy szintén kivájt helyiségekben (cubiculum) helyezték el a szarkofágokat. A keresztényüldözések idején ezeket a helyiségeket istentiszteleti célokra alakították át. Társzművészeti alkotásai: festmények, domborművek a szarkofágokon.

Róma városa

Az antik templom nem alkalmas a keresztény liturgiára, mivel nincs tömegbefogadó képessége. A keresztények nagy lehatárolt teret kerestek, így esett a választás a bazilikaformára. Az ókeresztény bazilika térszerkezete szimbolikus jelentőségű: a hossz tengely az út, a *via sacra* – a keresztény lélek útja – az út, folyosó végén diadalív – átlépés a paradicsomba (a liturgiát a szentély előtt, a diadalív alatt végzik).

A baptisterium nyolcszög alaprajza szintén szimbolikus jelentőségű. A nyolcas szám az újjászületés száma, mint ahogy a keresztség jelenti a Krisztus általi megváltást. Jézus a Passió 8. napján támadt fel a halálból és a világ is a 8. napon kezdett működni.

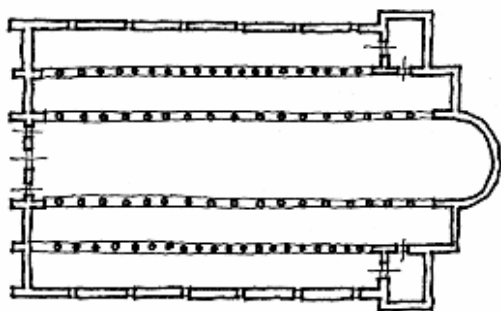
Az ókeresztény bazilikák három alaptípusa:

1. **gyülekező (egyházközösségi templom)** – nagy tömeg befogadására és a napi istentisztelet végzésére alkalmas irányított tér (pl. San Salvatore lateráni bazilika)
2. **Kultusztemplom** – kisebb közösségnek szánt centrális építmény (sírkápolna, baptisterium) – a kultusztárgy vagy cselekmény az épület központjában kap helyet. Többnyire a kiemelt középrésze bazilikáris szerkezetű (centrális bazilika). (pl. Santa Constanza vagy a Lateráni Bazilika Baptisztériuma)
3. **Memoriális bazilika** - nagy tömegek nyilvános istentiszteletét biztosító tér, mely ugyanakkor valamilyen emlékhelyet, kultushelyet is magába foglal. Rómában a hosszanti és centrális tér ötvözetét keresztházzal oldják meg. (pl. San Pietro Vecchio, San Paulo fuori le mura)

San Salvatore (S. Giovanni in Laterno), Róma:

A lateráni Keresztelő Szent János-főszékesegyház, az Üdvözítő temploma, a pápa székesegyháza, Róma főtemploma, az ókori Róma és a kereszténység első nyilvános temploma.

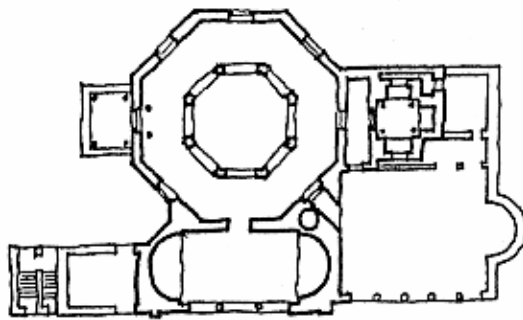
Eredetileg: öthajós bazilika volt, kiemelt főhajóját a nyugati végén félköríves apszis zárta le, két oldalról belső mellékhajók kísérték végig. A külső mellékhajókat a szentély előtti részen keresztirányú tér szakította meg – feltehetően ez választotta el a világi hívektől a papságot. A belsőt drága anyagok, élénk színek tették gazdaggá. Fedélszéke nyitott volt, annak gerendáit aranylemezek borították. A szentélyt tömör ezüstből öntött oszlopokon nyugvó oromzat választotta el a hajótól. A sok díszítés nem hivalkodó pompa volt, mivel a fényben megcsillanó nemes felületek anyagtalanító ragyogása, a kora keresztény majd később a bizánci templomok alakításának, a tér mágikus hatásának egyik legfontosabb kompozíciós eleme. A 17. században Boromini barokk stílusban átépítette.

Lateráni baptisterium, Róma:

Centrális bazilika, itt is puritán külső. Nyolcszög alaprajzú, középkori számszimbolikában. A földi lét a négy alapelem, Istenség három személy és a túlvilág a nyolcadik. Rómában nem jellemző az additív térstruktúra – a bazilikális tér kommunikál egymással, nem elválasztható.

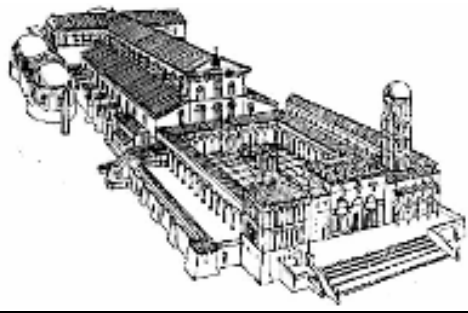
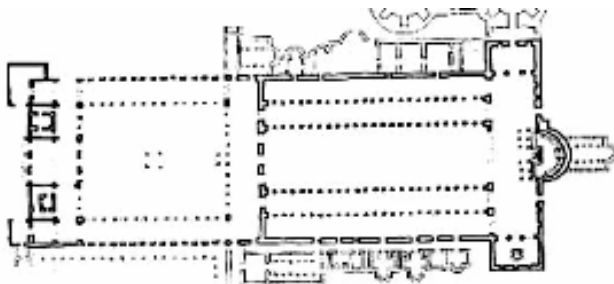
Santa Constanza (mauzóleum), Róma:

A San Agnese mellett áll, Constantinus lányának a mauzóleuma. Kör alaprajzú középterét 12 pár kompozit oszlop keretezi. Ezek hordják vállkő és félkörös boltívek közvetítésével a sokszögű tamburt, a kupola alatti ablakokkal áttört falfalazást és a fönt opeionnal megnyitott félgömb kupolát. Körülötte gyűrűs dongával fedett alacsonyabb körüljáró húzódik. A tiszta körforma ellenére a tér mérsékelten axiális, bejáratához a főirányt megszabó keresztirányban nyújtott előtér csatlakozik, bent pedig a tengelybe eső két árkádív a többinél alig észrevehetően tágasabb. Valószínűleg a legrégebbi keresztény mauzóleum. Váltakozó félkörös és szögletes falfülkékkel.

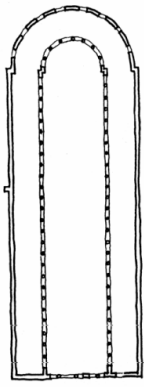
San Pietro Vecchio (Róma):

I. (Nagy) Constantinus császár emeltette Rómában Szent Péter sírja fölé 330 körül. Az épületet az 5. század közepén fejezték be, és a 16. század elejéig állt, a mai Szent Péter-bazilika helyén. Hosszháza hasonló volt a Lateráni Bazilikához, csak a méretei nagyobbak és a főhajó két oldalán alkalmaztak az oszlopok felett boltíves kiváltás helyett vízszintesen futó gerendázatot. San Pietro akkor még kivételszámba menő új téreleme a hosszház nyugati végén, a főhajóval azonos magasságú a tengelyre merőlegesen fekvő keresztház. A nyugati hosszoldal közepén félköríves apszis bővítette. Megjelenésében van valami keleties. Úgy helyezkedik el a hosszház mögött, mint Elő-Ázsia ókori templomaiban az axiális térsor végén a haránt irányú cella. A keresztház jelenlétét a kettős funkció indokolta: a hosszházban volt a gyülekezeti tér, a keresztház pedig a tulajdonképpeni emléktemplom, centrumban (a tengelyek metsződésében) az apostol sírjával. Az udvar: a templomnak az a része, ahova a meg nem keresztelték is beléphettek – a kora keresztény építészetben az előcsarnok szerepét töltötte be.

San Lorenzo fuori le mura (Róma):

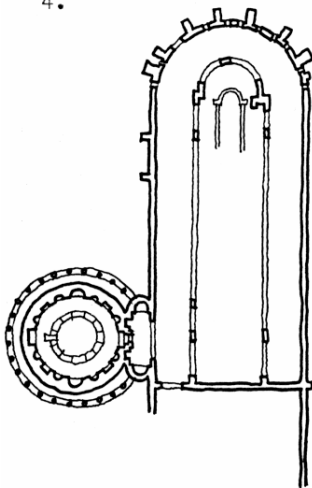
Háromhajós, körüljárós bazilika, szentély körül empóriumszint.

San Agnese, Róma:

Körüljárós bazilika, felső szinten asszonyok számára készült empóriumok a bizánci liturgia szerint.

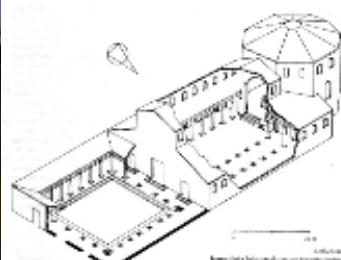
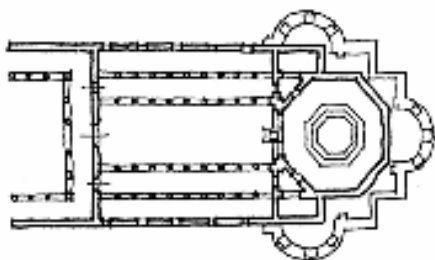
4.

Szentföld:

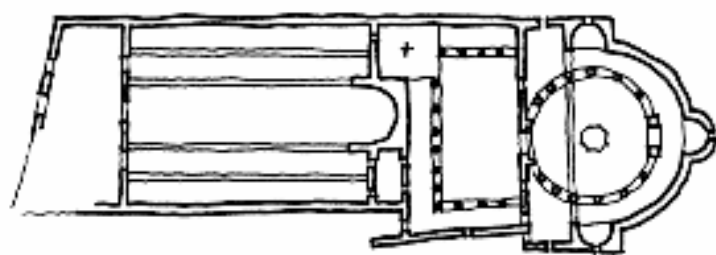
Jézus születése templom, Betlehem (325-333)

A betlehemi születés templom axiális téregyüttese négyszögű külső udvarral kezdődött. Ezt követte az átrium, majd az öthajós bazilika és végül az emléktér, a Krisztus születésének helyét befedő oktagon. Az emelt szentély alatt helyezkedett el a kultuszhely – a születés barlang. A zarándokhelynek ez a kialakítása a későbbi altemplomos megoldás archetípusává vált.

Szent Sír Templom, Jeruzsálem(325-336)

Rendszere az előzőhöz hasonló, átriummal bevezetett öthajós memoriális bazilika. Az emlékhely mögött található az apszistól kb. 30 méterre nyugat felé. Ez az önálló centrális memoriális tér foglalta magába a sírbarlangot és a golgota sziklát. A zarándokforgalom körüljárós archetípusát teremtette meg, a középkor leggyakrabban másolt tértípusa lett (zarándokszentély, Westwerk, Szentsír kápolnák). Oszlopfolyosós udvar kapcsolta a bazilikához. A sírt 12 oszlop vette körül és azokra támaszkodó félgömbkupola fedte le. Maga a templom additív jellegű: egyházközségi bazilika + átrium+ kápolnák+ Szent Sír templom. A római memoriális bazilikák ennek a leszármazottai. A mellékhajók felett külön karzat, az empórium helyezkedett el a nemek elválasztása céljából. A zarándokforgalom körüljárós archetípusát teremtette meg, a középkor leggyakrabban másolt tértípusa lett.

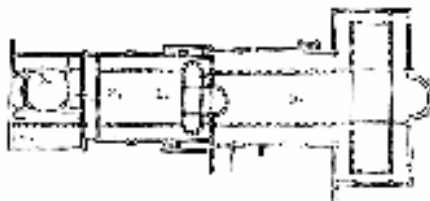
Egyiptom

Szerzetesi templomok: A kereszténység elterjedésével nő a hívő száma, bár sokan divatból fordulnak az egyházhoz. Ez sokakban kiábrándulást keltett, ők elvonultak, remete életmódot folytattak. Ezeket később összegyűjtötték, és szerzetesrendekbe tömörültek. A szerzetesi közösség megjelenés és életformája a Constantinus-i bazilika térszervezetében változásokat igényelt.

1. A nagy létszámú szerzetesi közösségnek önálló térigénye volt (zsolozsma, oltár körüli szolgálat)
2. Ugyanakkor a laikus közösség elkülönítése – ez a keresztház megnövekedését eredményezte vagy az apszis önálló trikonchás elrendezést kapott.
3. A szerzetesi templomok többnyire kultuszhelyekre épültek, a zarándokforgalom kiszolgálását a szerzetesek végezték.

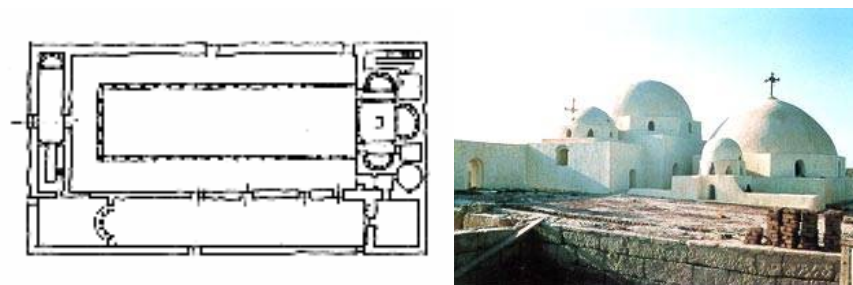
Abu Menas zarándoktemplom, Egyiptom (395-408)

Sz. Menas sírja fölé épület kettős bazilika. Benne nagy keresztház (szerzetesi liturgia) és kultuszhely (Sz. Menas sírja, kialakításával. Axiális épületszoport keresztelőkápolnából (centrális építmény) és két bazilikából. Míg Róma építészete új formákat generál, a keleti részek jobban ragaszkodnak a perifériákhoz, az antik formákhoz és a helyi hagyományokhoz.

Deir-el-Abiad, kolostortemplom (erődtemplom) (450 körül)

Az egyiptomi kora keresztény (kopt) építészetben a háromhajós bazilikának olyan változata alakult ki, amelyben a korszerű funkciót szolgáló alaprajzon és térrendszeren belül tovább éltek a terület távoli múltjának görög-római hagyományokkal ötvöződő formálási sajátosságai. Jó példa erre a Szohag melletti Fehér kolostor (Deir-el-Abiad). Szentélye antik jellegű 3 karéjos tér (cella, trichora). Külön egységként áll a tengely végén, mint a római fórumon a templom és boltíves nyílással néz a főhajóra. Az apszis trikonchás típusú, a szentély műfaja gazdagodik, centrális térkompozícióvá növi ki magát. A trikonchás apszisban helyezkedett el a liturgiát szolgáló kórus. A hosszház szokatlanul megnyújtott és megjelenésében kissé udvarszerű. Kiemelt főterét a mellékhajók nem csak két oldalról kísérik, átfordulnak a bejárat felőli rövid oldalra is. Az udvarszerű belsőt az egyiptomi templomokra emlékeztetően zárják körül a nehéz kőfalak.

Szíria:

Korai egyházközségi templomok: A római bazilika egyszerűsödése figyelhető meg (három hajós, keresztház nélküli változat), ugyanakkor a liturgiának megfelelően az apszis gazdagodott. Kialakult a jellegzetes szír

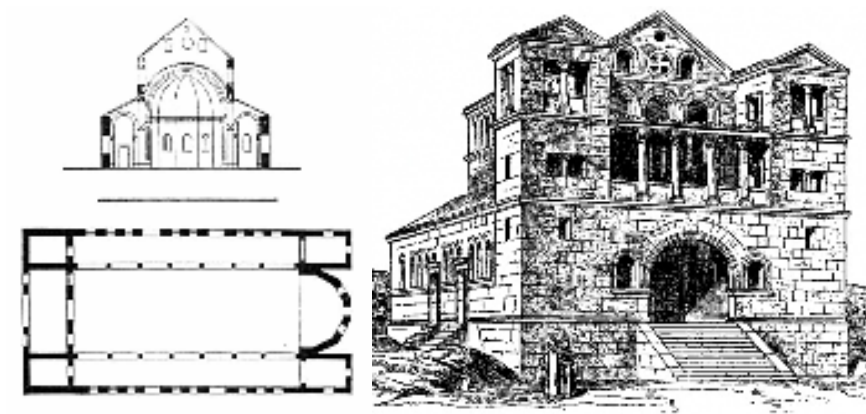
szentélyfej. Részei: apszis (megemelt tér, fölmagasztosult oltárral); prothesis (északi melléktér, adományok előkészítésének a helye); diakonikon (déli melléktér, készületi és raktár tere, eredetileg az evangéliumos könyv őrzési helye). A nyugati oldalon megjelent a toronypár közötti előcsarnok (livan) – hettita városkapu motívum (Jeruzsálem, a legszentebb város rendelkezett ilyen kapuzattal). Szíriában már a külső homlokzattal is foglalkoznak (párkányok, timpanonok). Megfigyelhető itt is a centrum – periféria viszony. Róma a centrum, az új formák generálója, merész és bátor, míg a periféria sokkal pallérozottabb – a keleti építészet és a szellemi elit ragaszkodik az antikhoz.

Szagrális funkciók:

- Egyházközségi (püspöki templomok): háromhajós, keresztház nélküli bazilikák, hármasszentélyfejjel. Pl. Qualb-Luzeh, Turmanin
- Centrális mauzóleumok: a halotti istentisztelet a szír liturgiában fokozott jelentőségű. Pl. Ezra: Szt. György templom, Boszra: Szent Sergiosz és Bakkhosz templom
- zárandoktemplomok: Szíriában is kialakult a szerzetesség (Antonita rend). Esetenként szélsőséges, aszketikus formákat is megvalósítva (pl. oszlopálló szerzetesek). Pl. Qalat-Sziman zárandoktemplom

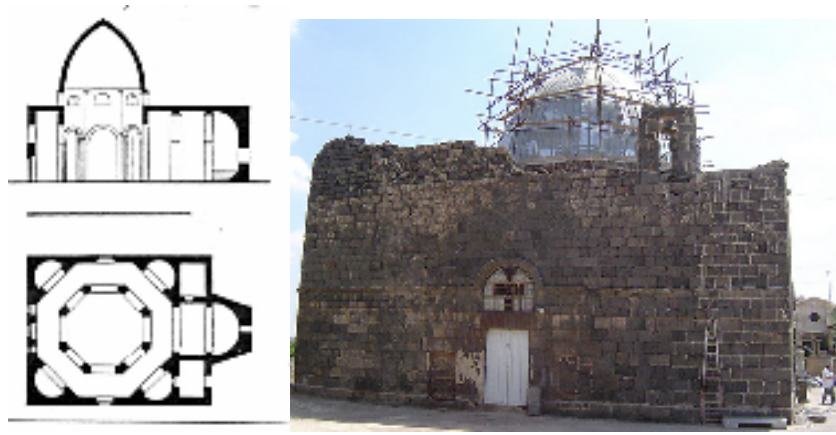
Turmanin: bazilika (480 k.)

Egyházközségi bazilika. Szorosan álló oszlopok sora határolta a főhajót. Nagyon szép példa a kéttornyos templomhomlokzatra.

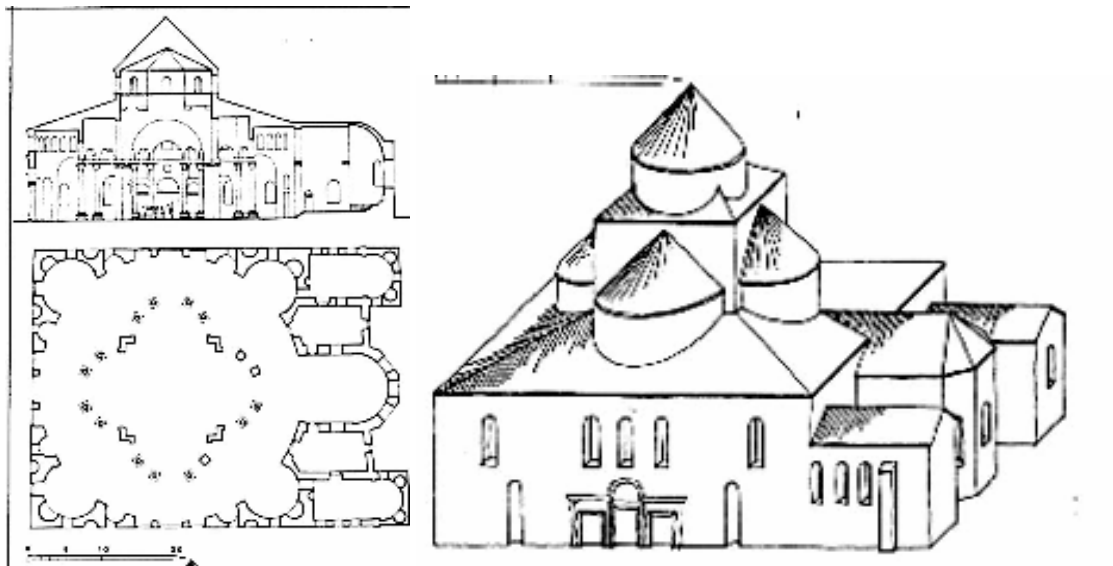
Szt. György templom, Ezra (515)

Itt a memoriális templom egyházközségi célokra épül, míg pl. Rómában az ereklve tiszteletére. A templom egy centrális nyolcszög alakú tér köré szerveződik, mely feletti kupolát oszlopok támasztják. Ekörül helyezkedik el a körüljáró tér, melynek sarokfülkéi antik vonást tükröznek. Itt is jellemző a Szíriában megszokott egy tömegbe foglaltság.

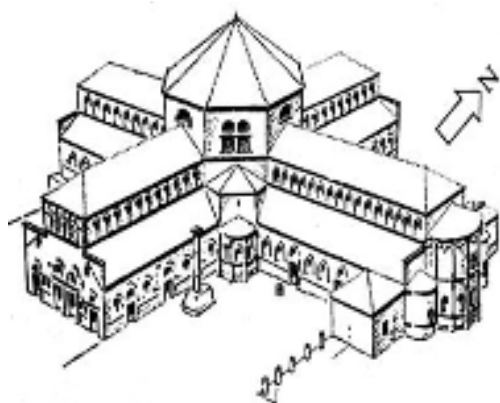
Szt. Sergiosz és Bakkhosz templom, Boszra (512)

Centrális egyházközségi templom. A főapszis belül félköríves, kívül poligonális. A belső tér nem additív módon fülkékkel, hanem karéjosan oszlopokkal bővített, ami több kommunikációt biztosít a terek között. Ez konjunktív kapcsolat.

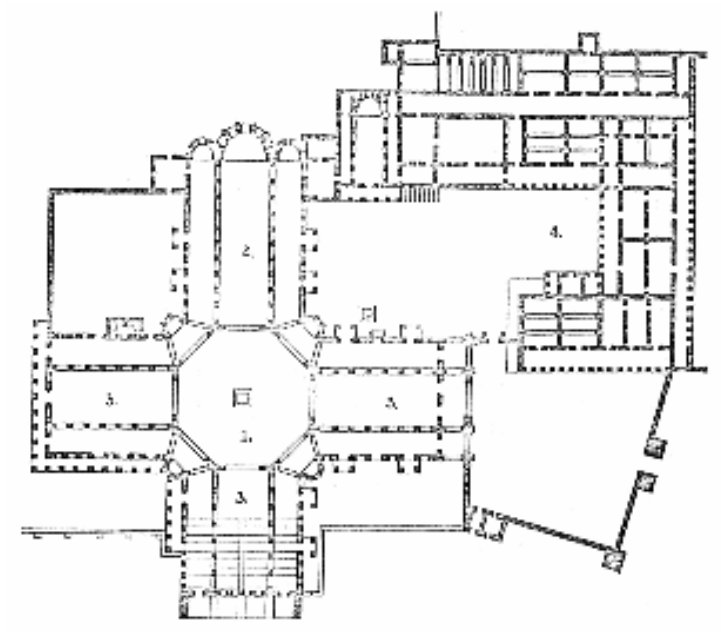

Kalat Siman: zarándok központ (5.sz. első fele)

Oszlopos Simeon ezen a helyen 30 évet töltött önsanyargató életmódban egy oszlop tetején. A templom központi tere hatalmas oktagon, hozzá négy oldalról görögkereszt alakban háromhajós bazilikák csatlakoznak. A térkompozíció szempontjából itt nem is annyira a görögkereszt-forma a lényeges, nem a terek szellemes kapcsolása a rendkívüli, hanem elsősorban az, hogy a keresztszárak háromhajós, teljes bazilikák. Csak maga a keleti keresztszárny önmagában megfelelne egy bazilikának, de nyugatról homlokzat nélkül kapcsolódik az oktagonra és ez a feltárulás feltételeit döntően módosítja.

Részei: 1. Oktogon a szent oszlopával; 2. Bazilika; 3. Zarándokházak; 4. Kolostoregyüttes

Bizánc építésze

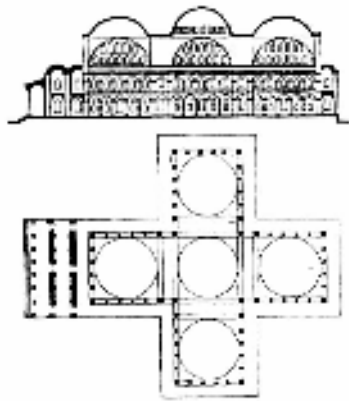
Kora-Bizánci építészet

Fő központok:

- Konstantinápoly (császári reprezentáció épületei)
- Ravenna (6. századtól jelentős császári építkezések)
- Thesszaloniki (szerzetesség korai központja)

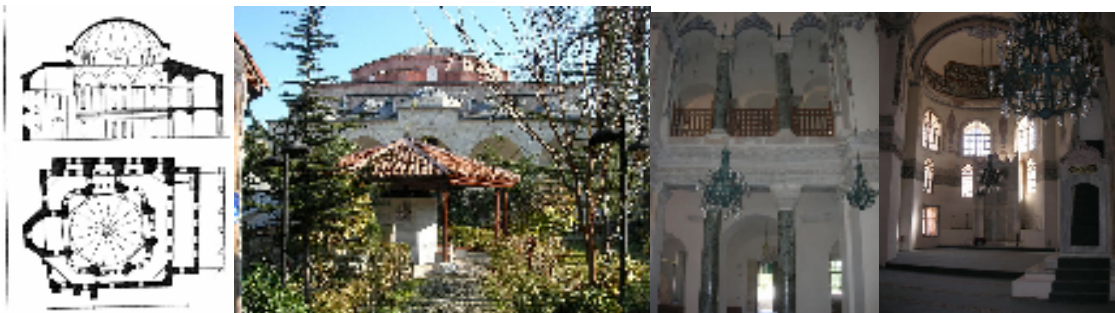
Hagioi Apostoloi (mauzóleum), Konstantinápoly (528-565)

Görögkereszt alaprajzú ötkupolás tere rendszeres liturgia végzésére nem volt alkalmas, viszont a térformája hatott az európai romanika bizantikus hatású területeire (pl. Velence). Ez az első görögkereszt alaprajzú keresztény templom.

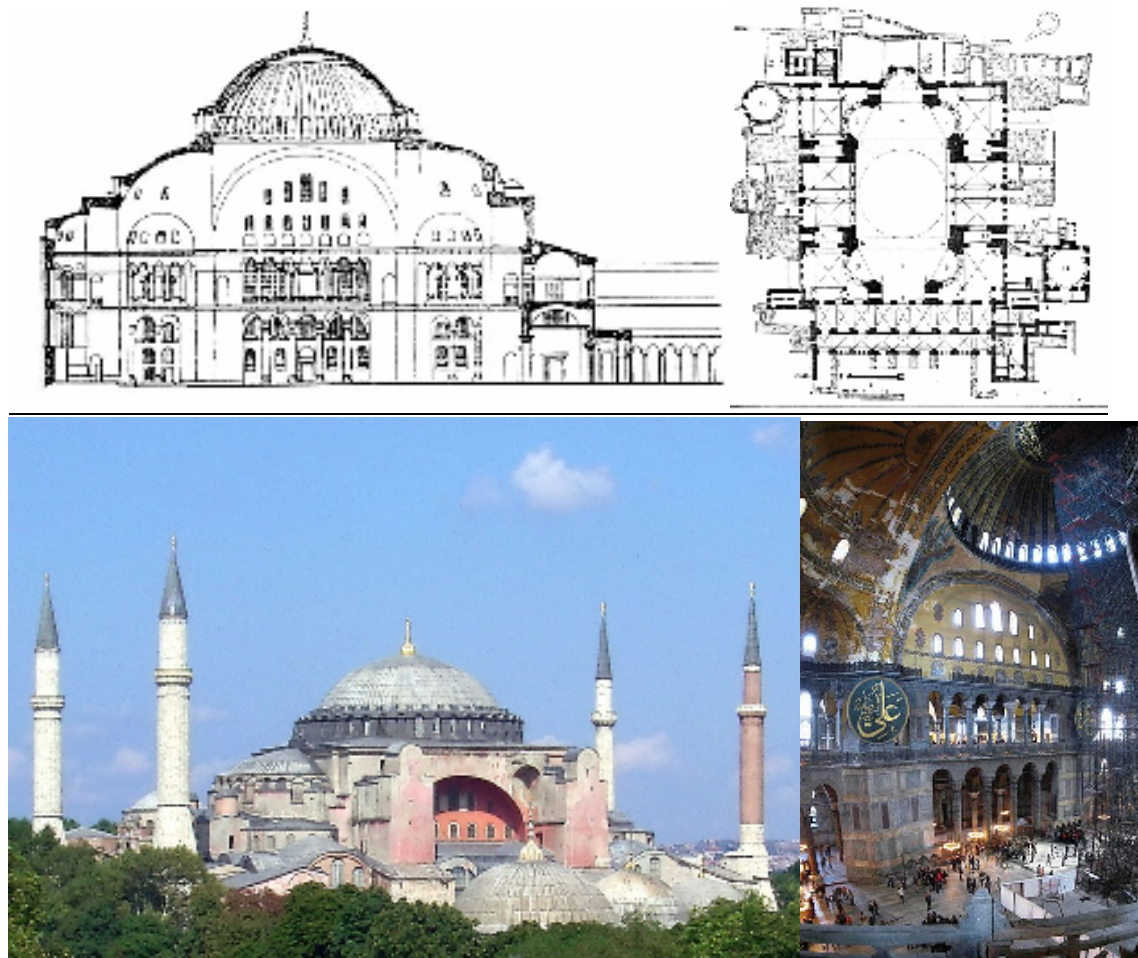
Szt. Szergiosz és Bakkhosz, Konstantinápoly (527-536)

Kezdetben a császári család magánegyháza volt, majd 928-ig a konstantinápolyi monofizita (szír, örmény) szerzetesek temploma volt. Térformája szír előképre mutat (Ezra: Szt. György). A körüljárás ortogonális tér az egykorú ravennai építkezéseken is megjelent (pl. San Vitale), de közvetve hatott a Karoling építészetre is (pl. Aachen). A főtere kissé szabálytalan oktagon, ahhoz csatlakozik a bejárattal szemben keletről a szentély. A többi oldalt a tengelykeresztben négyszögű fülkék, az átlók irányába félkörívű konchák bővítik. A részletei nagyon finomak, az arányai nem túl szerencsések, az egyébként is alacsony oktagonra szinte ráül a kupola, s a tér oldalra sem tud kitágulni. Az emeleti körüljáró nem elég mély ahhoz, hogy a saját környezet illúzióját megteremtse. Központi tere cikkelyes kupolával fedett. A Hagia Sophia elődjének tekintik.

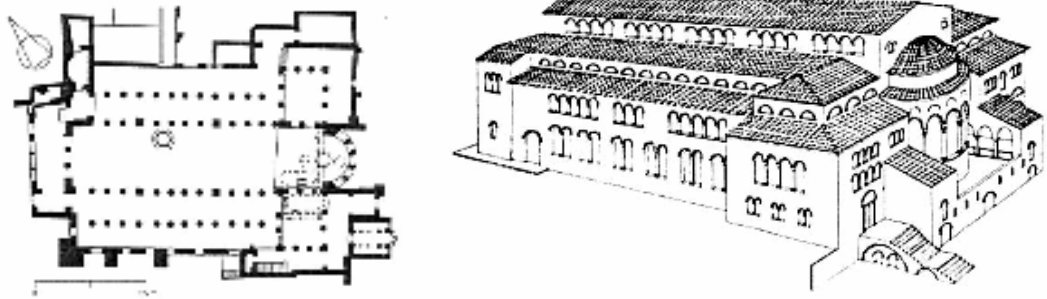
Hagia Sophia, Konstantinápoly (532-537)

Császári főtemplom. A középkipolás, konchákkal bővített tér a hosszázás és a centrális tér speciális ötvözete. A templom északi oldalához kapcsolódó önálló körüljárós centrális tér Jézus szenvedésére és a Szentsírra utal. A déli oldal keresztelőkápolnája szír előkére mutat. 33 méter átmérőjű csegelyes kupolával fedett, négyzetes középteréhez a kelet-nyugati tengely mentén félkör alaprajzú, félkupolával fedett szakaszok csatlakoznak. Ezeket átlósan két-két félkörű koncha bővíti tovább, a tengelyben pedig a bejárat előtere és vele szemben az apszis. A többszörösen bővített centrális tércsoportot két oldalról emeletesre megosztott mellékterek kísérik, kissé emlékeztetve a bazilikák mellékhajóira. Ha a hosszmetsetet megnézzük szembetűnő a szerkezet szinte hártyszerű könnyedsége. A boltozatok látszólag alátámasztás nélkül, hullámzó vonalban ereszkednek le kétfelé és futnak rá a karcsú határfalra, a kupola a félkupolákra támaszkodik, azok a harántívű dongákra és ez utóbbiakat kívülről az apszis, illetve a narthex boltozata támasztja meg. Nem additív, hierarchikus kommunikáció van a terek között. Nem tektonikus rendszer, az egymás feletti oszlopok tengelyei nem esnek egybe.

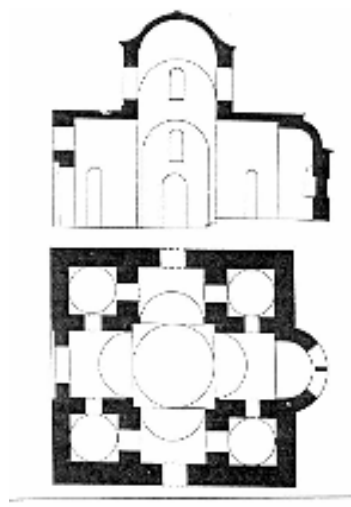
Hagios Demetrios, Thesszaloniki (412)

A szerzetesi templomok egy része zarándokhelyet tartott fenn jelentős forgalommal. Ezek a templomok a római keresztény bazilikák térformáját követték, kiegészülve a szerzetes templomokra jellemző nagy keresztházzal.

Hosios David, Thesszaloniki (5. sz.)

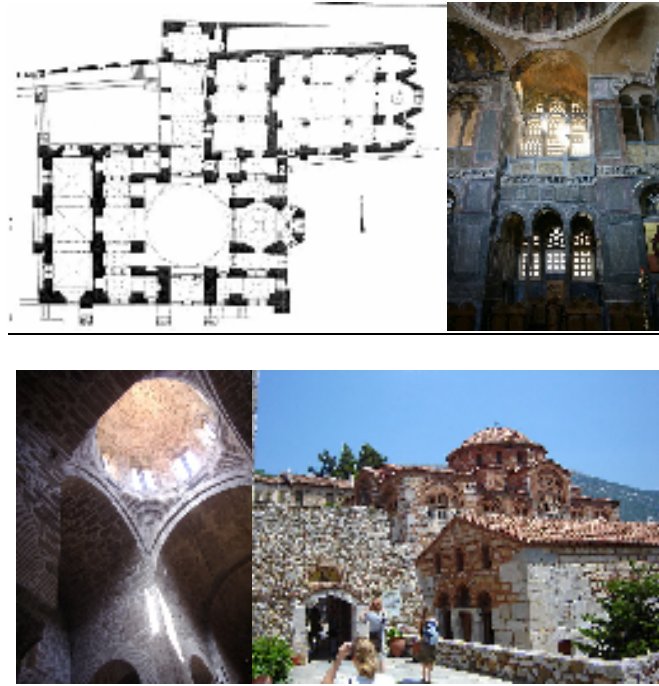
A kolostorok másik formája, a lavra, a külső forgalomtól elzárva működött. Itt nem volt szükség nagy templomhajóra. A templom egész tere a szerzetesi liturgia szolgálatában állt. A kolostor főtemploma a katolikon rendszerint középkupolás, 9 osztatú tér volt. A térformának perzsa-szasszanida előképei vannak.

Közép-Bizánci építészet

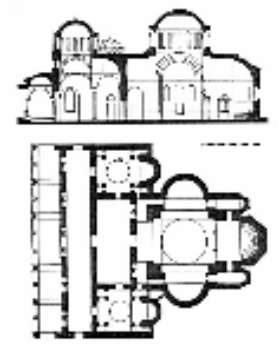
Hosios Lukás, Sztirisz (10-11. sz. fordulója)

Központi terében a sarkokon 3-3 karcsú pillér áll. Erre támaszkodnak a tamburos kupolát tartó boltívek, illetve a négyszögből a tambur alatt nyolcszögbe átvezető csegelyhez hasonló sarokboltozatok. A négy belső pillérpár között magasra futó keresztszárnyak nyílnak. A keleti íves apszisba torkollik és a szokástól eltérően csegelyes-kupola fedi. A másik 3 dongaboltozatos, a magasságát galéria osztja. Ezt a kétlépcsős enteriőrt harmadrangú terek csoportja egészíti ki. Az alaprajz szélső négyszögébe foglalt, a keresztszárak mélységében húzódó körüljáró és nyugati oldalon narthex. Terek kapcsolási rendszere és módja a thesszaloniki Hagia Sophiára emlékeztet, de ez fejlettebb és érleltebb. Létrejön az bizánci szentélyfej, ahol átjáró és ezzel kommunikáció van a szentély és a prothesis között.

Megisztré Lavra, Athos (11. sz.)

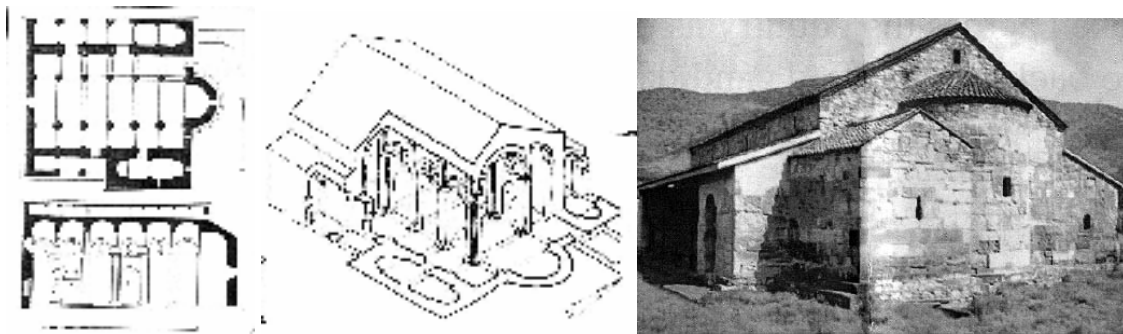
Az athosi kolostoregyüttes része. Főtemplom, a Megisztré Lavra trikonchás kápolnája típusalkotó lett (athonita térforma). Új liturgikus igény a nyugati oldal nagy előcsarnoka (lité) – a szerzetesi zsolozsma színhelye. Templom háromkaréjos, a középkupolás tér a keleti oldalon és keresztirányba kétfelől is apszisokkal tágul. Torzult kilencosztatúság.

Építészet Bizánc hatósugarában

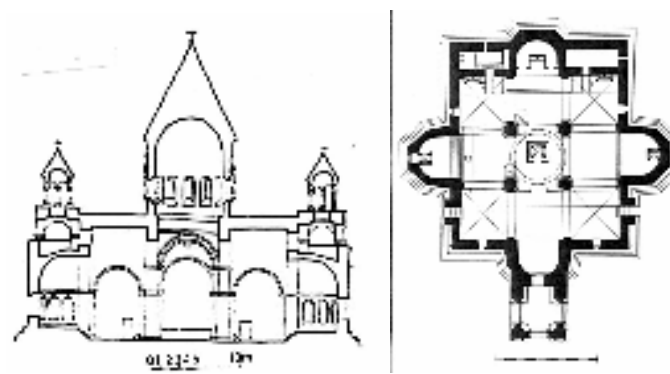
Szt. Sion püspöki székesegyház, Bolnisi, Grúzia (5.sz. vége)

Az un. prefeudális korban a római ókeresztény építészet és a szír ókeresztény építészet hatása érvényesül. Utóbbi inkább a centrális, memoriális építészetben jelentkezett. Szoros kapcsolat van a szomszédos örmény építészettel. Bolnisi székesegyháza kiforratlan formában tükrözi az ókeresztényt bazilika térszervezetének és a külső tornácos szír-örmény bazilikáknak a hatását. a három hajó majdnem egyformán magas un. álcarnoktér és a hármat együtt közös nyeregtető fedí.

Szurp Etsmiadzin székesegyház, Örményország (614-618)

A kupolás bazilika centralizálódva változtatott hosszirányú tér, ez pedig mérsékelten axiális, a hosszanti tengelyre szervezett centrális tércsoport. A tengely mentén kissé megnyújtott kvadratikus belsőt négy pillér osztja kilenc szakaszra. A középső felett sokszögű tamburon ülő kupola emelkedik. Hozzá négy oldalról dongaboltozatos keresztzárak csatlakoznak és ezt a görögkereszt formát egészítik ki négyszögűvé a sarokterek. A kilencosztású rész kelet felé szír jellegű hármassal bővül. Négy oldalról apszissal bővített négy belső pilléres középkupolás négyzet alaprajzú centrális tér.

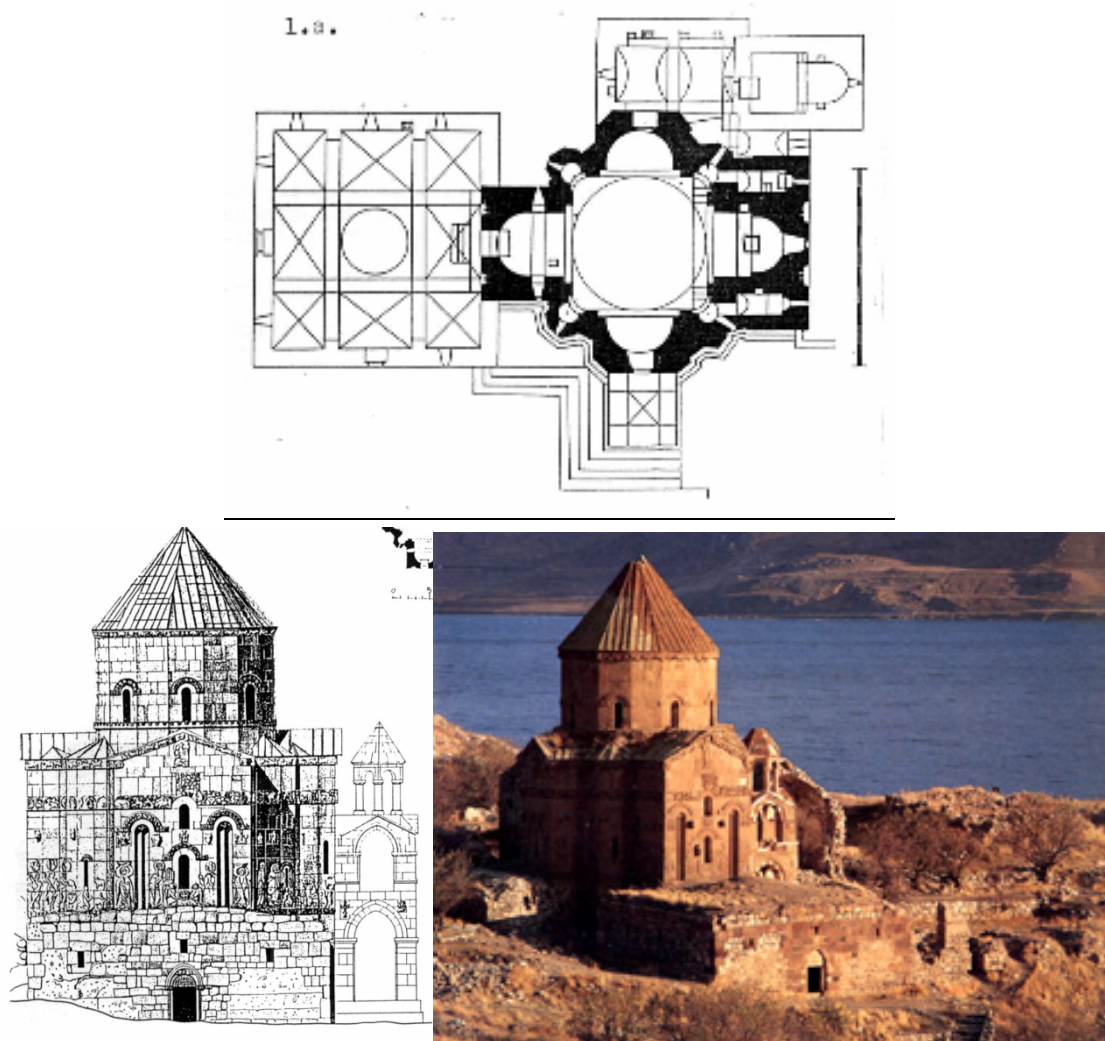
Szt. Hripszime, Vagharsapat (618)

Az alaprajz magja lesarkított négyzet, e fölé borul fönt a magas nyolcszögű tamburra helyezett kupola. Négy oldalról apszisok támaszkodnak hozzá, kettő közvetlenül, kettő pedig (keleti-nyugati) közbeiktatott dongaszakaszokkal. Átlós irányban a lesarkításnál háromnegyed körívű fülkék mélyednek és azokból egy-egy négyszögű keresztboltozatos melléktér nyílik. A belépéskor feltárló tér 9 egységből áll, a kapcsolat azonban közöttük egészen más, mint Bizáncban vagy az antik rómaiban. Az apszisok és a fülkék negyed gömb kupolája a négyszögből a tambur nyolcszögébe és onnan a kupola körébe átvézető tölcserboltozat folytonos kapcsolatot teremt a részek között. Az egységes, de tagolt térvolumen a külsőre csak sommásan vetül ki. Tektonikus szigorral formált, egyszerű tömeg foglalja magába. Ennek a tértípusnak a későbbi változata az örmény építészet legszebb emléke, az ahtamari Szent Kereszt templom.

Achtamar: Szent Kereszt templom, Örményország

Az arab hódítás után itt lett jelentősebb központ. A templom fő értéke a homlokzatok kivételesen gazdag plasztikai dísze (reliefek).

Ravenna építésze

Nyugat-Római Császárság építésze

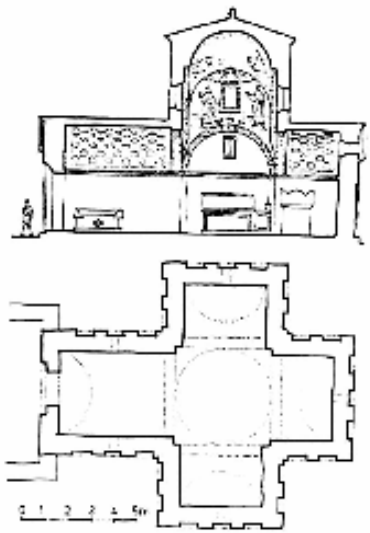
Szent János Bazilika, ortodox baptisterium (450 k.)

Sarkain fülkékkel bővített kvadratikus tér, a szír mauzóleum építészet hatását mutatja.

Galla Placidia síremléke (425 k.)

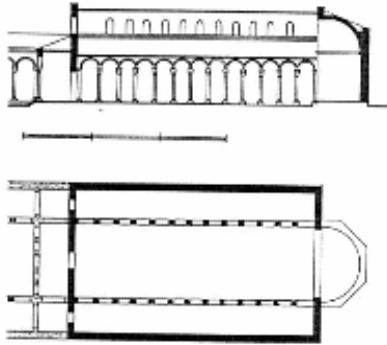
Eredetileg Szent Lőrinc vértanú tiszteletére épület. Valószínűleg utóbb választotta a császári család sírhelyül. Martyriumok, a sírkápolnák hagyományosan központos terek. Rendeltetéséhez illően ez is centrális jellegű. Alaprajza az egyik száránál kissé megnyújtott latin kereszt. A szárakat félkörívű dongaboltozat fedi, a négyzetet csegelyes félgömbkupola. A kis kápolna alakítása a lehető legszerényebb. Kívülről a kupolát rejtő középső tömb egyszerű négyszöghasáb fönt alacsony hajlású sátozotttetővel. Ehhez csatlakoznak a keresztszárak nyeregetővel fedett tömbjei. A felület nyerstégla, teljesen dísztelen, egyedül a homlokzat alsó szakaszát tagozzák kissé bemélyülő vakárkádok. A belső még ennél is puritánabb, csak az van benne ami feltétlenül szükséges. Belépünk, mégis megrendítően fenséges a látvány ami eléünk tárul. Párkány fölött az egész felületet mozaik borítja. A kupolában a négy evangélista szimbóluma, a csegelyek közötti ívmezőkben két-két apostol. Oldalán szír mintára tornác található. A homlokzat szerkesztettsége is szír példákat hordoz.

Keleti-Gót Királyság építésze

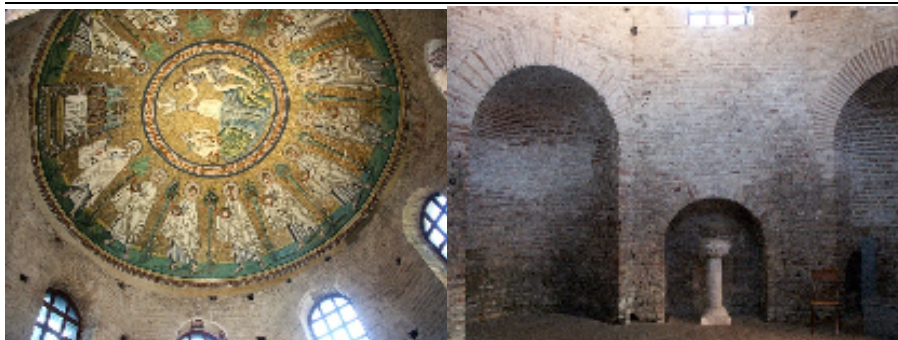
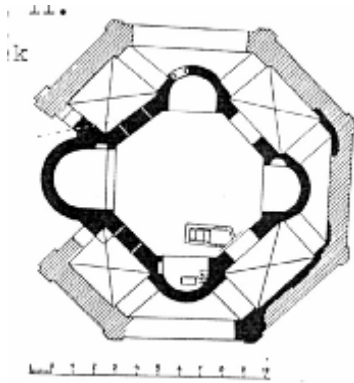
San Appolinaire Nuovo (490-526)

Alaprajza, térrendszer révén a római típushoz tartozik: apszissal záródó háromhajós bazilika. Téglából épület, mint általában a kor itáliai templomai. Falazástechnikája milánói kapcsolatokra utal, a homlokzat tagozódásában szír hatás jelentkezik. Az oszlopfő közvetlen előképe Konstantinápolyban található. Egészében tehát eléggé kozmopolita jellegű. Igazi értéke a főhajó két oldalát borító mozaik. Az egész belsőt gyönyörű mozaikok díszítik, ahol bizánci hatásra a háttérszín kék helyett arany.

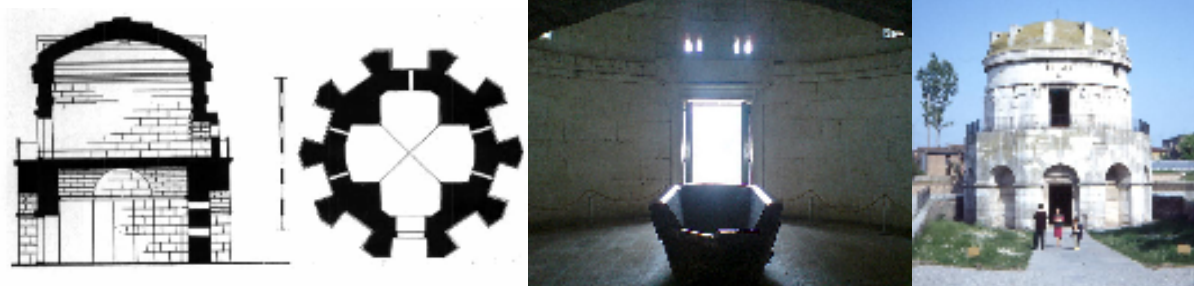
Ariánus Baptisztérium

A szír mauzóleumokra emlékeztet: nyolcszög alaprajz, karéjokkal. Színhasználata kevésbé árnyalt. Szerkezetei nem könnyűek, hanem téglával boltozott.

Theoderik síremléke (526)

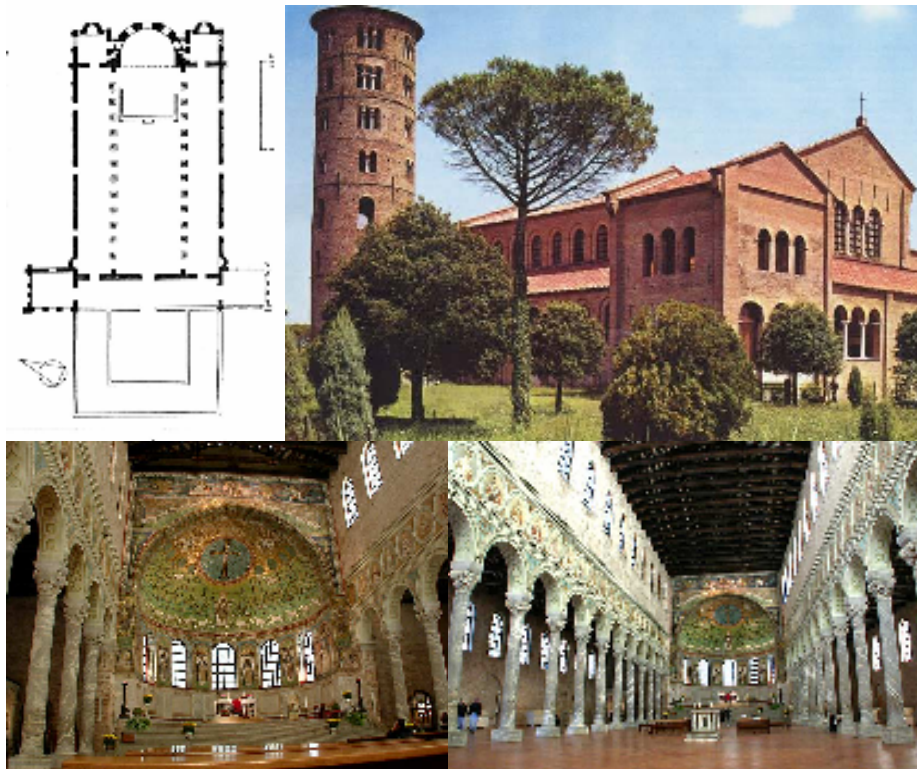
Jóformán semmi kapcsolata a saját korstílusával. Centrális ugyan, de római módon. A negyedik század császársírjai között találjuk meg az előképét, anyaga és technikája is kivételes. Constantinus óta Itáliában nem építkeztek kőből. Theodoric mauzóleuma kőből rakott tízszögű építmény. Két szinten egy-egy belső tere van, lent a sírkamra görögkereszt alakú, az emeleti helyiség kör alaprajzú. Kívülről a földszint magasságában zömök támpilléreken nyugvó, nehézkes vakárkádok tagolják. Azok fölött az emeleti padló vonalában keskeny körüljáró húzódik. A legkülönlegesebb a kupolája – egyetlen 11 méter átmérőjű tömbből kifaragva úgy helyezték rá az épületre, mint régen a megalitikus sírokra a kőlapot.

Bizánci Exarhátus építésze

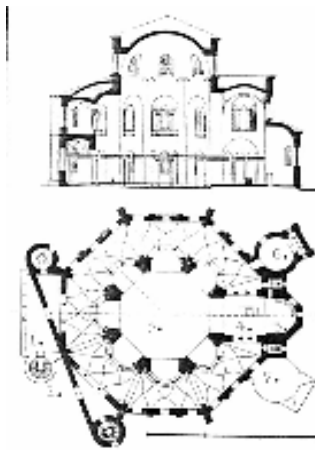
San Appolinaire in Classe (530-549)

Az ötödik századi bazilikáktól (ravennai San Appolinaire Nuovo) csak részleteiben különbözik. Főleg abban, hogy a keleti templomépítészettől átvett megoldással prothesis és diakonikon fogja közre az apszist. A hajókat elválasztó árkádsor márványoszlopait is valószínűleg a proconnesusi császári műhelyben faragták, ott ahol a konstantinápolyi templomok faragványai készültek. Ennek a templomnak közeli rokona a horvátországi Porec-ben az Euphrasius bazilika.

San Vitale (532-547)

Alaprajzi rendszere lényegében a konstantinápolyi Sergiosz és Bakkhosz templomával azonos, az eltérés csak annyi, hogy itt az oktogont egységesen félkörű konchák bővítik és a befoglaló forma kívülről is nyolcszög. Az arányok azonban szembetűnően módosultak. A magasság egyazon átmérő mellett Ravennában majdnem 7 méterrel nagyobb és összehasonlíthatatlanul tágasabb a körüljáró. A körben konchákkal öblösített elegánsan felnyúló kupolatér szinte úszik benne. A narthex rendhagyóan nem a tengelyben helyezkedik el, a nyolcszög egyik sarkát érinti és két háromszögű előtérrel kapcsolódik a körüljáróhoz. Mindkettőből nyílik bejárat, az egyik elvileg a tengelyben, a másik a vele szomszédos oldalon, de bármelyiken lépünk be, a kép megtévesztésig ugyanaz. A térhez viszonyított valós helyzetünket nem tudjuk felmérni, csak azt érzékeljük, hogy valamilyen összetett rendszer szélére érkeztünk. Mintául a szolgált az Acheni császári palotakápolna számára.

Részei: 1. Régi narthex; 2. mai narthex; 3. templomhajó; 4. kórus; 5. apszis; 6. prothesis; 7. diakonikon

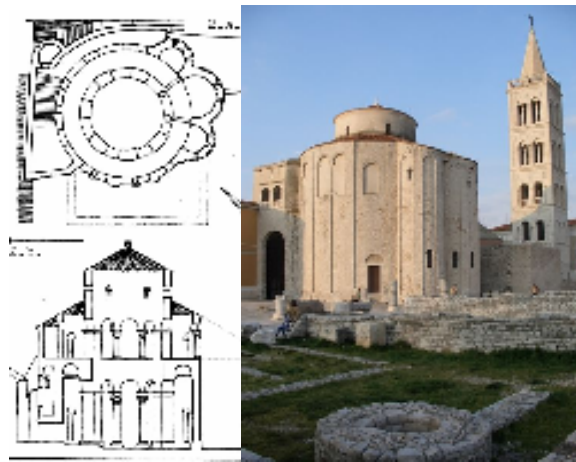
A Romanika szakrális építészete

Preromanika

Szórványemlékek:

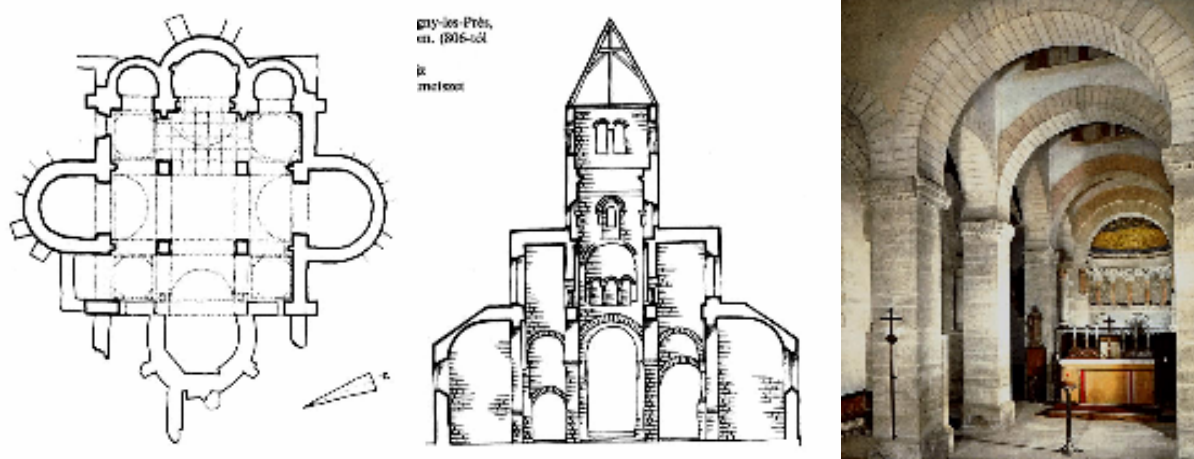
San Donato, Zara, Horvátország (9.sz.)

Római ókeresztény térformát ötvöz a keleti liturgiákra jellemző 3 karéjos nem átjárható szír szentélyfejjel. Empóriumos centrális bazilika.

St. Germiny-des-Prés: apátsági templom

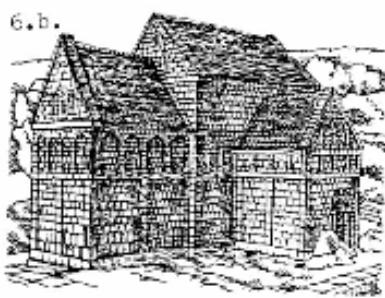
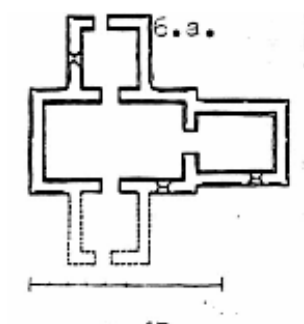
A keleti (szír, örmény) hatás a Karoling kor szakrális építészetében is tovább él. A Loire St. Germiny de Prés püspöki magánegyházat 806-ban alapított Theodulf gót-örmény származású püspök szentelte fel. Térformája Ecsmiadzin főtemplomának a pontos mása. Európában ez a térforma elterjedt. (Magyarországon pl. Feldebrő temploma és a székesfehérvári Szt. Péter Prépostság, ill. Szekszárd bencés apátsága)

Bradford-on-Avon (10.sz)

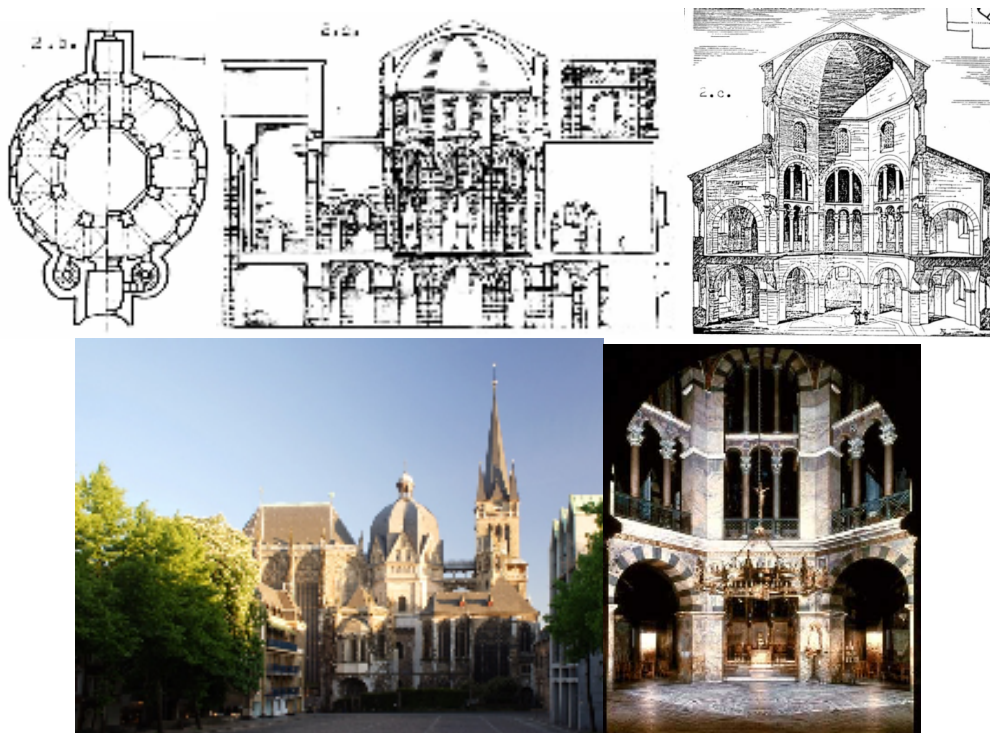
Filiáris templom, mai formáját a 20. században nyerte el. Részben követi a korai oratóriumok legegyszerűbb térformáját. Részben antikizáló (római-bizantikus) homlokzati elemeket tartalmaz. Keskeny magas főhajó, szűk átvezetés az oltártérhez és a toldaléképülethez. Résablakok találhatóak magasan a falban, kívül köríves vakárkádok vannak.

Karoling Reneszánsz:

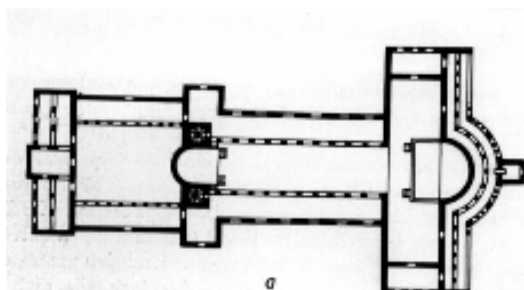
Aachen: Palotakápolna (762-805)

Az aachen-i kápolna belső tere nyolcszög alaprajzú, azt övezi 16 szögben tört fallal határolva a főtérnél alacsonyabb kétszintes körüljáró. Az oktogont kolostorboltozat fedi, a körüljárót pedig a földszinten keresztboltozatok, az emeleten sugárirányú dongák, illetve minden második szakaszban donga jellegű háromszögboltozat. Kívülről a nyugati oldalhoz két hengeres lépcsőtorny csatlakozik. Azok fogják közre a bejárat előterét és a fölötté kialakított a körüljáró emeletére nyíló császárkazatot. A bejáratl szemben eredetileg egyenes záródású kétszintes szentély volt, ezt később gótikussá alakították át. Az alaprajz, a tér struktúrája a kápolnát a 6. század bizánci alkotásaihoz rokonítja, valószínűleg a ravennai San Vitale volt a közvetlen mintája. A ravennai kapcsolatot bármilyen paradoxnak tűnik, történetileg az teszi érdekessé, ami a kapcsolat szempontjából tulajdonképpen negatívum: tehát nem az egyező vonások, hanem éppen a differenciák. Aachenben ugyanis nyilvánvaló módon az a korszerű, amiben az előképétől különbözik. Ilyen eltérés a császárkazatot és az előterét magába foglaló kéttornyos nyugati építmény.

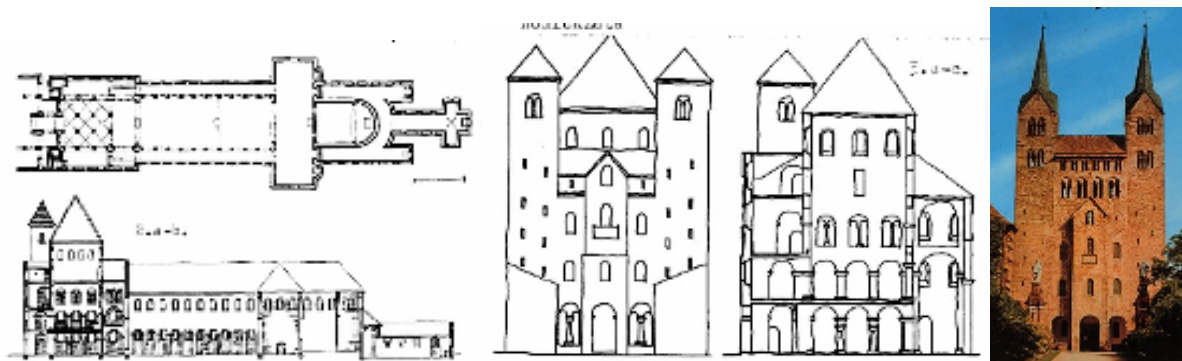
Fulda: apátsági templom (790-819)

Nagy Károly Birodalma a Római Imperium utódlására törekedett. A pogány ókor és a keresztény újjászületés határán álló konsztantinuszi Róma volt a példakép és azon belül az apostol fejedelem sírja fölé emelet régi Szt. Pietre Vecchio bazilika az egyházi építkezések legfőbb ihletője. Annak közvetlen hatását tükrözi a római módra újjáépített Fuldai Apátsági templom. Ma ebből már semmi nem látható, a 18. század elején barokká alakították. A Karoling kori alaprajzot azonban sikerült feltárni, s ezt jelentősége miatt, mint a fejlődés fontos láncszemét feltétlenül említeni kell. Boltozás nélküli, feltehetően nyitott fedélszerű háromhajós bazilika volt. A keleti végén tornyok közé fogott félkörű apszissal. Ami különösen jellemző, a hosszához, éppúgy, mint a San Pietro-nál nyugatról külön téregységként kezelt, a tengelyben apszissal bővülő keresztház csatlakozik. Az alaprajz tehát lényegében a konsztantinuszi templom T-formáját ismételte meg, tájolási rendellenességével együtt annyira híven, hogy a keresztháznak még a hossza is pontosan azonos a San Pietro-éval. A fuldai templom azonban a kivételek közé tartozik: a Karoling építészet önállóbb volt annál, semhogy megelégedett volna a klasszikus példa másolatával. Mértékadó normaként tisztelte a San Pietrot, de módosított az alaprajzon, a belsőt új térelemekkel gazdagította.

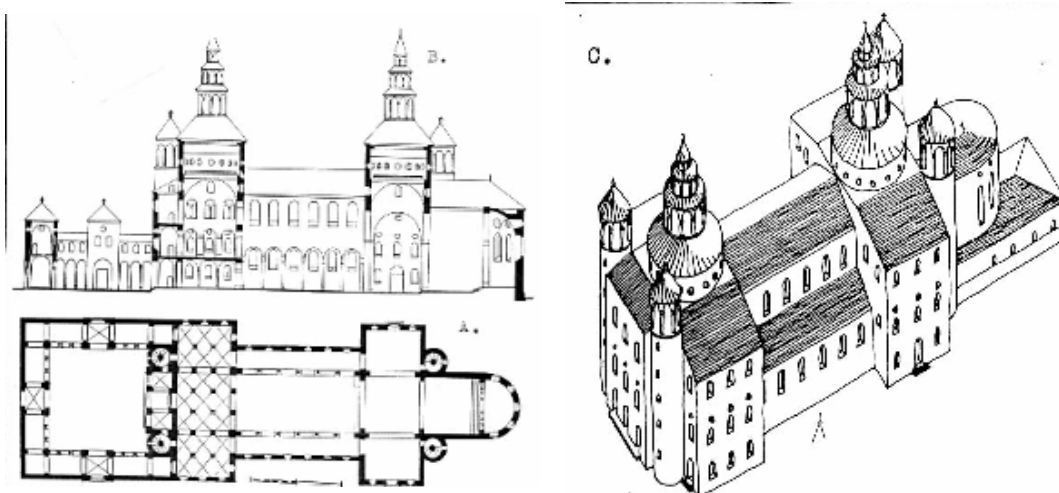
Corvey: apátsági templom (822)

Ez az egyetlen ma is álló emlék, amely némi átalakítással ugyan, mégis élményszerű benyomást ad arról, hogy Angilbert templomának hatása milyen lehetett. Longitudinális elrendezésű. Az egykori háromhajós, háromapszisos templomnak ma már csak a nyugati nagyszabású 5 hajós és 5 szintes westwerkje maradt fenn az elpusztult barokk templom részeként. A sajátos bejáratí részéből nyíló nagyszabású nyugati építmény előcsarnoka felett az első emeleten valamikor ugyanolyan császári trónus állhatott, mint az aacheni palotatemplomban. Előképe a római Sant' Agnese.

Centula: apátsági templom (790-799)

A kettős keresztház a két négyzetes a lépcsőtornyok majdnem teljes szimmetriája itt is központosít. A külsőben a hosszaház keresztirányú felezője válik a tömegcsoport elvi tengelyévé. A főhomlokzatot ez megfosztja kivételezett helyzetétől, az oldalnézetet vele egyenlővé rangosítja, ami főként kolostortemplomoknál korántsem lehetett mellékes, hiszen szabály szerint a kolostor épülete a déli hosszoldalon csatlakozott a templomhoz. Az ott élőknél tehát a déli oldal volt a főnézet.

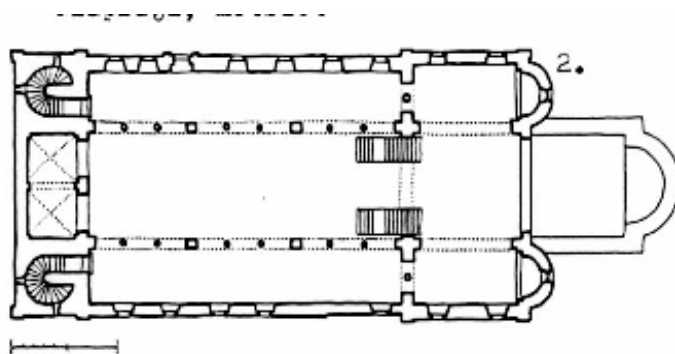

Romanika

Német-Római Császárság

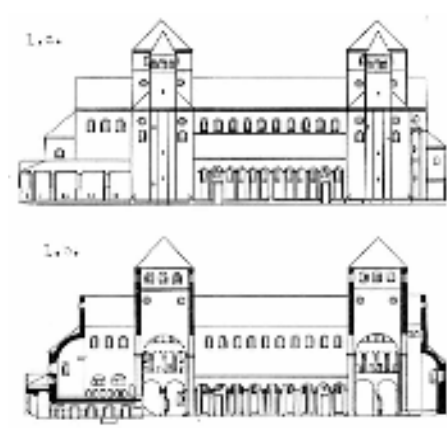
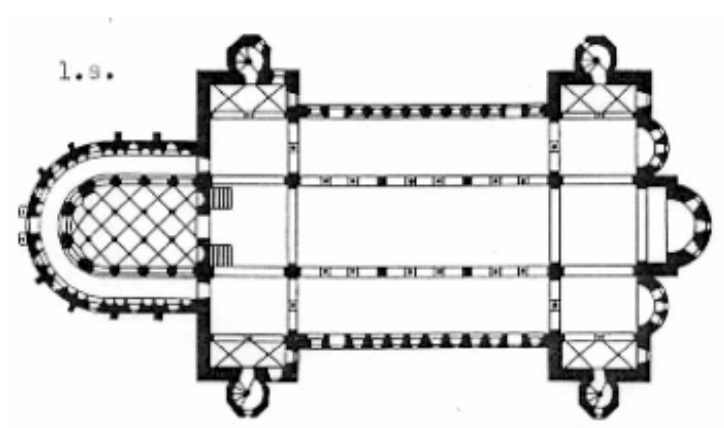
Quedlinburg: Szt. Servatius

A westwerk nyugati karzattá redukálódott, az altemplomon belül már megjelent a későbbi zárandoktemplomok későbbi körüljárós apszismegoldása.

Hildesheim: Szt. Mihály templom (1010-1033)

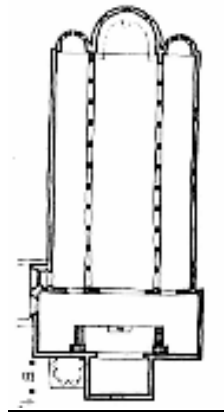
Háromhajós két keresztházas famennyezetű bazilika, olyan mint a Mainz-i székesegyház. A négyzete felett ennek is sátoztetővel lefedett négyszögű tornyok magasodtak. A két templom tömege tehát az első ránézésre nagyon hasonló lehetett. A hildesheimi templomot nyugatról körüljárós kriptá fölé emelet félkörívben záródó szentély, keleti oldalon három apszis bővíti. A keresztházai azonos méretűek és mindkét oldalon kiugranak a mellékhajó vonala elé. A keresztház túlnyúló szakasza karzatos, hozzá felvezető csigalépcső tornya kívülről csatlakozik az oromzatos véghomlokzatokhoz. A hossz és a keresztház anélkül, hogy a teljes térrendszer összetartozó egységét lerontaná, határozottan elválik egymástól. Köztük a határt a mellékhajó végébe állított oszlop hangsúlyozza s a keresztházon belül centrális jellegű külön téregységgé önállósult a két négyzet is. A hajók között nem egyöntetű támasz sor húzódik, 1+2 ritmusú négyszögű pillér váltakozik oszlopokkal. Az oszlopok nem antikizálóak, hanem geometrikus szigorral formált kockafejezetek. Az alaprajz a metszet elemzése meggyőző arról, hogy a térszervezésben, a tömegkialakításban a Karoling korból eredő kompozíciós elvek érvényesülnek.

Regensburg: Sankt Emmeram templom (10-12. sz.)

Háromhajós lombard alaprajzi típushoz nyugati keresztház és westwerk csökevény csatlakozik.

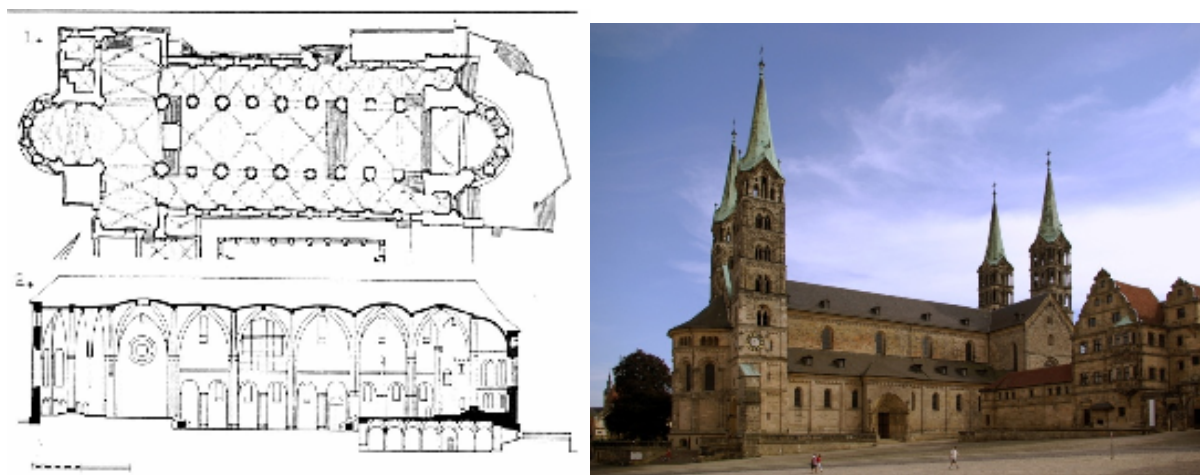
Speyer: Dóm (1025-1106)

Háromhajós, eredetileg famennyezetes bazilika, ám a térformát nem osztatlan egységben metszi ki a falsík. A főhajó két oldalhomlokzatát a négyszögű pillérekhez tapadó karcsú féloszlopok tagozzák. S bár ezek térbeli funkciója még eléggé korlátozott, reliefként a síkhoz kötődnek, a felület plasztikus osztásával mégis képesek arra, hogy a belsőt román jellegűvé szakaszolják. A hosszához keletről íves szentéllyel bővült kereszthajó, nyugaton előcsarnok kapcsolódik. A nyugati rész eredetileg a Karoling kori westwerkhez hasonló épülettömb volt. A főhajóval egyazon magas keresztházszerű tömegéből a középső szakasz toronyként emelkedett ki. Amögött kétfelől, két lépcsőtorony állt. Keleten ugyanezt a hármas csoportot ismételte meg a négyzet tornya és a kereszthajó és a szentély külső sarkába állított toronypár. A rokonság itt is egyértelmű, a minta kétségtelenül a preromán templomok azon típusa, amelynek az első emléke a Karoling-korban St. Riquier (Centula). 20 évvel az építés befejezése után beboltozták: a főhajóban minden második pillért kettős kiülésű lizénával erősítettek meg, abból domborodik elő a régieknél vaskosabb féloszlop és az így módon váltakozóvá lett támaszorra helyeztek élkeresztboltozatokat kötött rendszerben úgy, hogy a főhajó minden boltmezőjéhez a mellékhajóban két-két boltmező tartozik. Ekkora fesztávon ilyen magasságban sehol nem épült román boltozat, ezt csak a gótika volt képes meghaladni.

Bamberg: Dóm (1200-1237)

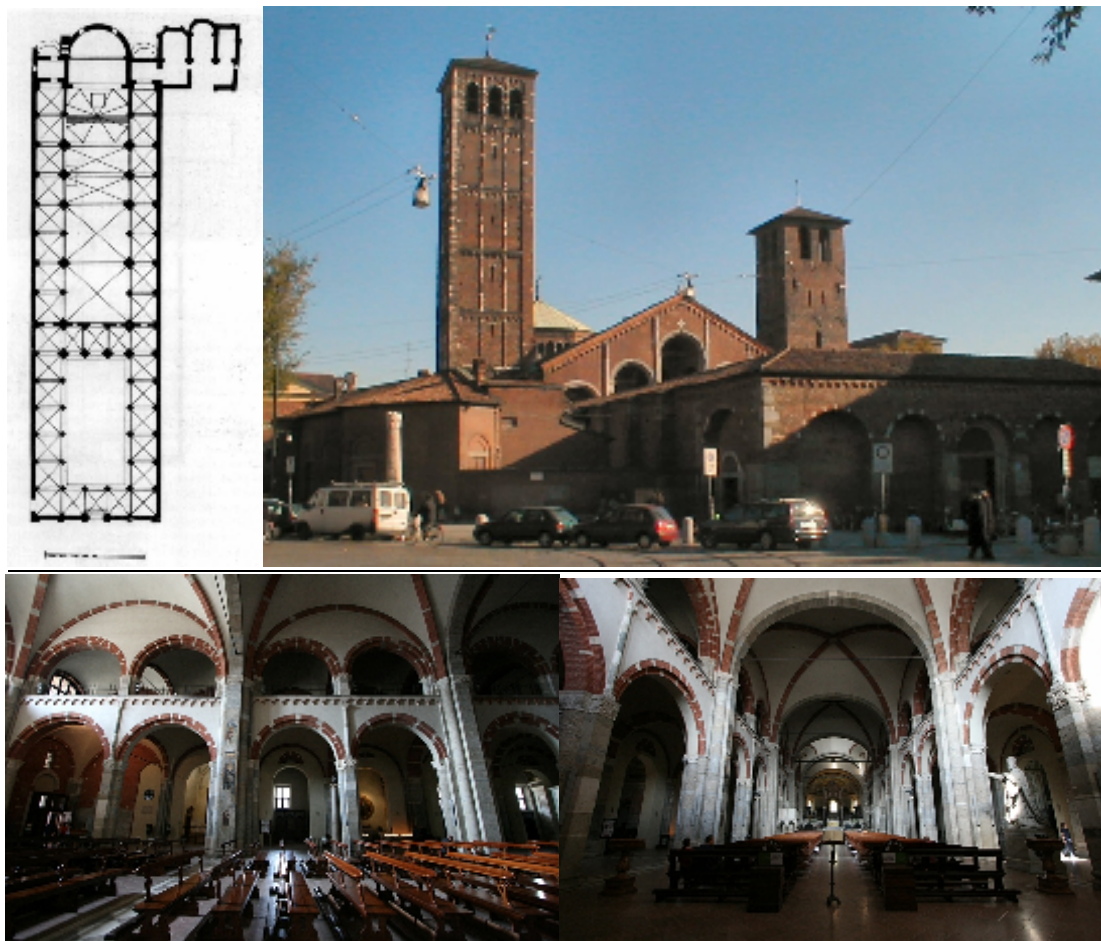
A kétszentélyes német templomok sorát a késő román korban a bambergi székesegyház zárja le. A munkát Rajna vidéki mesterek kezdhették, a cisztercita koragótika formáiban jártas mesterek folytatták és olyanok fejezték be, akik az egykorú francia gótikus katedrálisokon iskolázódtak. A stílusváltást nem csak részletformák jelzik. Maga a típus a térszervezés is alapvető változáson ment át. A legdöntőbb az, hogy elmaradtak a négyezetek. Központosító vonások nélkül a belsőben a hajó egyirányúsága érvényesül. A kettős szentély noha mérsékli, de ellensúlyozni nem tudja a hossz tengely uralmát. A négyezeti tornyok hiánya még szembetűnőbb a külsőben. A mellékhajók vonalában álló, a kórust közrefogó két-két saroktorony szinte széthúzza a tömeget. Fel nem oldódó feszültséget visz az összehatásba. A tömegformából éppen az maradt ki, ami a kétszentélyes típusnak eddig a legfőbb sajátossága volt: a centralizáló tendencia.

Lombardia

Milano: Sant’Ambrogio (1098-1128)

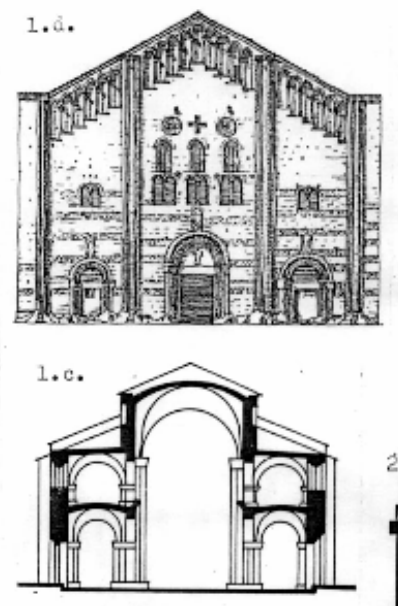
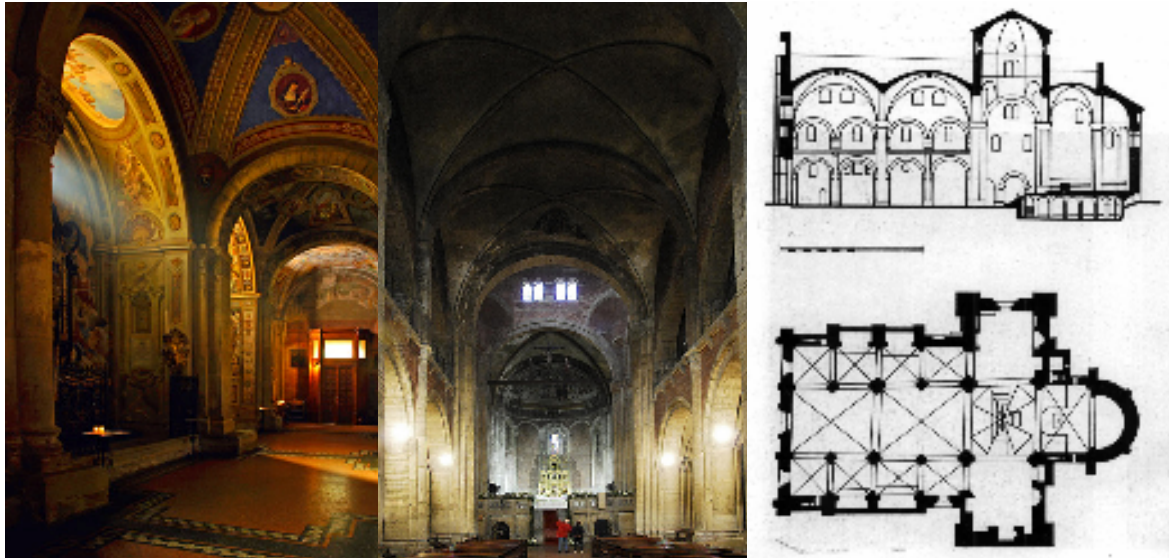
Háromhajós, háromapszisos, a keresztmetszet befoglaló formáját tekintve csarnok jellegű tér. A mellékhajók felett empórium van és a felső gádor nélküli főhajó a karzatnál csak annyival magasabb, hogy befér a hosszázat teljes szélességében átfogó nyeregtető alá. A tér szakaszos tagolás a modenai dóméhoz hasonló. A főhajó egy boltmezőjének az élkeresztboltozattal fedett mellékhajóban két-két kvadratus boltegység felel meg. A támaszállás ehhez igazodva váltakozó. A főhajó boltozatát hordó erősebb pillérek között egy-egy karcsú pillér felezi. A mellékhajóból a karzat szintjén is két-két boltegységnyi térszakasz nyílik páros ívekkel a belsőre. A nyomott arányú tágas főhajó így olyan benyomást kelt, mintha két oldalról kettős kiosztásban emeletes árkád határolná. A tágas ívek nyugodt vonulásában a tér öblösségében a római ókor öröksége hat éppúgy, mint toscana antik formáiban, jóllehet az antikossági itt kevésbé nyilvánvaló. Díszítésében longobárd hagyomány (szörnyalakok).

Pavia: San Michele

Némi módosítással a milánói Sant’Ambrogio térrendszerét ismétli a Lombard Királyság hajdani székhelyén, Paviában a San Michele. Igaz ugyan, hogy az alaprajz kereszt alakú, s csak a főhajó folytatásában van kórusnégyszöggel megnövel szentélye, a kétszakaszos hosszházban azonban a felépítés rendszere szerint a Sant’ Ambrogio mása. A tér keresztmetszeti méreténél valamivel nagyobb oromzatos kulisszahomlokat ezt a csarnokformát vetíti előre. Felületét a hajók határán tagozott falpillér osztja, fönt törpegaléria (örmény elem)

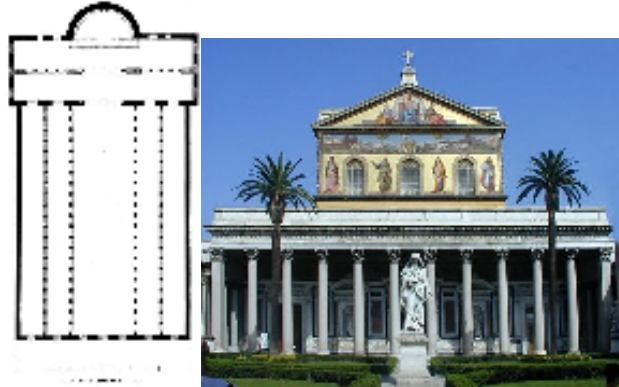
zárja le. A béletes kapukkal és az ablakok dekoratív csoportjaival áttört festői homlokzat különlegessége az expresszív díszítés. Alsó szakaszát több egymás feletti sorban a kváderfalazatból keretezés nélkül kiugratva domborművű frízek sorozzák: stílizált növényi ornamentek, alakos jelenetek, szörnyállatok. A faragványok stílusa, a tematika, és maga a díszítésmód keletre, a Kaukázus-vidékre utal. Ekkor még az ókeresztény díszítetlenség a divat, de a lombardok kezdik ezt fejleszteni.

Antikizáló romanika

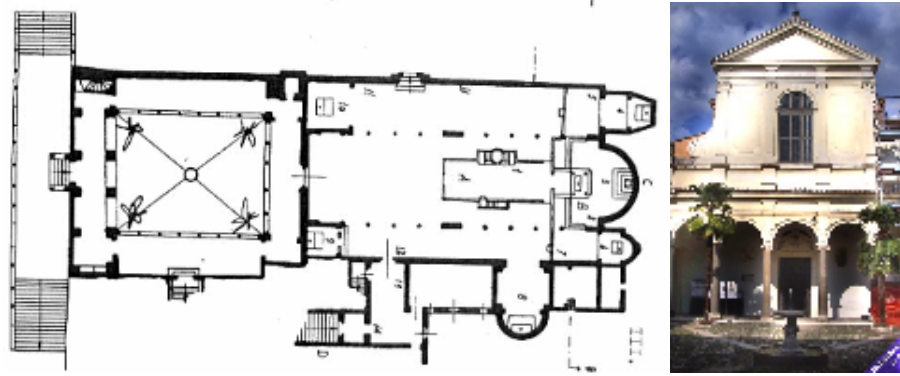
(San Paolo fuori le mura – kolostorszárny, Róma)

5 hajós bazilika archivoltokkal, építés kezdése Constantinus idején, 386-ban bővítik, 1823-as tűzvész után újjáépítik az eredeti tervek alapján, kazettás mennyezettel és számos megváltoztatott részlettel.

San Clemente, Róma (1099-1108)

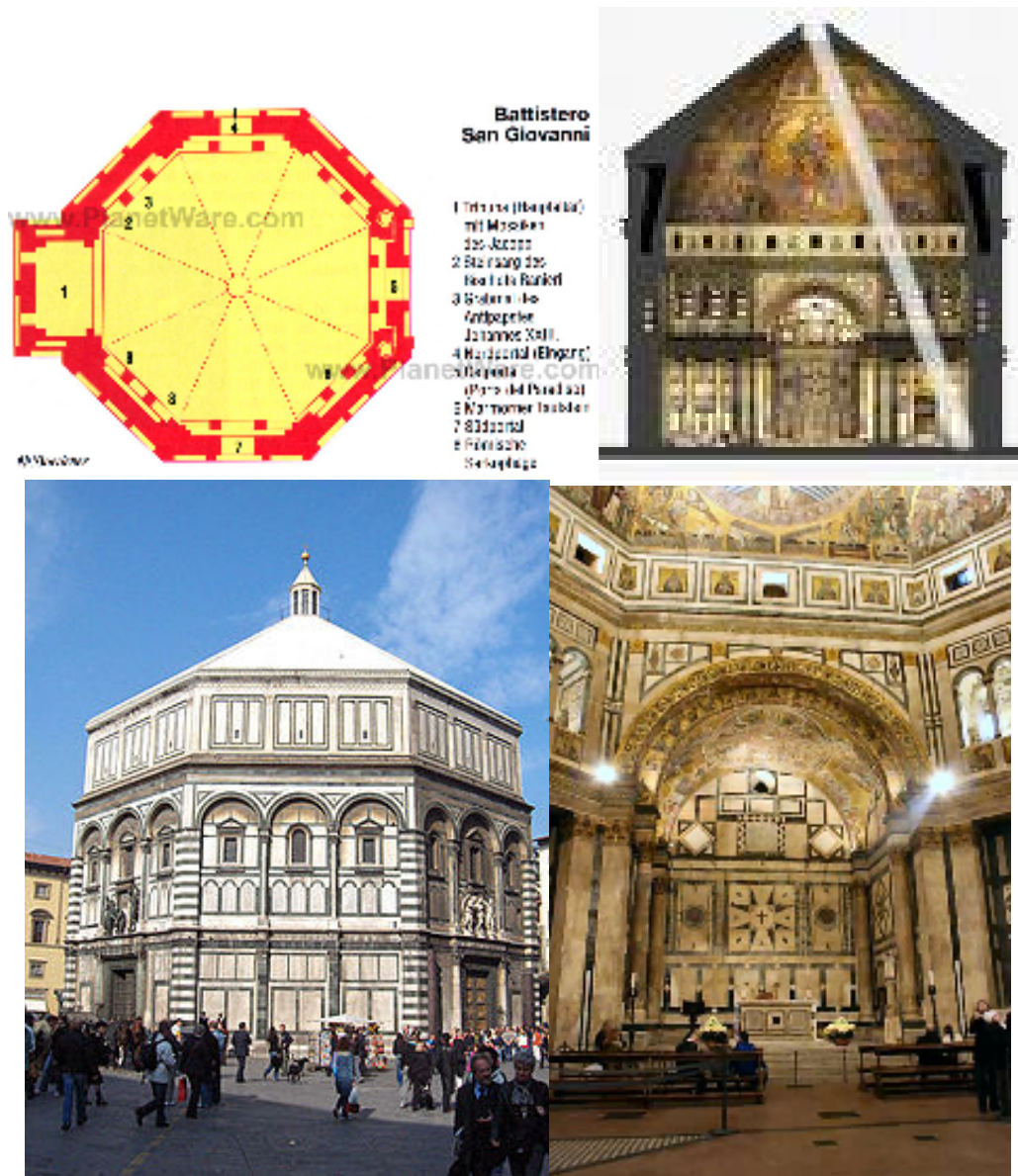
Az antikizáló kerengőkben szívesen alkalmazták a mozaikra emlékeztető, geometrikus mintázatú színeskő berakást (cosmata-díszítés). Mivel a Róma városi liturgia továbbfejlődött, de alapjában nem változott, a templomok térszervezetén nem kellett változtatni. Az 1080 körüli normann betörések után több templomot újjá kellett építeni, mint pl. ezt is, de az újjáépítéskor szigorúan követték az ókeresztény hagyományokat.

Baptistero, Firenze (11.-12. sz.)

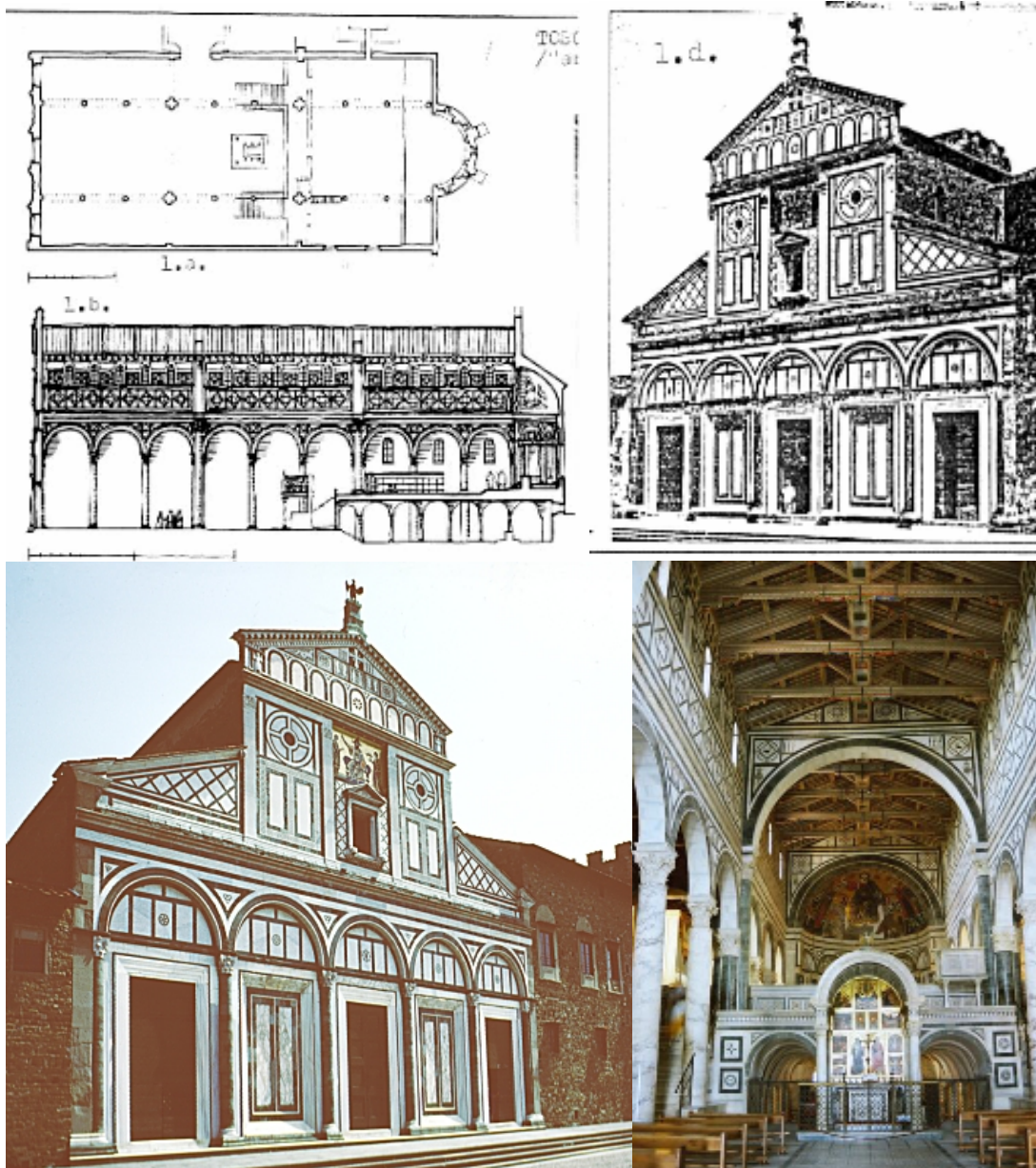
Toscana fővárosában, Firenzében a 11. század közepén kezdték építeni a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett baptisztériumot, formáiban és a formálás szellemében is annyira antikosan, hogy a klasszikus kort új életre keltő 15. század mesterei valóban antik alkotásnak hitték. A munka elég vontatottan folyt, a befejezésig majdnem 100 év telt el. A firenzei baptisztérium a keresztelőkápolnák ősi, a kora keresztény időkre visszanyúló hagyománya szerint nyolcszög alaprajzú centrális tér. A térarány, a belső tagolás nyíltan arra vall, hogy a római Pantheon volt az ihletője. A teljes magasságot nagyjából felezi a kolostorboltozat vállánál húzódó, márványberakással képzett attikasáv. Alatta a térfal kétszintes, s megközelítően $\frac{3}{4}$ arányban antikizáló övpárkány osztja. Az oktagon minden oldalát külön pilaszterpár keretezi. A kompozíció tehát rendszerét tekintve additív: a nyolcszög mentén önálló egységekké lehatárolt homlokzatszakaszok társulnak egymáshoz. A sarokpilaszterek között a földszinten lapos fülke mélyül, benne a Pantheon fülkéihez hasonlóan a szélességet

harmadolva két-két oszlop áll. Az emeletet azonos ritmusban pilaszter tagozza, azok választják el egymástól a falban körbefutó karzatfolyosó kettős nyílásait. A kétszintes tagolás csak a nyugati oldalon szakad meg, ahol a tér négyszögű szentélykápolnával bővül, s annak boltíve foglalja el az emeletet. Kívül a homlokzatok a belső felület osztásrendjéhez igazodnak. A nyolcszögű hasáb oldalait 3-3 vakárkád tagozza, azokat derékmagasságban övpárkány metszi át. Koronázópárkánya fölött attika emelkedik, arra ül rá a kolostorboltozatot rejtő sátoertető. Polikróm márványillusztrációs homlokzat, architektonikus díszítettséggel.

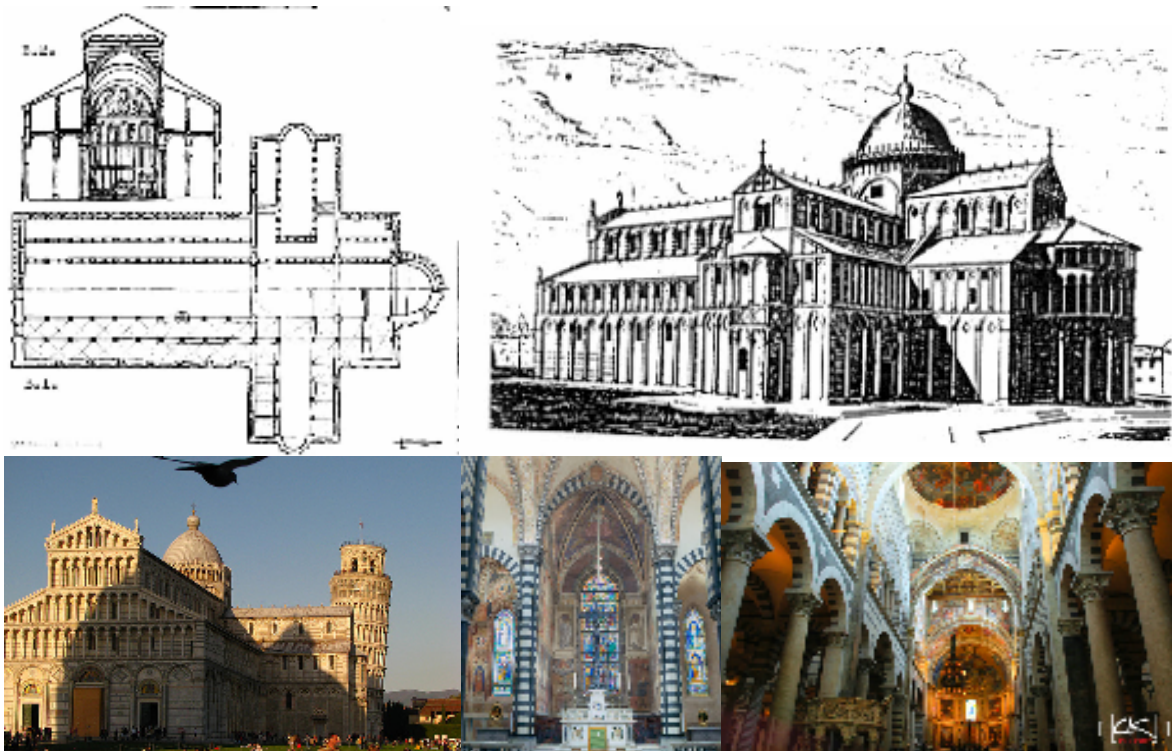
San Miniato al Monte, Firenze

A háromhajós, egy apszissal záródó templom a kora keresztény bazilikák típusát ismétli, de a román korra jellemző szakaszolással. Az árkádsor támaszainál az oszlopok 2+1 ritmusban négykaréjos pillérrel váltakoznak. A főhajóban a pillér féloszlopa harántíven nyugvó felfalazást hord. Mérete és formája szerint az apszis diadalívén álló oromfal pontos másolatát. A teljes hossz hármasság. Abból a két első a tulajdonképpeni templomtér, a harmadik a félig lesüllyesztett kriptá és a megemelt szentély foglalja el. A főhajót és kívül a kétszintes alul vakárkáddal tagolt homlokzatot márvány inkrusztáció borítja, mint a Baptistériumot.

Pisa: Dómegyüttes (1063-1118)

A pisai székesegyház öthajós, keresztház, empóriumos bazilika. Mellékhajói boltozottak, felettük a galériát és a főhajót famennyezet fedi. Sajátossága, hogy a főhajó két oldalán a földszinti félköríves árkád és galéria és ívsora a négyzetnél is folytonosan átfut, a keresztszárak így szinte önálló egységként elhatárolódnak a templom főterétől. Különválásukat csak fokozza, hogy mindkettőnek saját apszisa van, s arra U alakban fordul rá a keresztemplom főhajóját három oldalról körülfogó kétszintes mellékhajó. A 13. században részben átépítették: a négyzetre elliptikus kupolát emeltek, nyugat felé kb. 15 méterrel megtoldották a hosszázát és felépítették a főhomlokzatot. A korábbi homlokzatokat a földszinten vakárkád, a galéria magasságában pilaszter tagozza. A vízszintes sávzással fehér és sötétebb színű márványburkolat került. Előképe a Jeruzsálemi Templomkörzet. Új fogalomként jelenik meg az együttes: baptisztérium + harangtorony + stb. Keleti jelleget hordoz, melyre az empórium és a csúcsívek utalnak. Az oldalhomlokzatokon a meglévő tagolás rendet folytatták és annak félköríves vakárkádjait vitték át a főhomlokzatra is. Felette azonban az emeleti szakaszt és az oromzatot a lombard építészetből kölcsönzött motívummal: törpegalériával alakították ki.

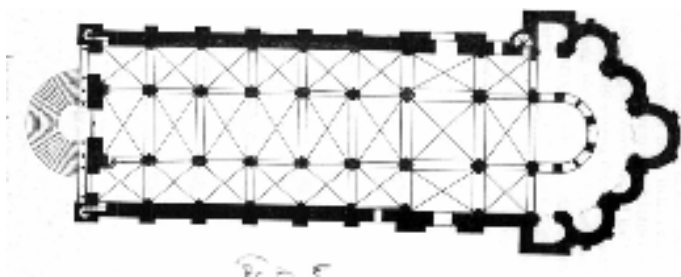
San Michele, Lucca (12. sz.)

Pisai mintára, itt is megjelenik a többszintes törpegaléria (lombard). Ez a törpegalériás homlokzat kulisszahomlokzatként magasan a templom tömege fölé magasodik. A törpegaléria mellett Lombardiából származnak a homlokzaton megjelenő szörnyalakok stb.

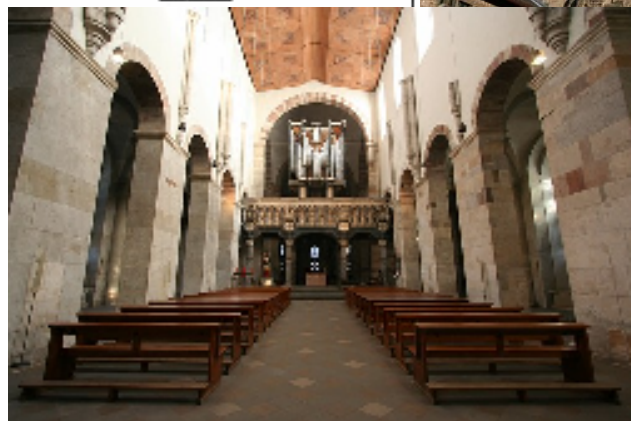
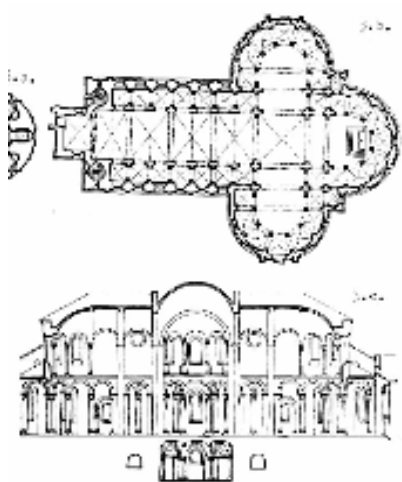
St. Gilles: apátsági templom, Provence (1116-1150)

St. Gilles, apátsági templom (korábbi alapokon 1116-1150 u.): homlokzatán háromnyílásos diadalív van, a tornyok szervesen kapcsolódnak. Mind a kapuzaton, mind a kolostor-kerengőben gazdag plasztikájú, antikizáló díszítés van. Zarándok-szentélye későbbi (XIII. sz.). Az apátság magyar vonatkozása, hogy a somogyvári Sz. Egyed apátság (Sz. László alapítása, 1091.) lakói évtizedeken keresztül St. Gilles-i francia szerzetesek voltak

Sankta Maria im Kapitol, Köln (1065)

Az egykori Capitoliumon épült templom az ókeresztény cella-trichóra elrendezést követi. Körüljárós, karéjos apszismegoldása betlehemi előképre mutat, de hasonló elrendezéssel Lombardiában is épült templom.

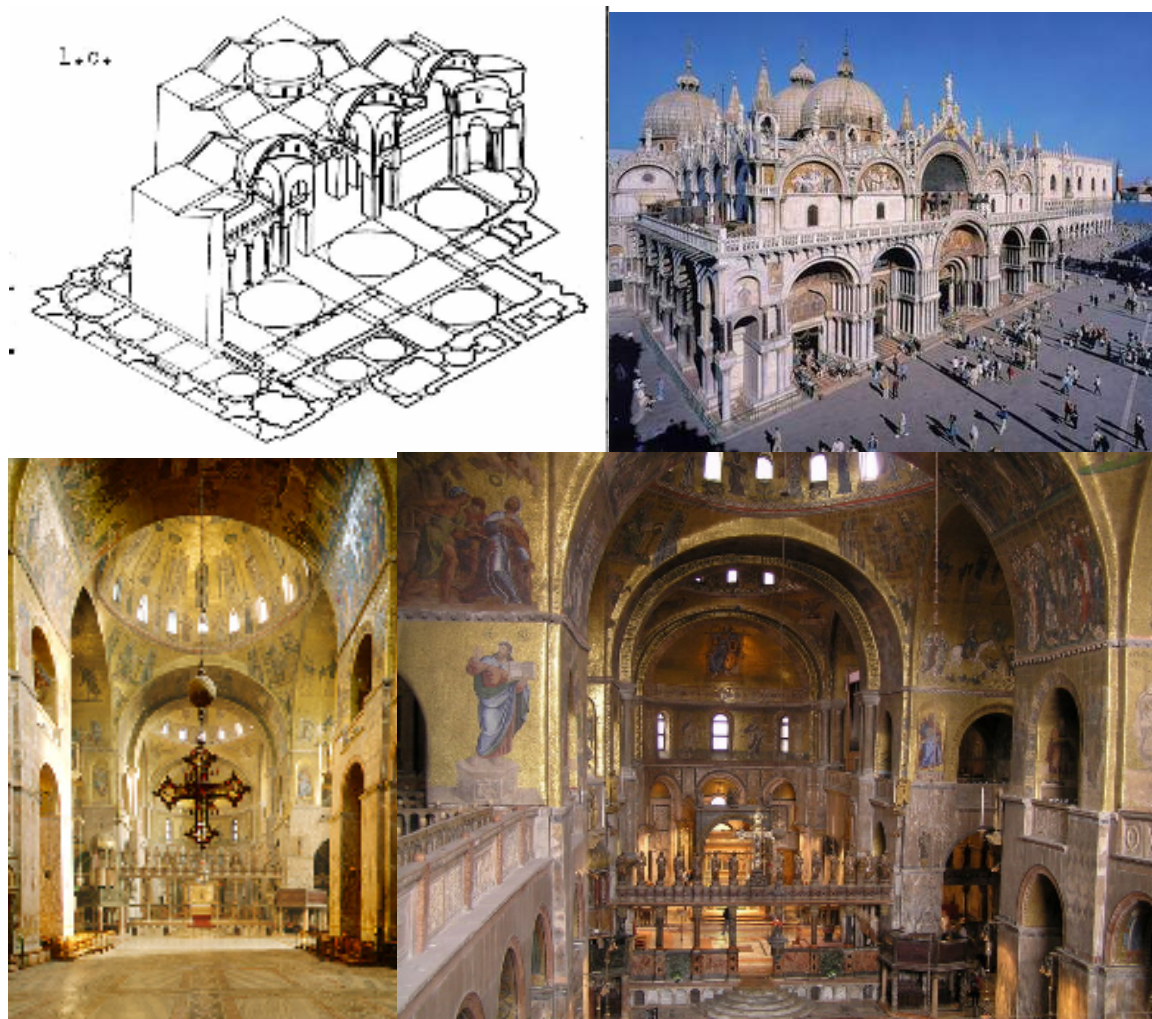

Bizantizáló romanika

San Marco, Velence (830 k)

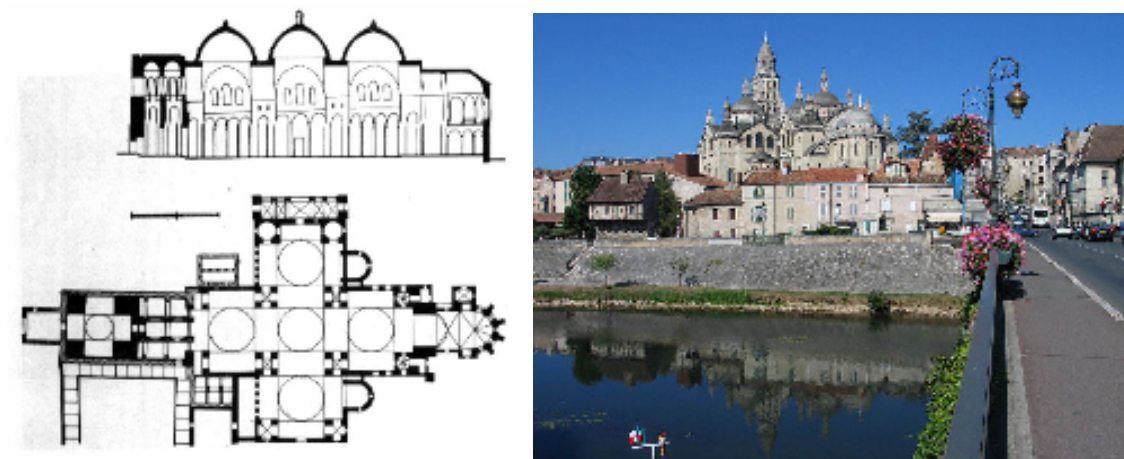
A 830 körül épület első San Marco a justiniánusi templom másolata volt. A 9. század kezdetén tehát, amikor Bizáncban az oldalterekkel bővített négyszögbe foglalt görögkereszt volt a korszerű, a velenceiek választása jóval korábbi, idejét múlt típusra esett, ráadásul olyanra, amely a saját korában, a 6. században is a kivételek közé tartozott. És ami még különösebb, amikor a 11. században lebontották a régi San Marco-t, s helyébe felépítették a ma is álló új székesegyházat, kitartottak az első minta mellett, s lényegesebb változtatás nélkül az akkor álló templomot reprodukálták, pedig nem egy kortárs alkotás méltán szolgálhatott volna előképkül.

Összefoglalva tehát egy görögkereszt alaprajzú 5 kupolás tér. Homlokzata erős plaszticitású, architektonikus tagolású. Előképe a Hagioi Aposztoloi.

St. Front, Perigeaux (1120 után)

Az aquitániai templomokban a kupolát mindig hosszirányú tér fölött sorolták. Van azonban egy híres kivétel, az 1120 után épített perigeaux-i St. Front, melynek centrális az alaprajza. Görögkereszt formába rendezve 12 hatalmas nyílásokkal áttört pillér hordja a kupolát. Középen, a négyzet fölött, és a keresztszárakon van külön-külön egy. Az ötkupolás görögkeresztforma az áttört pillér és általában a templom egész felépítése arról tanúskodik, hogy a velencei San Marco volt az előképe és ez történeti szempontból kétszeresen is érdekes. Igazolja, hogy az aquitániai típus létrejöttében Bizánc valóban meghatározó szerepet játszott és egyben rávilágít arra is, hogy a kapcsolat milyen természetű. A perigeaux-i St. Front mesterei a velencei példát követve tulajdonképpen nem Bizánchoz igazodtak, hanem a benne rendhagyó módon továbbélő keresztény-antik hagyományokhoz. Megjelenésében jellemzők a burkolatlan falak, melyek hangsúlyozzák a szerkezeteket, így távolodunk az illuzionikus tértől.

St. Pierre, Angoulême (1105-1128)

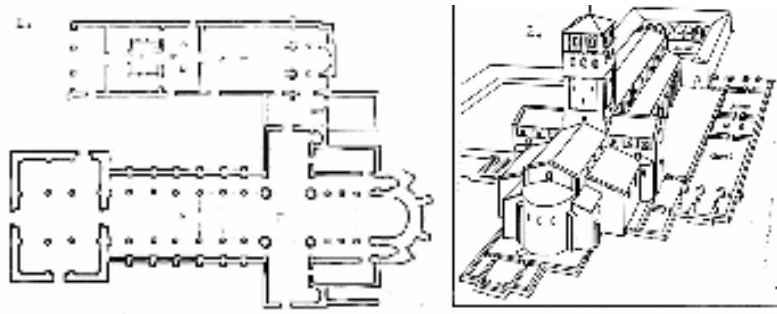
A latinkereszt alaprajzú egyhajós, a szentélyben sugárkapolnákkal bővült templom sajátossága, hogy a hosszázat kőből falazott csegyes félgömb kupolák fedik s ez a típus elég nagy talánya, amit már sokszor próbáltak megfejteni. A csegyes kupola ugyanis nyilvánvalóan feltételezi a bizánci építőmunka ismeretét, de hogy Bizánc hatása miatt éppen ott érvényesült, Franciaország délnyugati részén, s miért csak e jól körülhatárolt szűk területen, arra elfogadható magyarázat mindeddig nem született. A forma konkrét anyagi hatáslehetőségétől különváló jelzés az eszmei funkció elvontsága persze döntően kihat a megjelenésre. A románkori bizánci szerkezetet nem bizánci módon használja. A kupolát nem valami misztikus erő lebegteti, nem a földöntúli élményét kiváltó, a mozaik csillogásában transzparensnek tűnő hárttyaként feszül a tér fölé. Szerkezeti és anyagi valóságában leplezetlenül súlyosan nehezedik a szilárd kőfalra és a falból kiugró masszív pillérekre. A tér hatása majdhogynem komor, szinte hivalkodóan nélkülözi a díszet. Meglepő, hogy ezt a nagyléptékű szigorúan tagolt enteriőrt más hangulatot keltő poitier-i típusú homlokzat előzi meg, amelynek dekoratív vakarkádjai között az erős plasztikájú, a falsíktól szinte elszakadó szenvedélyesen megmozduló szobrok kezdik szétfeszíteni a számukra rendelt architektonikus keretet. Erre is igaz, hogy a kupolák a longitudinális tér felett vannak sorolva.

Bencés zárandok romanika

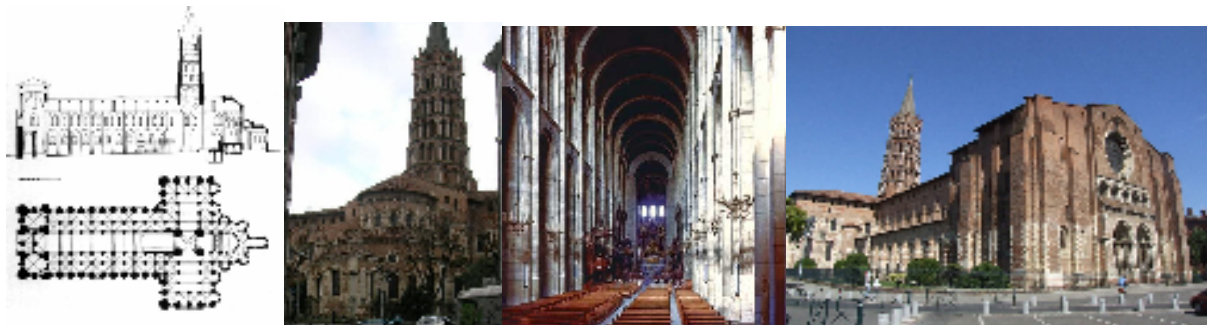
Cluny II. apátsági templom (946)

946-ban építették a véglegesnek szánt kőtemplomot, de a 11. század végére szűknek tűnt. Az apátság fennhatósága alá akkor közel 1500 kolostor tartozott és ennek a birodalomnak a központjában több száz szerzetes élt. Ekkor határozta el Hugo apát, hogy a régi bővítése helyett új templomot épít. A második Cluny templom már előrevetíti a monostor politika súlyának erősödését, bár temploma elsősorban a Cluny-ben kialakult liturgikus szokások kiszolgálására létesült (típussá vált)

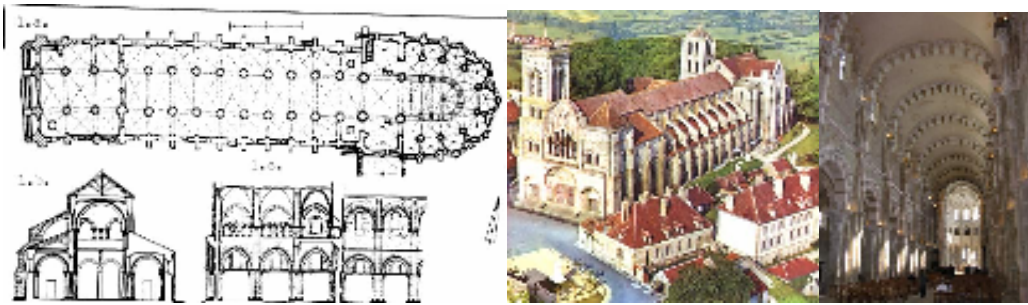
St. Sernin, Toulouse

A tourn-i Szent Márton templom mintájára épült, csak nagyobb méretekkel. Alaprajzában latinkeresztet formázó bazilika, hosszháza 5, keresztháza három hajós. Metsződéskénél a négyzetet torony hangsúlyozza. Szentélye körüljáró sugárkápornás, mellékrajói empóriumosak, a földszinten félköríves árkádsorral. Az emeleten kettős ívű, közepén oszlopos ikernyílásokkal néznek a főhajóra. A nyílások között a pillérek görögkereszt alaprajzúak, a főhajó fölül a féloszlop megszakítás nélkül végigfut az oldalhomlokzat teljes magasságán. Függőleges irányban összefogja a két szintet, vízszintes irányban ugyanakkor tagozza, egységnyi szakaszokra bontja a felületet. A szakaszos tagozás következetesen átvetül a térszervezésre is. A főhajót dongaboltozat fedli, s annak felületét a oldalfal féloszlopairól induló hevederek osztják. A térszervezés additív rendje az alakításban a tömegformát érvényre juttató plaszticitás még határozottabb, mint Tournus-ben, ez nem szerkezeti kényszerből fakad. A féloszlop, a heveder ugyan részt vállal az erőjátékban, de nem azért került oda, mert a merevítés, a tartás feltétlenül megkövetelte. Elsősorban a szerkezettől független formaelvet szolgálja. A felület tagozásával rendezi a teret, még pedig megjelenésében tisztán additíven.

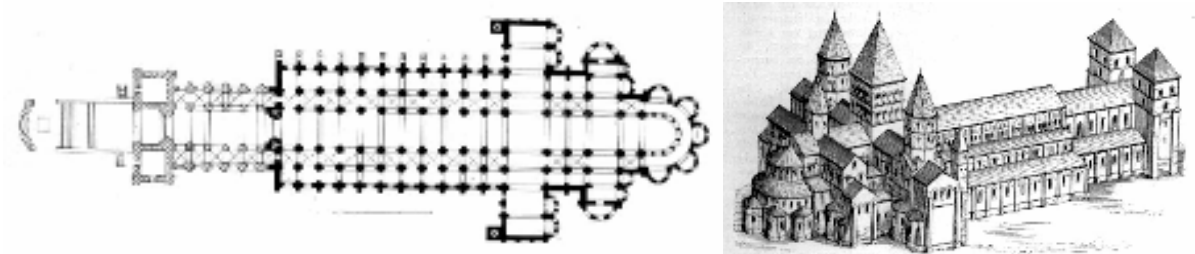
St. Madelaine, Vézelay (1102-1132)

Burgundiában mély gyökerei voltak a hagyományos román szemléletnek, az újító törekvéseket nem mindenütt fogadták szívesen. A vézelay-i bencés apátság búcsújáró temploma a Ste. Madelaine úgy épült fel az autuni székesegyházzal egy időben, mintha a cluny-i példa nem is létezett volna. Nyoma sincs benne a vertikálisnak. A három hajó szélesen terpeszkedő félköríves árkádokkal nyílik egymásra és meglehetősen nyomott arányú a főhajó is. Nincs karzata vagy trifórium, csak a felső ablaksor szinte emeli a mellékrajók fölé. A tágas teret kettős kiülésiű falpillérek és az arról kiinduló hevederek sora szakaszolja. A felépítés ezzel kifejezett additív rendszere azonban határozottabb és következetesebben megoldott, mint bármelyik addigi templomnál.

Cluny III. apátsági templom (11. sz.)

A Cluny III. öthajós bazilika volt. Sugárkápolnákkal bővített, körüljárós szentélyét kisebb keresztház előzte meg, amelyhez a két végén s keletről kápolnák csatlakoztak. A négyezete fölött torony emelkedett. Tovább haladva nyugat felé két boltszakasznyi kórusrész majd az előzőnél szélesebb három toronnyal gazdagított második keresztház következett a keleti oldalon újabb kápolnákkal. A főhajó háromszintes: lent a szokásosnál nyújtottabb arányú csúcsíves árkádsor húzódott, fölötté vak trifórium, majd a felső gádor ablaksora. Függőlegesen a pillérektől felfutó féloszlop tagozta, vízszintesen pedig a szinteket elválasztó párkány. A fedése hevederekkel osztott, majdnem 30 méter magasan záródó csúcsíves donga. Feszítettebb arányú, mint a hasonló nagyságú zarándoktemplomok. A feszített arány, a csúcsíves árkád, a trifórium, a felső gádor fokozottabb áttörése, az erősebb megvilágítás már a gótika jövetelét jelzi, s arra utalnak bizonyos szerkezeti sajátosságok is. A heveder itt már nem elsősorban formai feladatot betöltő plasztikus tagozat, hanem komoly részt vállal az erőjátékban és valóban merevíti a boltozatot. Közöttük a bolthéj vastagsága a lehető legkisebb, jellegében a szerkezet kezd közelíteni a bordás boltozáshoz. A hosszához nyugatról csatlakozó három hajós, öt boltszakaszos előcsarnok az ún. galilea középső hajóját bordás keresztboltozat fedte. A Nagy Francia Forradalom áldozatává vált.

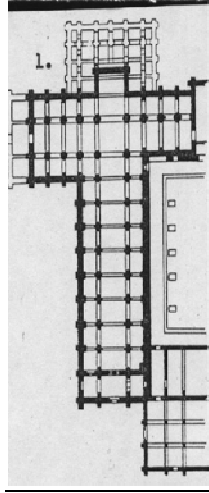
Ciszterci romanika

A ciszterci rend a bencés regula reformjaként jött létre 1098-ban, a burgundiai Molésmes apátságból kivonuló szerzetesek alapították Róbert apát vezetésével. Első telephelyük (Cistercium, Cîteaux) után nevezik magukat ciszterciekben. Életformájukban a világtól elvonulás, az önfenntartó fizikai munka (erdőirtás, földművelés) jutott szerephez.

Ideológiájuk (Kereszt-kultusz, aszkézis, Sz. Mária-kultusz) a gótika lovagvilágának gondolkodásmódját tükrözi, szakrális formában. Építészetük kötött: templomaik dísztelenek, toronytalanok (legfőlőbb csak négyezeti tornyot építenek), egyenes apszis-zárással. Díszítésük növényi (pl. bimbós fejezet) és geometrikus jellegű, részben a szerkezetből fakad. Építési szabályait először Clairvaux-i Sz. Bernát (+1153), a rend harmadik apátja foglalta össze ("szentbernáti építészet"). A rend hierarchikus, katonás szervezettsége (atyaapátságok, filiációs rend, négyévenként nagykáptalan) segítette a ciszterci rend (és stílus), vele együtt a gótika elterjedését Európában: Sz. Bernát halálakor a rend terjedésének határait már Erdély, Észtország, Szíria, stb. jelentette, összesen ezernél több monostorral.

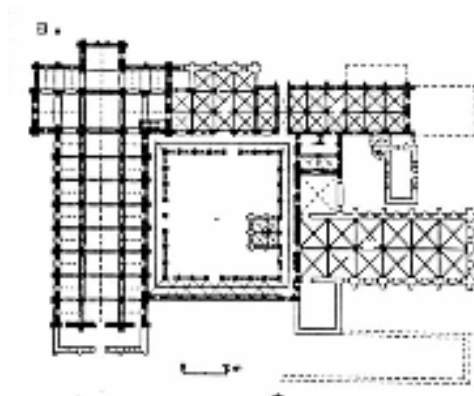
Citeaux apátsági templom (12. sz. első fele)

Az öt anyamonostor egyike. Háromhajós hosszházzal és háromhajós keresztházzal rendelkezik. Mivel a cisztercieknél nincs ereklyetisztelet, ezért a franciaszentély sem jellemző. Keleti kápolnasor az egyéni liturgiákra. A templom melletti kerengő a Mennyei Jeruzsálemet szimbolizálja.

Fontenay apátság (1139-1147)

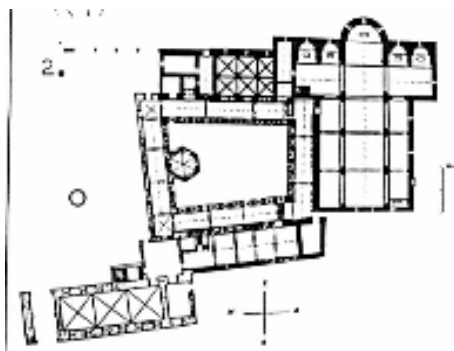
A ciszterci rend szerveződésének idejéből a fontenay-i apátság temploma maradt fenn eredeti állapotában. A háromhajós bazilika hosszháza olyan, mintha a vézelay-i Ste. Madelaine-t díszek nélkül és Cluny-i megoldással építették volna. A főhajó kétszintes, hevederekkel osztott, csúcsíves dongafedés. Két oldalán csúcsíves árkádníylások sorakoznak és azok között a homlokzat síkját pilaszter és az arra ültetett féloszlop tagozza. Az árkádpillér egyszerű négyszöghasáb, ahhoz csatlakoznak a boltívet támasztó féloszlopok illetve belül a féloszlopot hordó pilaszter. Díszítő jellegű többletformát nem találunk még a fejezeteken sem. A mellékhajók kissé rendhagyóak, az általában használt borda nélküli ún. élkeresztboltozat helyett harántdongák fedik. A hosszház kereszthajóba torkollik melyet a szemben fekvő keleti oldalon egyenes záródású szentély és 2-2 négyszögű szentélykápolna bővít.

Le Thoronet apátság (1180)

Francia, nem szabályt követő szerzetesek. Kevés fény, visszafogottság jellemzi. Keresztény tartalom kifejezése – nincsenek ikonok ezért az alaprajzzal, a nyílások számával és alakjával (Rózsablak-> Mária szimbólum). Szakítanak a hagyománnyal, hogy a templom a mennyi Jeruzsálem földi mása, itt a mi kis világunkat határolja le, a többi a külvilág, a kapcsolatteremtő elem pedig az ablak.

Normann romanika

St. Tinité, Caen (11. sz. közepe)

Vilmos normandiai herceg és felesége flandriai Matilda a bencésekben Caen-ben kolostort alapított, külön a női és külön a férfi szerzeteseknek. A női apátság temploma a caen-i St. Trinité háromhajós kereszt alaprajzú bazilika, a mellékhajók fölött fiókos dongaboltozattal, a főhajó fölött eredetileg famennyezettel. Felépítése kétszintes, lent félköríves árkád vonul egyenletesen, nyugodt ütemben végig. Fönt a fal vastagságában kialakított belsőre hármass nyílásokkal néző folyosó húzódik és a folyosó hátfalán, a nagyobb középső ívben vannak a felső oldalvilágítást adó ablakok. 1030-ban a főhajót beboltozták igen érdekes álhatsüvegboltozattal. Két árkádnyi hosszának megfelelő négyzetes szakasz fölé építettek bordás keresztboltozatot, s annak két oldalsó boltsüvegét a középső pillérekre támasztott harántbordával és az arról emelkedő felfalazással osztották meg. Előnye az, hogy a hatsüveges boltozat lehetőséget ad az additív tagoláshoz illő szakaszos térfedésre anélkül, hogy a pillérek közötti tengelytávot az arányok rovására növelni kellene.

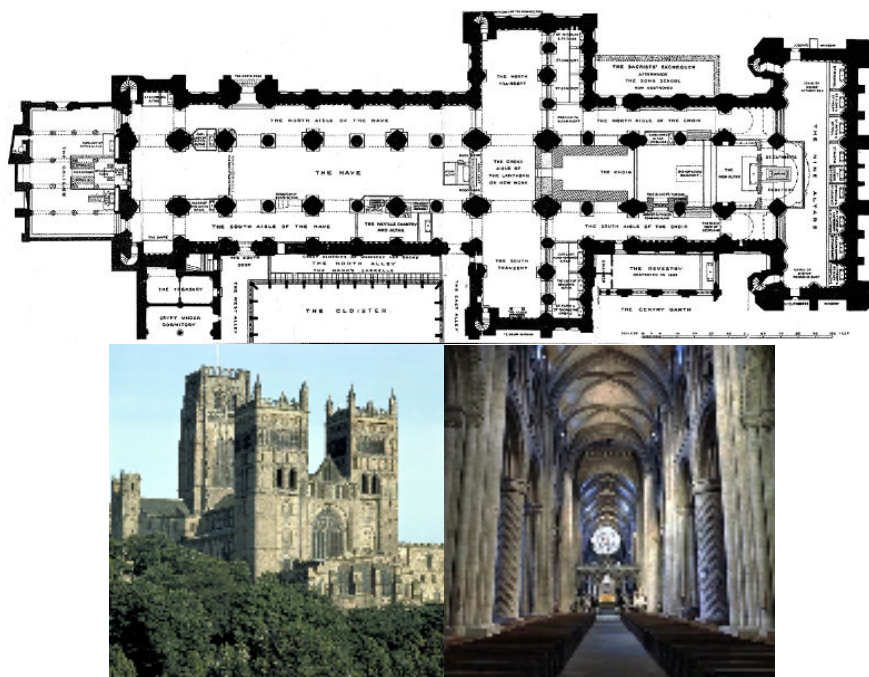
St. Étienne, Caen (11.sz közepe)

A férfi apátság templom alaprajz szempontjából nagyjából hasonló, felépítésében a fő különbség az, hogy a földszint és a felső ablaksor közé az alsó árkádokkal azonos ívnyílású empóriumot iktattak. 1130-40 között ezt is beboltozták, de nem ál, hanem valódi 6süveges boltozattal. A középső harántborda és az átlós borda közé külön boltsüveget falaztak. A faltagolás pontosan megfelel a boltrendszernek. A felületesztő féloszlop mögött minden másodiknál hatsüveges egységeket elválasztó harántbordák alatt enyhén kiülő falpillér erősíti a tagozatot. A hatsüveges boltozat előzménye a bordás keresztboltozat, Angliában alakult ki, de normann kezdetektől és a bonyolultabb szerkezet alakjaként onnan származott vissza a kontinensre.

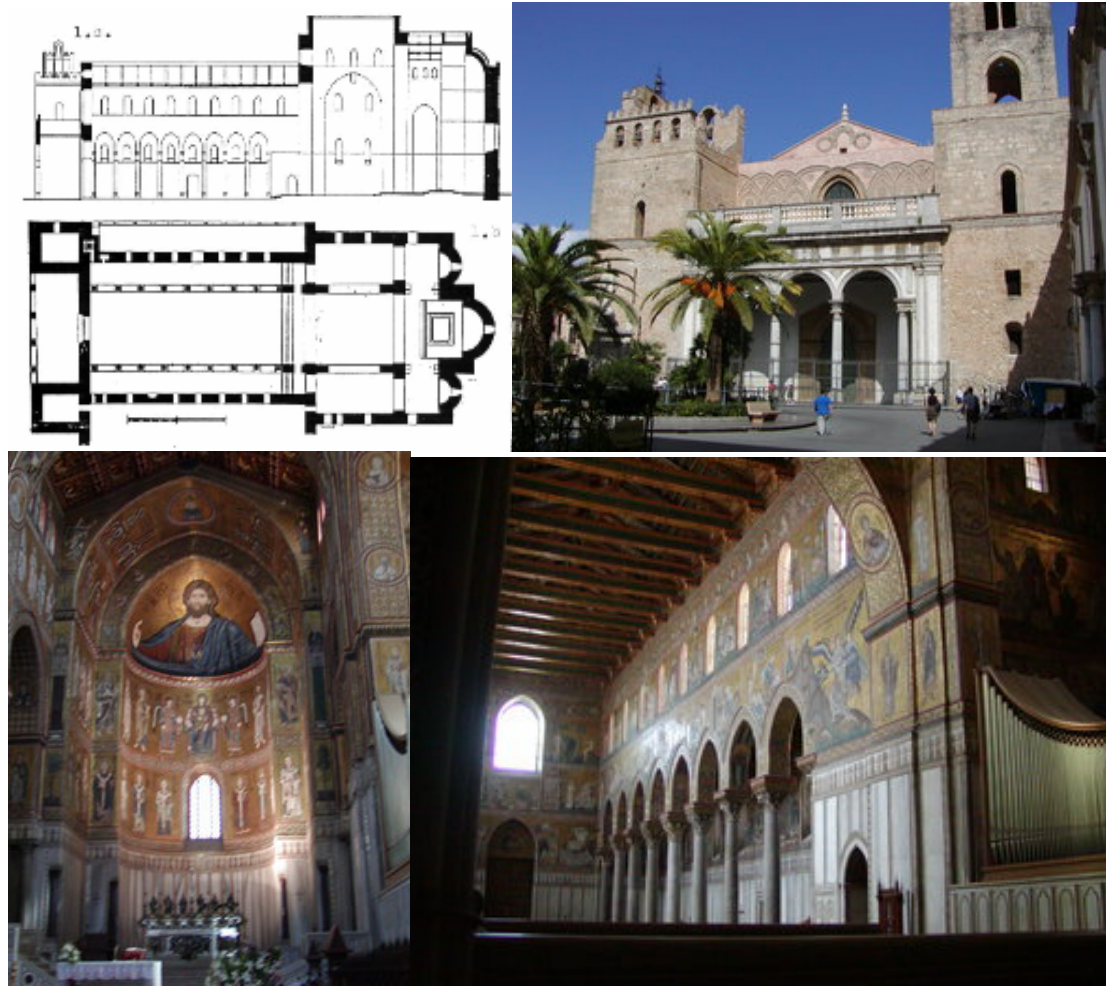
Durham apátság (1100 körül)

Az angol normann építészet legjelentősebb emlékének a durhami székesegyház szentélyében alkalmazták először bordás keresztboltozatot. A háromhajós, keresztházas bazilika már eleve boltozásra szánva váltakozó támaszokkal épült. Minden második pillér kötegelt. A befoglaló formája szerint görögkereszt alaprajzú pillértesthez a homloklapok féloszlopain kívül még a sarkok visszametsződéseiben is csatlakozik két-két negyedoszlop, ezek közül három nyúlik fel a hozzá tartozó pillérkiugrással együtt a hevederív alá a boltvállig. A közbülső vaskos pillérek henger alakúak és nem lépnek ki a fal síkjából, a boltozás ehhez a váltott rendszerhez igazodik. A földszinti árkád szélességének megfelelő térszakaszokat ugyan külön fedi le egy-egy keresztboltozat, de ezeket kettős egységbe fogja a kötegelt pillérek fölött átívelő heveder. A hengeres pillér tengelyvonalában találkozó átlós bordák a falból kiülő vállköre támaszkodnak. A tér tagolása a Ste. Étienne-re emlékeztet, de korántsem olyan szervesen megoldott. Sem szerkezetileg, sem formailag nem eléggé indokolt a kétfajta pillér és az empórium ikernyílásait kettősével különválasztó faltagolás, hiszen ugyanilyen boltozat van minden árkádvnyi térszakaszon. A forma nem annyira a szerkezethez, hanem a tér rendszeréhez, az oldalfalak nyílásritmusához viszonyítva tűnik szervesnek.

Monreale Dóm (1166-1189), Szicília

A szicíliai román stílus legnevesebb emléke a montreali Sta. Maria la Nuova székesegyház. Keleti fele a kereszthajó és a pastophoriummal képzett szentély bizáncias. A hosszaházhoz kora keresztény bazilikák adhatták a mintát. A három hajót másodlagosan felhasznált antik oszlopok választják szét, s a római korinthuszi oszlopok bizánci vállkő közvetítésével csúcsos iszlám íveket hordanak. Az apszisban s a hajók oldalfalán a mozaik bizánci, a mellékhajók alsó falszakaszán márványburkolat és a nyitott fedélszék gerendáin a festett dísz iszlám. A homlokzat előtt zömök négyszögű normann tornyok állnak és ugyancsak normann eredetű a szentélyfal külső felén az átmetsződésekkel összefont, a zsúfoltsága miatt keleties hangulatot keltő vakárkád.

Gótika

Francia Katedrális Gótika

A gótikus katedrális: funkcióját tekintve a város plébániatemploma, egyben püspöki székesegyháza (a feudális monarchia értékrendjében ekkor súlyt kölcsönzött a településnek, ha egyben püspöki székhely is volt). Így a katedrális (cathedra = püspöki szék) a város jogállásának szimbóluma is lett, kifejezve a város gazdagságát. A püspökségen világi papok szolgáltak (ellentétben pl. Angliával - ld. később), így a katedrálishoz nem csatlakozott kolostor. Legfőljebb a püspöki palota és a káptalan kanonoki házai csatlakoztak lazán a székesegyházhoz. A téralakításban is meghatározó, hogy benne monostori funkciót nem végeztek. A bonyolult mellékterek, kápolnák, altemplom elhagyása lehetővé tették a katedrálisban a *téregységesítést*. Általában a katedrális a város központjában, a főtér egyik végénél állt, többnyire szűk utcák vették körül. Csak a főhomlokzat érvényesült, így a kompozíció legfontosabb eleme a nyugati, kéttornyos homlokzat lett.

Korai Katedrálisok

St. Denis Katedrális (1137-1144)

A francia királyok temetkezési helyét az Ile-de-France-ban, Párizs mellett lévő *Saint-Denis* apátsági templomát Suger apát építtette újjá. 1137-1140 között megépítették a nyugati homlokzatot - normandiai mintára. Ezt követően 1140-1144 között - szintén normann előképek alapján épült meg a templomhajó. Itt alkalmazták először egységes terv szerint következetesen a gótikus szerkezeteket, s itt kísérleteztek először a monumentális nyugati katedrális-homlokzat megteremtésével. S. Denis maga nem volt katedrális (bencés apátság, királyi magánegyház)! Ezzel közel egy időben kezdődött el a már kifejlődött városokban az első katedrálisok építése.

Laon: Katedrális (1160-1220)

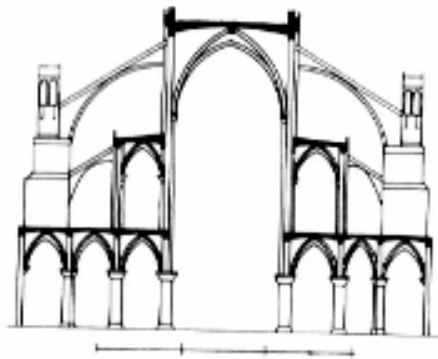
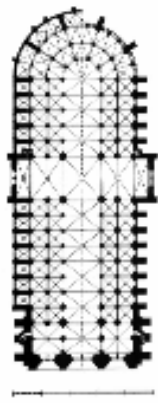
Lényegében az első, már kiforrott korai katedrális. Villard de Honnecourt XIII. századi Cambray-i mester vázlatkönyvében írta: *"Már sok országot bejártam, de egyetlen helyen sem találtam a laonhoz hasonló*

tornyokat." Téralakítás ciszterci ízü, amit az egyenessé átépített apszis-záródás még fokoz. A katedrális mellett társas káptalan működött, ennek igényeit elégítette ki a nagy keresztház a különálló kápolnákkal. A tér egységesítésében Laon nem lépett túl a monasztikus templomok térszervezetén, s részlet-megoldásaiban is erősen kötődött a ciszterci hagyományokhoz, így egyfajta "vak-vonalnak" tekinthető ez a fejlődési irány. Az alaprajz tagolása chartres-hoz, a szentélyzáródás és a főhajó belső felépítése Reims-hez kapcsolódik, a stílust azonban ide már részben dél-francia emlékek közvetítik. Ez érezhető a nyugati homlokzaton, aminek szélesen széthúzódnó kéttornyos tömege a poitiers-i székesegyházzal mutat rokonságot. Béletes zárándokkapuzattal rendelkezik. A homlokzatot fiatornyok és törpegaléria is díszítik.

Notre Dame de Paris (1163-1249.sz. közepe)

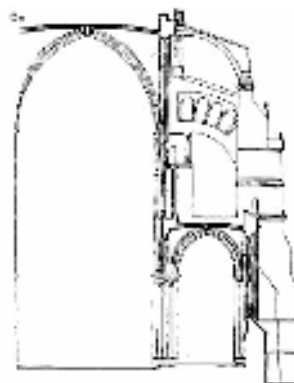
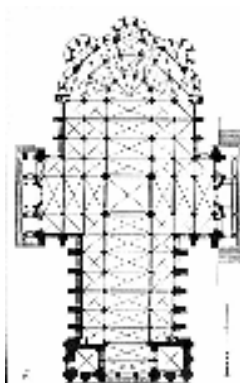
St. Denis nyomán kibontakozó ile-de-France-i koragótika legnagyobb alkotása a párizsi Notre Dame. A hatalmas méretű, kb. 130 méter hosszú székesegyház 3 fő szakaszra tagolódik. Az 5 hajós hosszházat a hajók szélességén belül maradó keresztház követi, ahhoz csatlakozik szintén öt hajójával és a mellékhajókat folytató kettős körüljáróval a megnyújtott kórus. Az alaprajz még a román kor templomainak kötött rendszerét őrzi s a térfedésben is van valami romános: négyzetes mezőket a mellékhajóban négy, a főhajóban 6 osztású bordás keresztboltozat fed. A felépítés a teherhordó pillérváz között a fal áttörése, a kétrétegű térhatárolás azonban már egyértelműen az új stílus jegyében fogant. Eredetileg négy szintes volt: a hengeres pillérekkel képzett földszinti árkádsor és az empórium hármaz nyílásai felett a harmadik szinten ötkaréjos körablakok voltak, aztán következett a felső gádor. A 35 méter magas főhajót a felsőgádor szűkös ablakai nem tudták bevilágítani. Hogy ezen segítsenek, áttörték a körablakok sávját és a felsőgádor ablakait lenyújtották az empóriumig és így lett három szintes. Bár a nagy gótikus katedrálisok közül a Notre Dame a legsötétebb. A középkor általános gyakorlata szerint az építést a szentély felől kezdték. A keresztházig terjedő szakasznál a konstrukcióban még bizonytalanok, s a szükséges tapasztalat híján túl merészek voltak. Nem alkalmazták a boltozat oldalnyomását, a külső pillérekre áthárító támvét. A Notre Dame hosszháza mindenesetre már azzal épült és akkor támasztották meg utólag a szentélyt is. A korszerű megoldás innen került át az Ile-de-France-i katedrálisokra. A homlokzaton 1200 körül kezdtek el dolgozni és 20 év alatt jutottak el a felső galéria magasságáig, és 1250-re építették fel a déli majd az északi tornyot. Az alaprajzhoz a tér rendszeréhez hasonlóan még itt is hat a román kor szelleme, a kompozíciós statikusság kiegyensúlyozott.

Érett Katedrálisok

Chartres (12.sz.)

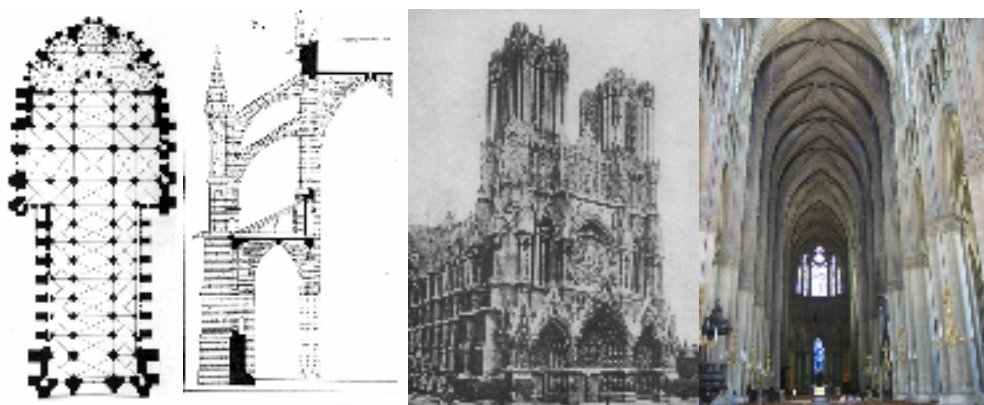
Közvetlenül a St. Denis hatására kezdték megújítani 1145-től a chartres-i székesegyházat és építették fel csodálatos hármaskapujával az ún. királykapuval a kéttornyos nyugati homlokzatot. Chartres első 12. századi periódusából St. Denishez a legszorosabban a kapuk feletti három üvegablak kapcsolódik, stílusban és tematikában is azok adnak hű képet arról, hogy Suger templomának majdnem teljesen elpusztult, csak leírásból rekonstruálható üvegablakai milyenek voltak.

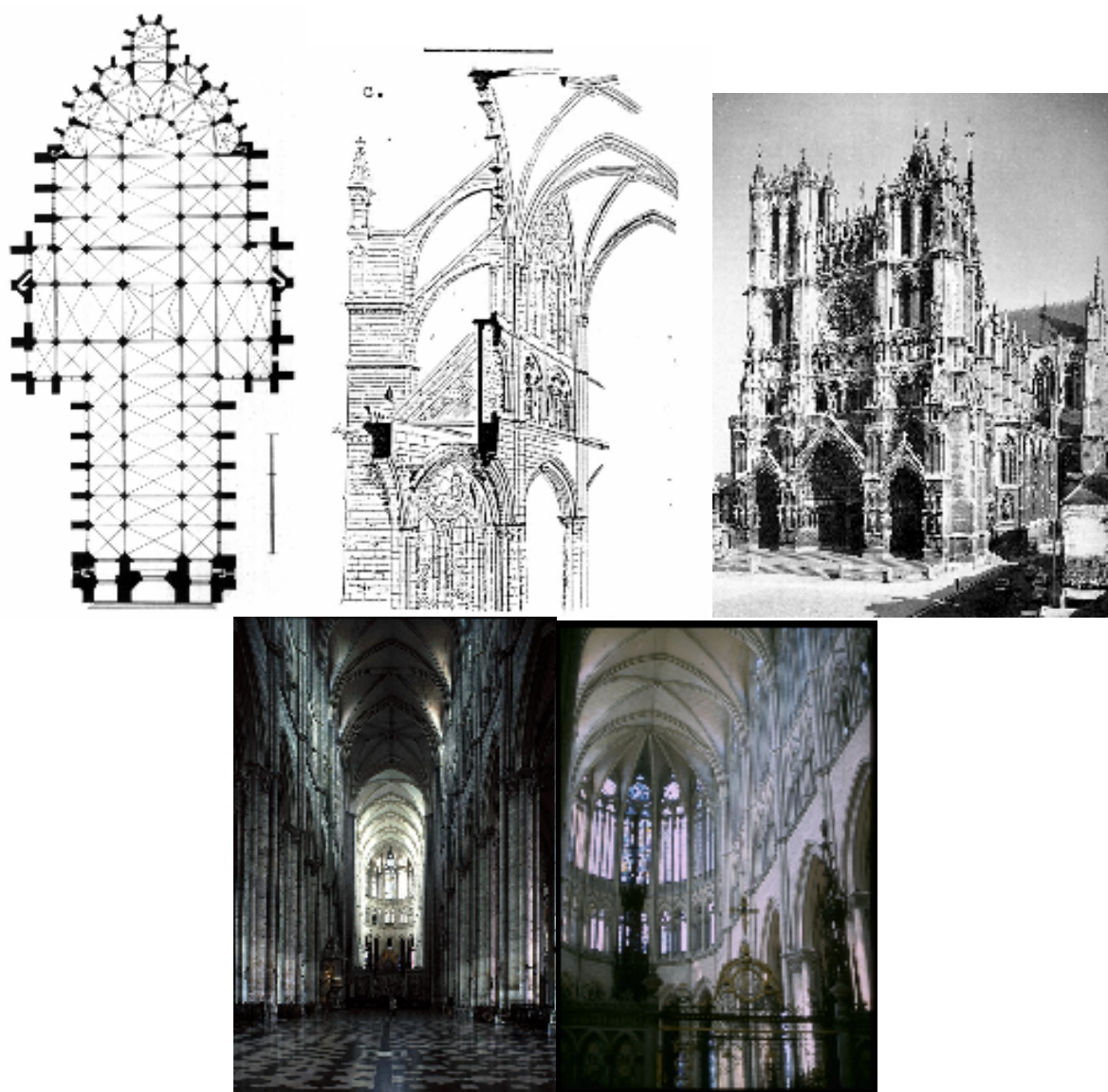
Reims (1210)

A fejlődés útjának egyik fontos állomása a francia királyok koronázó temploma a reimsi székesegyház. A chartresi hibákból okulva a mester kijavította őket. Ez igazából a chartresi székesegyház tökéletesített változata. Az alaprajzban egyedül a szentélyzáródásnál találunk komolyabb eltérést. Egymenetes a körüljáró és a kápolnakoszorú szorosabban fűződik rá, egyébként csak az arányai mások, a hosszház nyújtottabb lett, a keresztház szelvében 1-1 boltszakasszal rövidebb. A felépítésben már jelentősebbek az eltérések. Ez is háromszintes, árkád+trifórium+ felső gádor, de a szélességhez mérten magasabbra nyúlt a főhajó és szinte mindenhol módosultak a részletek. Megszűnt a rejtett támaszváltás, a pillérek egyformák és sudarabbak, a tagozás kissé gazdagabb, a vertikális hangsúlyosabb. Valamennyi változás egy irányban hatva módosítja a tér struktúráját, a szerves összetartozást erősíti. A reimsi belső nem egymás mellé sorolt gótikus travée-k összessége, az organikus összefogott egész tagolódik alárendelt részegységekre. A reimsi székesegyház külső képét a tér alkatából szükségszerűen kibomló szerkezetek határozzák meg. A felépítés leplezetlenül konstruktív, az erőjátékban minden részletnek érezhető funkciója van.

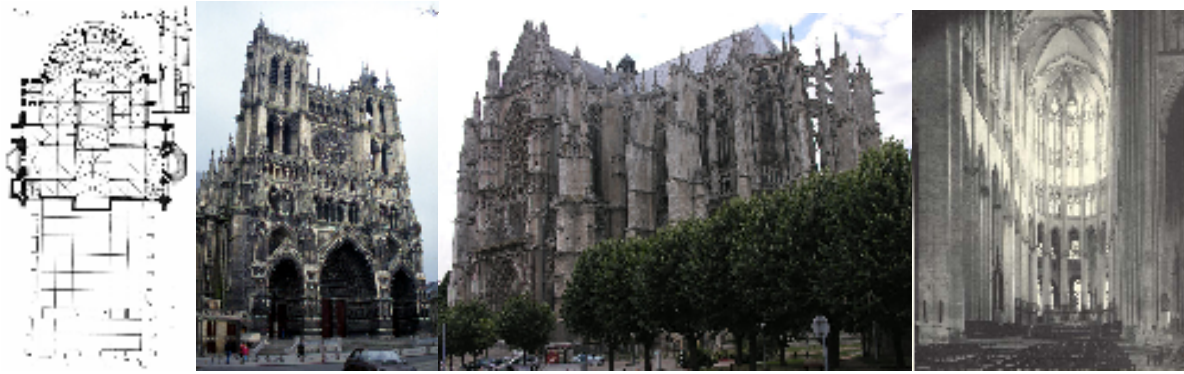
Amiens (1220-1270)

Az észak francia gótika harmadik nagy alkotása az amiens-i székesegyház, az előző kettőnek a szintézise. Jóllehet, minden egyszerűsítő hasonlat torzít, mégsem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy a reims-i térarányokkal és a részletekbe tovább finomítva a chartresi templom korszerűsített mását építették meg. Az öthajós kórusban a hossz és keresztházban még a térosztás, a boltmezők száma is pontosan azonos, a két alaprajz között – a szentélykörüljárót nem számítva – a különbség csak az, hogy az amiens-i nyújtottabb. Erősebb változást a részleteknél látunk. A felsőgádor mérműves ablakai bonyolultabbak. Elsődlegesen egy felső rózsára és két csúcsíves egységre tagolódnak és ez utóbbiakat osztják szekunderbordák két-két lándzsa alakú nyílásra és egy kisebb rózsára. Az amiens-i tér inkább felfelé tart, kiterjedésében a magassága meghatározó.

Beauvais (1172-1124)

A méretekből nyíltan kivilágít, hogy a gótikus mesterek, igyekeztek egymást felülmúlni, a kő teherbírását egyre merészebben kihasználva bravúros szerkezetekkel az elérhető legnagyobb magasság méreteit ostromolták. Ebből született a Beauvais Katedrális. A nagyszabású tervből csak a keresztház keleti hajója, az öthajós kórus és a kápolnakoszorúval bővített szentélykörüljáró épült meg. Az elkészült rész egyértelműen arra vall, hogy a mestert az amiens-i szentély inspirálta. Eredeti formájában a beauvais-i kórus 1284-ig állt, akkor az alapozás hibái miatt a boltozat beomlott. A szerkezet elérte, sőt túl is feszítette lehetőségének határait és így ezzel a példával a gótika egy szakasza zárult le. Ezután már nem a mennyiségre mentek, hanem a minőségre. A dekoratívabb irányzat, a sugárzó stílus St. Denisből indul.

Szt. Denis apátság hajó (1241-1281)

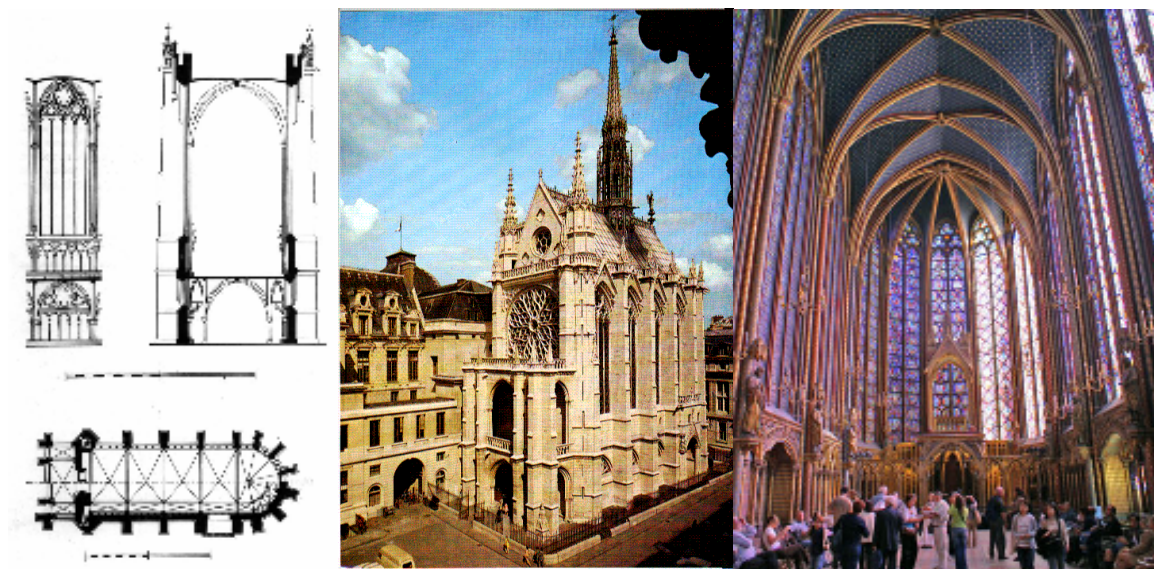
A technikai korlátok miatt az építőmesterek inkább reális méretű katedrálisokat építettek, viszont a részleteken finomítottak. Az érett gótika ebből eredő dekoratívabb irányzata, az ún. Sugárzó stílus innen indult. A majdnem 100 éve félbehagyott apátsági templom építését ekkor fejezték be, az eredetitől eltérő új tervek szerint. A terv mestere átvette a katedrálisok felépítésének chartres-ből eredő klasszikus rendszerét, de nem a nagysággal, hanem a gondosan kiművelt részletek szépségével kívánt az elődök fölé emelkedni. Kihasznál minden lehetőséget, amit a szerkezet az áttörésre, a könnyítésre kínált. Azelőtt a trifórium sávja sötét felület volt, elválasztotta egymástól a földszint árkádjait és a felső gádort, itt ez is bekapcsolódik a világító zónába, a folyosó hátfalát mérműves ablakok törik át. St. Denisben a pillérmag sudár félhengerekből rakódik össze köteggé. A pillérből minden boltozati borda alá külön fut fel egy-egy nyúlánk támasz. A térfedő és a teherhordó szerkezet elemei között a kapcsolat szervezesebb, a vertikális hangsúlyosabb, az áttörés erősebb, mint eddig bármikor. A St. Denisből eltűnt a román korra emlékeztető plasztikus formálás, a tömör falúság utolsó maradványa is.

A gótika elterjedése Franciaországban

Az Ile-de-France-ban kialakult szintézis a francia királyság egész területén éreztette a hatását - északon és délen eltérő formában. Az északi területeken inkább a Notre Dame katedrális volt a követendő példa.

St. Chapelle(1243-1248)

A sugárzó stílus igazi remekműve a párizsi St. Chapelle. A kétszintes palotakápolnát IX. Lajos építtette, elsősorban azzal a szándékkal, hogy Krisztus halálának ereklyéit méltó környezetben helyezhesse el. A teret tehát nem arra szánták, hogy a percepciót tudatosan gátló sejtelmes feltárással idézze meg a végtelent, hanem a relikviákat foglalta tündöklő keretbe. A méret persze így sem megvetendő. A királynak és közvetlen kíséretének fenntartott felső kápolna 20 m magas ahol a térfalak teljes foldása történik (üvegfelület), alapterülete 10x31,5. St. Chapelle-ben a nagyság nem érdektelen, az ember a gótikus üvegablak megfoghatatlan csodáját éli át.

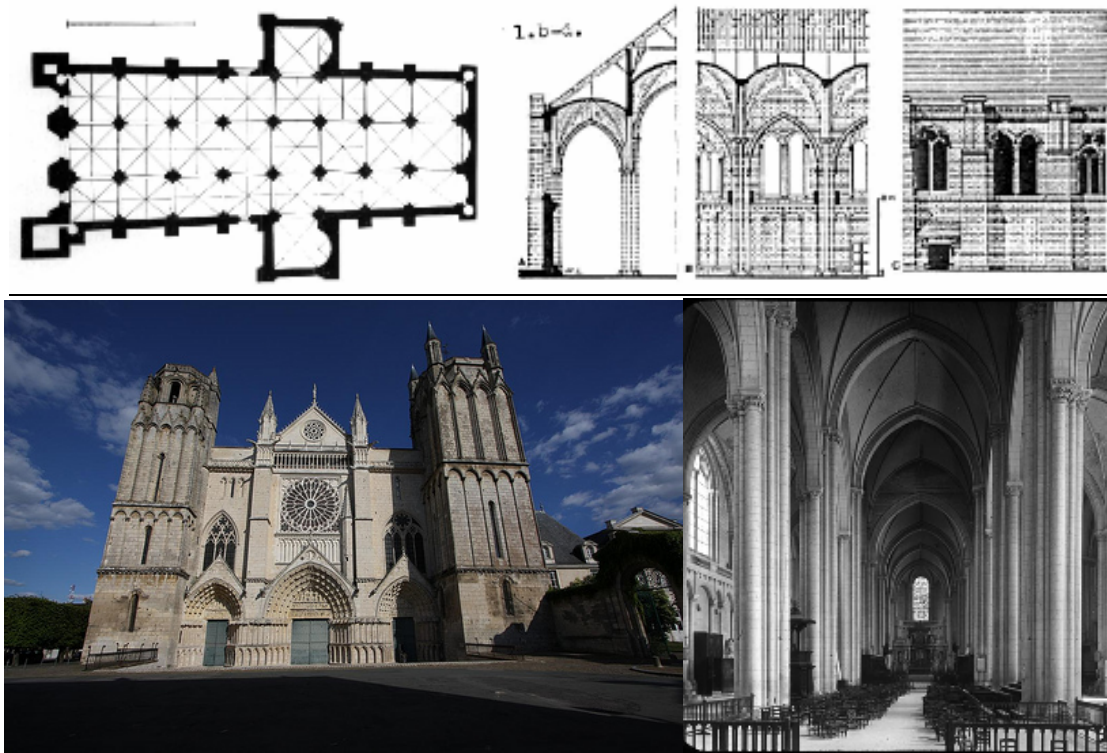
Bourges (1172-1324)

Az alaprajz nagyon közel áll a párizsi Notre Dame-hoz. Öthajós, kötött rendszerű, keresztház nélküli, kettős körüljáróval záródó bazilika. A régies típushoz való ragaszkodást feltehetően a megrendelő kívánta, ám éppen ez teszi érdekessé. Így arra kényszerült a mester, hogy az örökölt térforma keretein belül szerezzen érvényt az átalakítás korszerű elveinek. A chartres-i és a bourges-i főhajó is három szintes, a földszinti árkád és a felső gádor között trifóruma van és a főhajó boltozatának oldalnyomását mindkettőnél külső támaszrendszer veszi fel. A Bourgesban a földszinti árkád jóval nyújtottabb, az összmagasságnak több mint a felét foglalja el. Ez nem csak azt jelenti, hogy a magasra szorult felső gádor miatt a világító felület korlátozott, messzemenően kihat a tér egészére is. Egyértelműen arra vall, hogy a gótikus formák a külső támaszrendszer ellenére a szerkezet, a felépítés alapelveiben még román jellegű. A magasra nyúló belső mellékhajók a boltváll közelében megtámasztják a főhajót és hagyományosan rájuk háruló statikai feladattól csak részben mentesülnek, a támívnak és támpillérnek kisegítő szerepköre van. A kétrétegű térhatárolás elve itt korántsem érvényesülhetett olyan teljesen, mint a gótikus konstrukció lehetőségeit kihasználó chartres-i megoldásban.

Poitiers (1162-1300)

Háromhajós, egyenes szentélyzárású álbazilika. Megoldása már a "latin gótika" ill. a polgári gótika eredménye.

Angol gótika

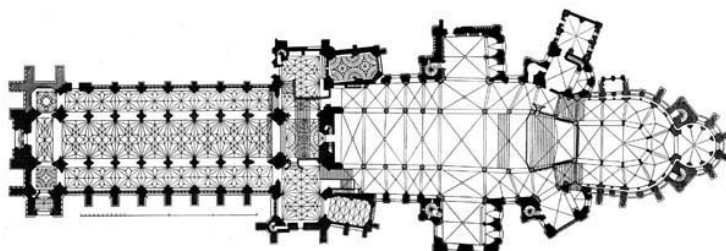
Közvetlen francia hatású építészet

A Normandiával való szoros kapcsolat lehetővé tette, hogy a francia katedrálisok stílusa először itt terjedjen el. A korai katedrálisokat részben francia mesterek építették.

Az **angol katedrális** funkciójában alapvetően eltér a francia mintaképtől, így kialakítása is módosult. Az eredetileg püspöki székesegyházat jelentő katedrális Angliában is megtartotta egyház igazgatási központ-jellegét. Ám az angol egyházszervezést alapvetően a bencés térítők monasztikus (apátsági) szervezete határozta meg, így az angol egyházigazgatás egysége az apátság maradt. Emiatt az *apátsági katedrális* a településen kívül épült föl, alkalmazkodva a szerzetesi életformához. Épületéhez a bencés monastorok jellegzetes épületrészei (kerengőfolyosó, káptalanterem) kapcsolódnak. A templom térszervezete is megőrizte a monasztikus jelleget, a szerzetesi liturgiához alkalmazkodó bonyolult tereket képeztek ki. A francia katedrálisok téregységesítési törekvése itt nem érvényesült. A korai katedrálisoknál kriptát is alkalmaztak, később a szentélyek végénél kiemelt Sz. Mária kápolna (Lady Chapel) fejlődött ki.

Canterbury (1175-1184)

Az angol gótika első alkotása. Guillaume de Sens építette a két kereszthajót s előtte a három boltmezős nyugati kórusrészt. Az angol William mester építette fel a keleti keresztház mögött a Szentháromság kápolnának nevezett hátsó kórust, és a Becket Tamás emlékére szentelt apsziskápolnát. A canterbury székesegyház kórusa az északi-francia kora gótikus emlékkörhöz kapcsolódik, de a tér aránya, a magasság helyett a mélység irányában kifejlődő, horizontális térforma már jelzi az utat, amelyre az angol gótika rövidesen rátért. A francia katedrális-hatásnál erősebb a normann és a ciszterci kora-gótika szerepe. Sens-i Vilmos mester részt vett a szentély építésén. A templomát az itt vértanúhalált szenvedett Becket Sz. Tamás (+1170) sírhelyeként alakították ki.

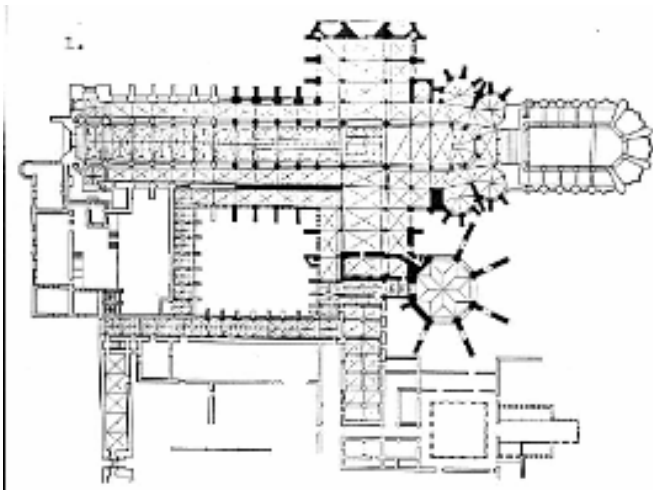
1. CANTERBURY: KATHEDRALE.

Canterbury Cathedral Plan, from G. Dehio and G. von Bezold, *Die Kirchliche Baukunst des Abendlandes*, Stuttgart, 1887-1902

Westminster Abbey (1245-től), London

Az angol egyház központja, a francia-szentély mellett Angliában itt alkalmaztak először mérműveket.

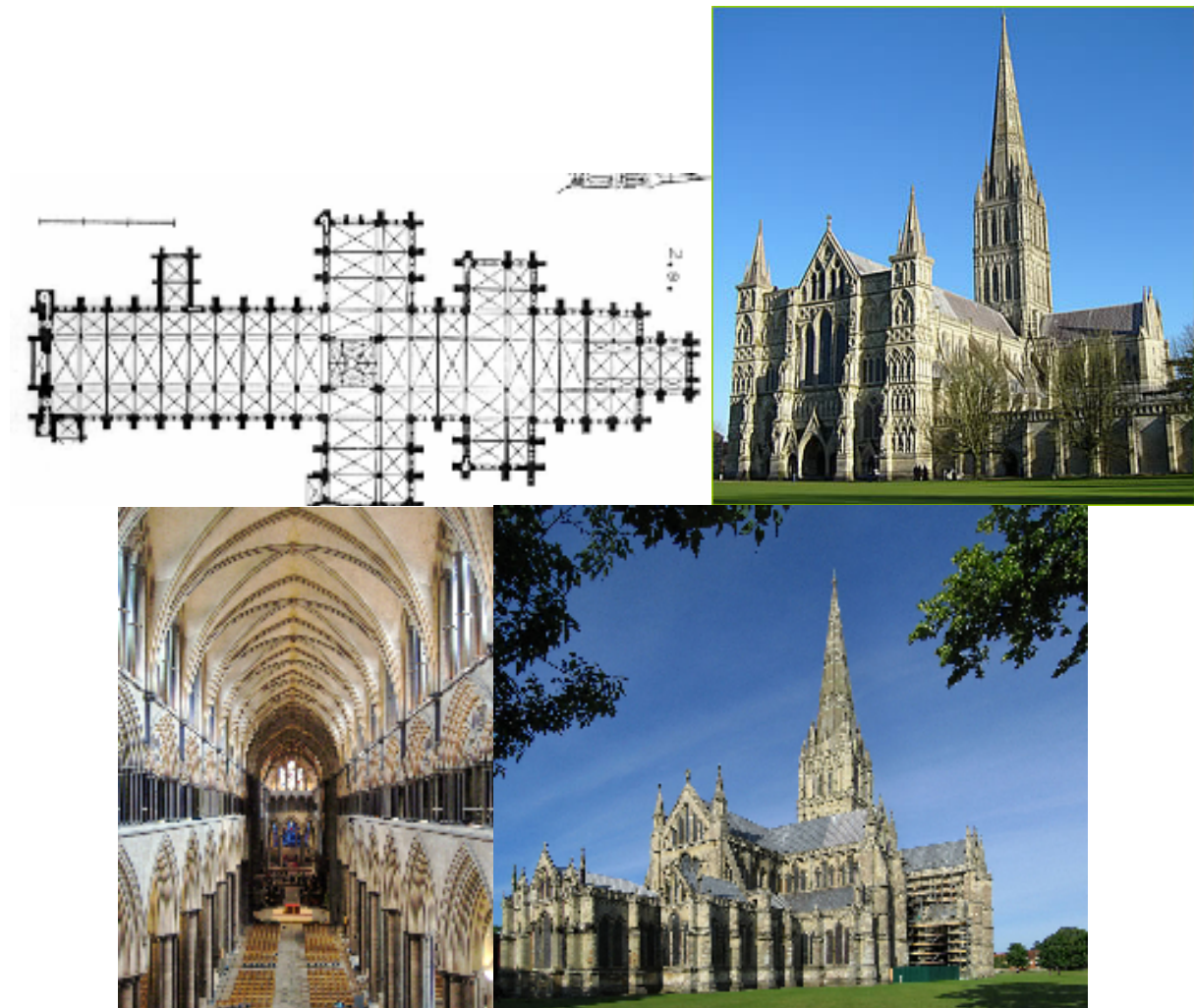

Early English

Az 1250-ig terjedő időszakot jelölik így. Ekkor a normann hagyományok, a ciszterci gótika és az észak francia gótika együttes hatására az angol gótika saját fejlődésnek indult. A monasztikus hagyományok kiteljesedtek. A díszítésre a geometrikus elemek túlsúlya a jellemző.

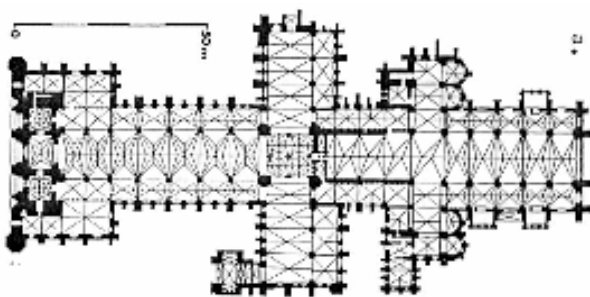
Salisbury (1220-1266)

A lincolni székesegyházhoz hasonló alaprajz (háromhajós hosszház és két keresztház). A belsőben itt is döntően a mélység érvényesül, a főhajó, mint valami felvonulási út halad végig a templomon. A tér egyirányú sodrását csak a négyezet fékezi le kissé, ám anélkül, hogy megszakítaná. A négyezet inkább kívülről, a tömegformában hat. Fölötte hatalmas torony emelkedik. Salisburyben nincsen nyugati toronypár, a falszerkezetes építésmód miatt nem alkalmaztak támpilléreket sem, a zártabb formálású tömeget a hangsúlyos négyezeti torony központosító vonzása szervezi. A külső leggazdagabban díszített része a nyugati homlokzat. A díszes kulisszafal teljes felületét vakárkádok, fülkék, vakmérművek, szobrok zsúfolt sokasága borítja, azok közé ékelődnek be az ablakok és a lent elenyészően kisméretű kapuk, Salisburyben a templomkapu rendeltetése: a bejutást szolgáló nyílás a falon.

Lincoln (1074-1092)

Az Early English (kora gótika) első jellegzetes emléke, az 1182-től épülő lincolni székesegyház Canterbury hatását tükrözi: kettős keresztházú kórossal megnyújtott, romános térarányú bazilika. Az alaprajz itt azonban már letisztultabb, s a részletképzésben is feltűnnek olyan megoldások, amelyekhez nem volt francia előkép. Mindenekelőtt a boltozat újszerű. A két keresztház közötti szakaszon, az Avaloni Hugó püspöknek szentelt kórusrészben a keresztboltozat sajátos változata jelenik meg. A keresztboltozat bordái rendszerint közepén metsződnek, negyedelik a boltmezőt. A Hugh's Choir boltozata nyolcosztású, s az osztás mindkét tengelyre nézve aszimmetrikus. A boltmezőt közepén, a tér tengelyvonalában gerincborda felezi, a gerincborda hosszát két zárókő harmadolja, s az egyik átló irányában a két átellenes sarokból a közelebbi zárókőhöz 1-1, a másik irányban mindkét zárókőhöz 2-2 sugarasan széttartó borda fut. A szimmetria könnyed megbontása szinte önállósítja a bordák vonalrajzát - a szerkezetileg szükséges forma kezd átalakulni dekoratív dísszé. A főhajó boltmezői már nem különböznek el egymástól. Minden pillér fölött 7 ágra szétnyíló, legyezőszerű bordanyaláb indul, s azok a gerincbordánál, ill. az azt keresztül metsző kis harántbordáknál összefutva úgy tagozzák a felületet, hogy formájukban inkább a dekoráló szándékot érezzük, nem pedig a statikus indoklást. Lincolnban a forma kifejlődésének iránya, a tektonikus szerepet tagadva, a visszájára fordul. A borda nem letámaszkodik, hanem felfelé tart, mint fatörzsből az ág. Így boltozták be a második keresztház mögött fekvő ún. Angyal kórust is. A hátsó kórus egyenes zárása a 13.sz. második negyedétől szinte kötelező szabály lett, (a ciszterci rend templomai nyomán) s majdnem elmaradhatatlan tartozéka a tengelyben hozzá csatlakozó, szintén egyenes záródású Mária kápolna.

Decorated Style

Az 1250-1350 közötti időszak elnevezése. A szerkezet gazdagításával és a térköpeny teljes föloldásával egy "anyagtalán", dekoratív teret teremtettek. A meglévő elemek kombinációjával új térlefedési (boltozási) és támasztási megoldások keletkeztek.

Wells (1320-1368)

Még szembetűnőbb a kapu visszafogott, praktikus alakítása a wellsi székesegyház homlokzatán. A wellsi homlokzat, noha kéttornyos, széltében terül el, a tornyok a mellékhajókhoz oldalról csatlakoznak. A fekvőnégyyszögű, a magasság kétszeresénél is szélesebb felület horizontalitását a támpillérek, és az emeleti ablakok vertikálitása ellensúlyozza. Az angol-normann hagyományokhoz ragaszkodó, konzervatív angol mesterek a falsík oldásával, a díszítéssel alakították gótikussá az épületet.

Bristol (1140)

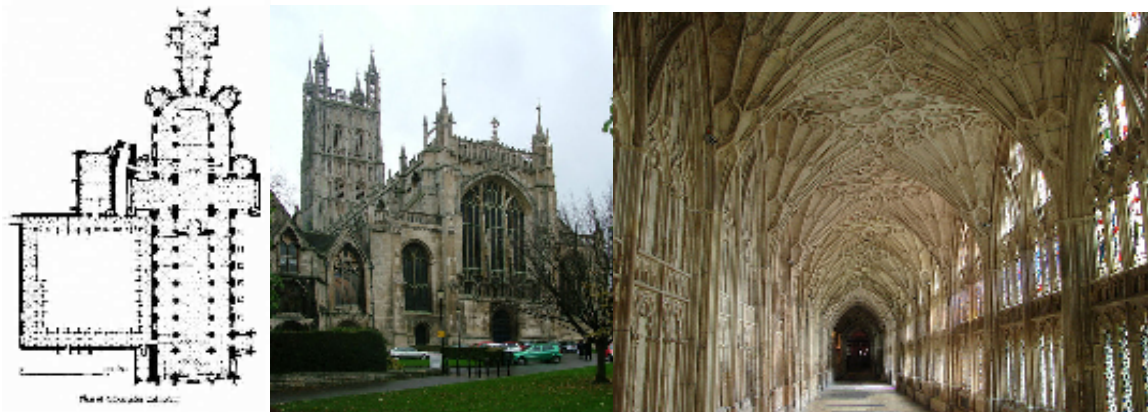

Perpendicular Style

1350-1550 között Anglia a késő-gótikus fejlődés példaképe, szerkezet-alakítása, térformálása iskolát teremtett. Más fejlődési úton, Angliától részben függetlenül ugyanide jutott el a német polgári gótika. Az angol késő-gótika francia megfelelője a "flamboyant-stílus". "Függélyes stílus" elnevezését a szerkezet racionalizálásáról, a vertikális geometrikus meghatározottságról nyerte (pl. mérműves ablakok rácsozata). Kései szakaszát "Tudor-Style"-nak is nevezik, az uralkodó családról.

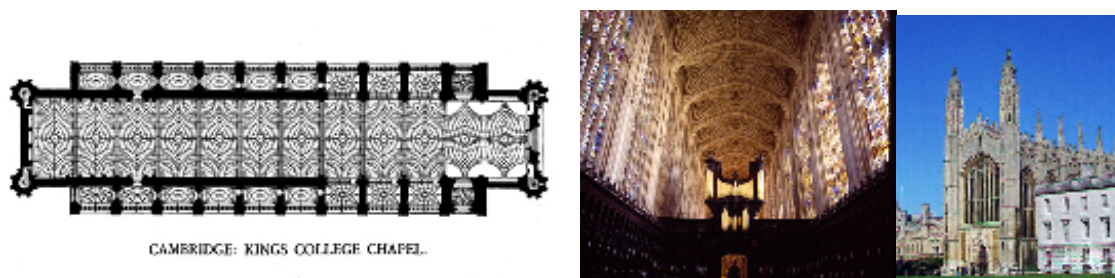
Gloucester (1072-1104)

A gloucesteri székesegyház kerengője megjelenésében korántsem függélyes (az angol gótika késő szakaszát a hangsúlyozott vertikálitásról nevezték el függélyes stílusnak). A gloucester-i kerengő a 14.sz. közepéről való. A folyosóra lépve mindenekelőtt a boltozat köti le az érdeklődést. Az oldalfal pilléreire félkörívben hajló, s fönt, a gerincvonalnál érintkező, díszes tölcsek támaszkodnak. A tölcser felületét s a felső peremük által közrezárt, konkáv négyszögeket dekoratív bordák s finom mintázatú vakméművek hálózata fedi olyan gazdagon, hogy mögöttük már nem érezhető a szerkezet, alig vesszük észre, hogy a bordázat tulajdonképpen egy csúcsíves donga erősítő váza. Az egész együttes atektonikus, tagadja az anyagot, a súlyt. A szerkezetet szinte eltüntető, illuzionisztikus felületképzés a függélyes stílusnak éppoly alapvető formálási sajátossága, mint a függélyesség.

Cambridge: King's College kápolnája (1446-1515)

Az európai teremtemplomoknak megfelelő egységesített térforma a királyi, egyetemi v. családi kápolnáknál alakult ki.

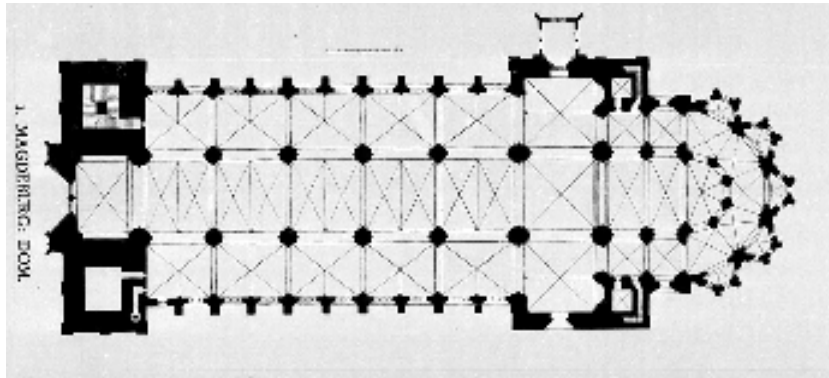
Német gótika

Gótikus elemek a német építészetben

Németországban a francia gótika erős helyi hagyományokkal találkozott. Elterjesztője a ciszterci rend, így franciás lendülete szigorúbb, geometrikusabb jellegű. A német dómépítészet egyik irányzata ezt a "konzervatívabb", a romanikához kötődő vonalat képviseli.

Magdeburg, dóm (1209-1363)

Térszervezetében már átveszi a francia kora-gótika megoldását (hangsúlyos nyugati toronypár, körüljárás, kápolnakioszorús szentély). Építésében ciszterci műhelye működött közre, ez a szerkezet-alakításban és a díszítésben is megnyilvánul (pl. "püspök-folyosó" boltozata és fejezetei)

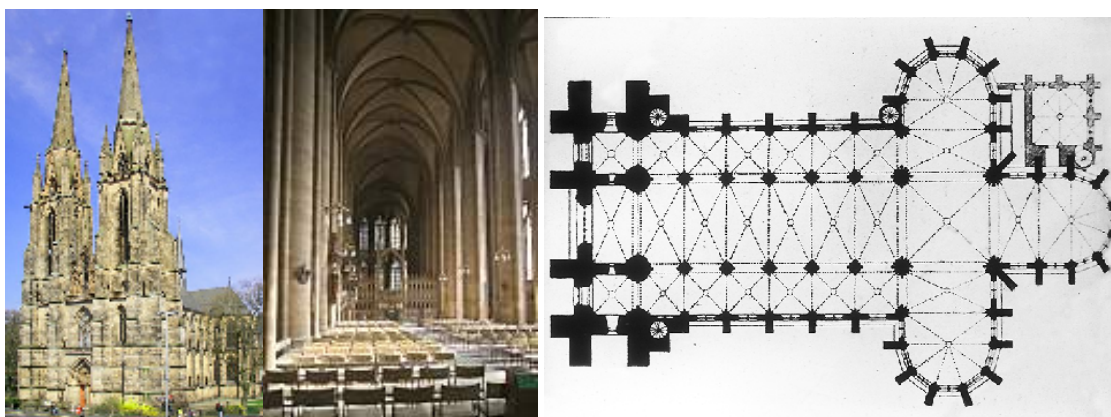
Liebfrauenkirche, Trier

Elrendezésében és részletformáiban a német kései dómok hatását mutatja. Kísérlet a gótikus centrális térforma megteremtésére, négy oldalról egy-egy kápolnakioszorú övezi a négyzetes teret. A homlokzatképzésben a román kori hagyományok továbbélése figyelhető meg.

Szt. Erzsébet templom, Marbourg (1235-1238)

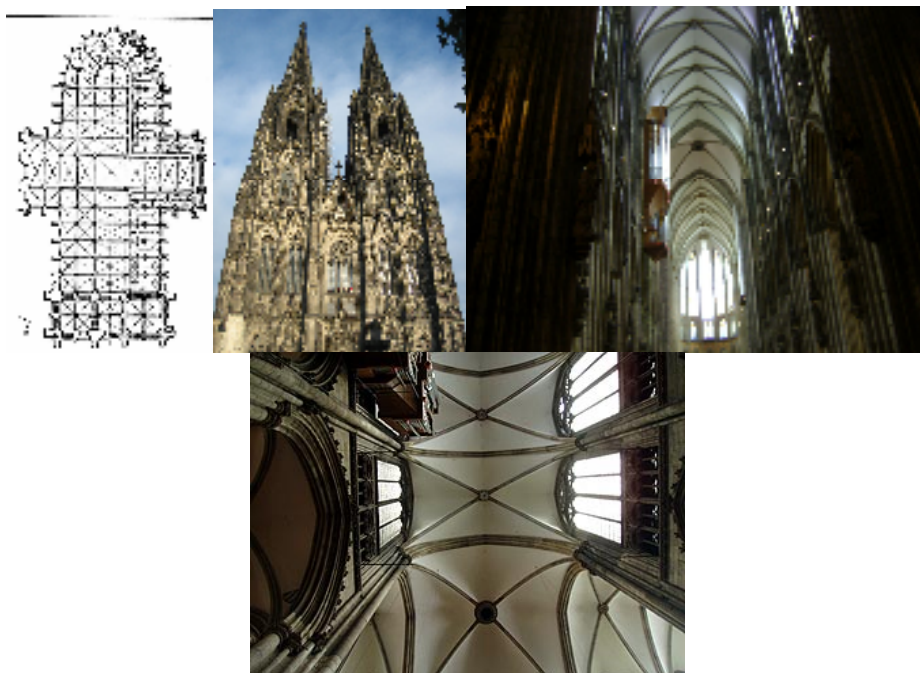
A katedrálisokra jellemző kéttornyos homlokzat mögött háromhajós, trikonchás szentélyű, csarnokszerkezetű templom áll. A templomot Árpád-házi Szent Erzsébet után nevezték el.

Gótikus építészet teljes eszközkészlettel

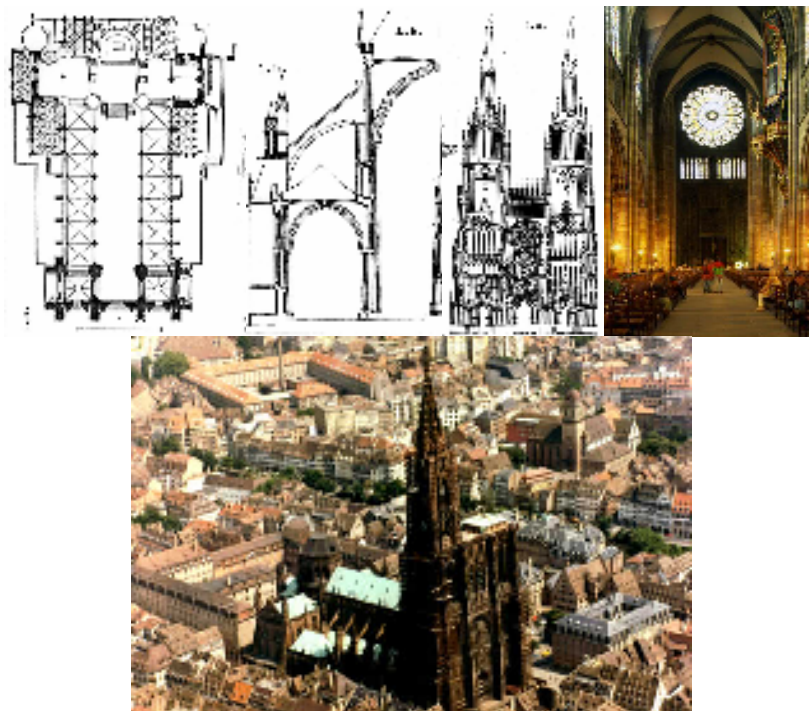
Köln: dóm (1248-1322)

Amiens hatására visszavezethető öthajós katedrális gazdag részletekkel.

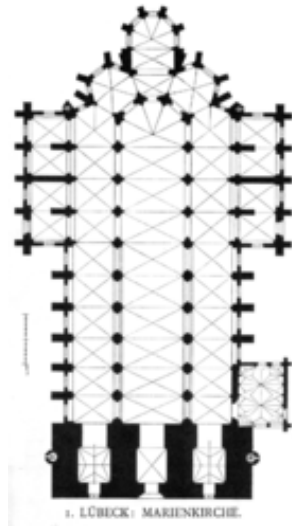
Strassburg: dóm (1250-1275)

Erwin Steinbach tervei szerint készült korábbi, románkori részletek fölhasználásával (keleti rész, altemplom). A francia katedrális gótika, a ciszterci építészet és a német hagyományok sajátos ötvözete.

Marienkirche, Lübeck (1250-1350)

Az észak-német téglagótika egyik legszebb emléke. Az építőanyag itt már eleve falszerkezetes építést, sommásabb formálást, tömegességet követelt, az egyszerűség tehát a technikából kényszerítően következett. De épp ennek a fordítottja is igaz, az ok és az okozat felcserélhető, vagyis joggal mondhatjuk, hogy azért választották ezt a technikát, mert egyszerűsége törekedtek.

Interregionális gótika

Ciszterci gótika

A ciszterci építészet periodizációja és elterjedési területe:

1. periódus: az anyamonostorok kialakítása: *Cîteaux* (1098), az anyaház 1113-1115 között további négy anyamonostort alapított (*La Ferté, Pontigny, Clairvaux, Morimond*). Az első monostorok kezdetleges faépítmények voltak, az őket fölváltó első kő-monostorok számos faépítészeti hagyományt őriztek. Ez a periódus lényegében csak elvi periódus, mert az öt anyaház mindegyike - építése után röviddel - átépült, egy részük a XVIII. század során megsemmisült. A periódusnak hatása elsősorban Burgundiára volt, az elterjedést a következő periódus jelentette.

2. periódus: kötött építészet (Szentbernáti stílus): Clairvaux-i Bernát szigorú építési szabályokat írt elő a rend monostorai számára. A kötöttségek végrehajtását a négyévenkénti rendi nagykáptalan biztosította s a filiákat látogató definitörök ellenőrizték. A kötöttség ellenére a perióduson belül két irányzat alakult ki: burgundiai és Provence-i változat. Mindez a romanika keretében került tárgyalásra.

3. periódus: A katedrális gótika hatása a ciszterci építészetre. A változás Burgundiában kezdődött, amikor az anya-monostorokat - az észak-francia katedrálisok mintájára - körüljárós és kápolnakoszorús szentéllyel látták el.

4. periódus: Kapcsolat a polgári gótikával. A ciszterci rend a XIV-XV. században elveszítette eredeti jellegét, maga is polgárosodott. Az európai polgári gótikából - különösebb funkció nélkül - átvette a *csarnokszentélyes megoldást*, maga *szentélycsarnokot* alakított ki, végül önálló *csarnoktemplomot* is épített. A folyamat Németországban és Közép-Európában jellemző. Franciaországban a megoldás nem terjedt el (a polgári gótika korában itt a ciszterci rend új építkezéseket nem végzett. Fogalmak, emlékek:

- *Szentélycsarnok:* Olyan megoldás, ahol a kiemelt főapszist többhajós, csarnok-szerkezetű körüljáróval vették körül. Lényegében a francia-szentély egyenes változata, de a körüljáró és a kápolnakoszorú azonos magasságú. Ausztriában *Lilienfeld* (alap. 1202., ép. 1210. k., szentélycsarnok 1250-ből) a térforma legszebb példája.

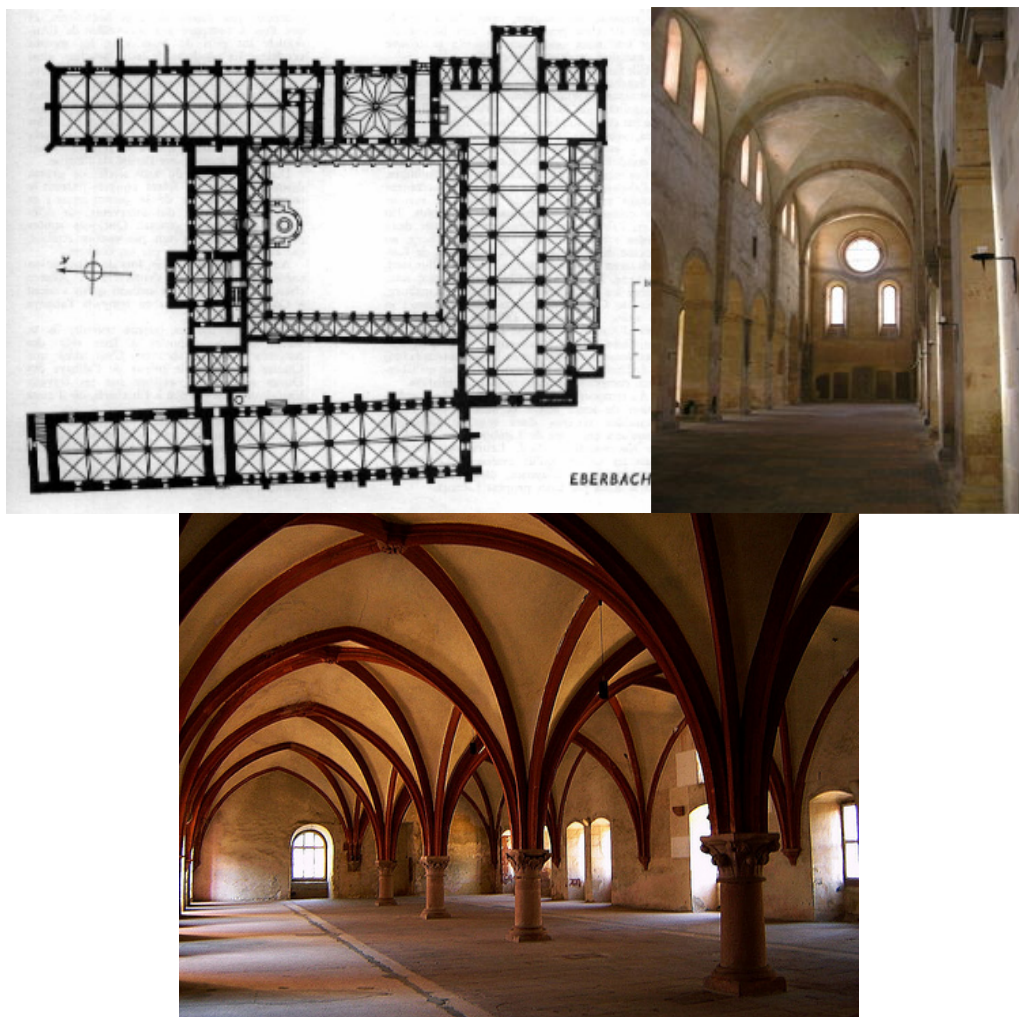
Fossanova (1187-1208)

Itt is a puritán, egyszerű ciszterci alapelvek érvényesülnek. Bár a cisztercita templomok alapvetően toronytalanok, az itáliai építészetben megjelenik a négyezeti torony. Továbbá nem a vázas boltozatot veszik át, hanem a felületek összetámaszkodását használó szerkezeteket hozzák csúcsíves formában.

Eberbach (1136)

Clairvaux-i Bernárd alapította, ez volt az első kolostor a Rajna keleti partján. A kötött rendszer burgundiai formáját mutatja.

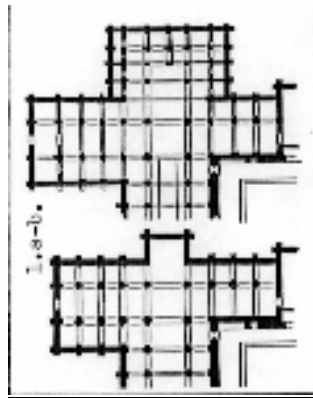

Clairvoux III

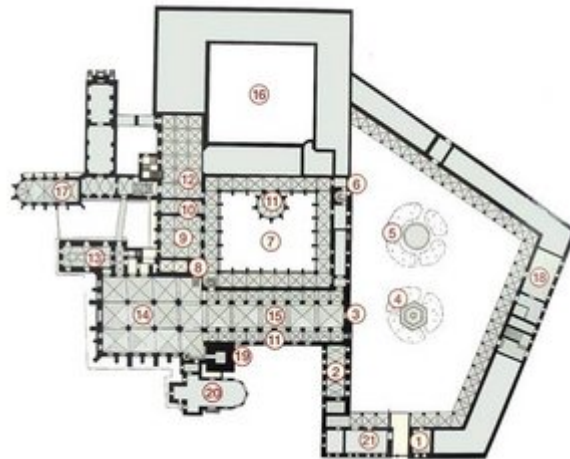

Citeaux III.

Szentélye (1150-1193) egyenes záródású maradt, de körüljárótés kápolnakoszorút építettek hozzá (funkcionálisan szerencsétlen kísérlet).

Heiligenkreutz (1133)

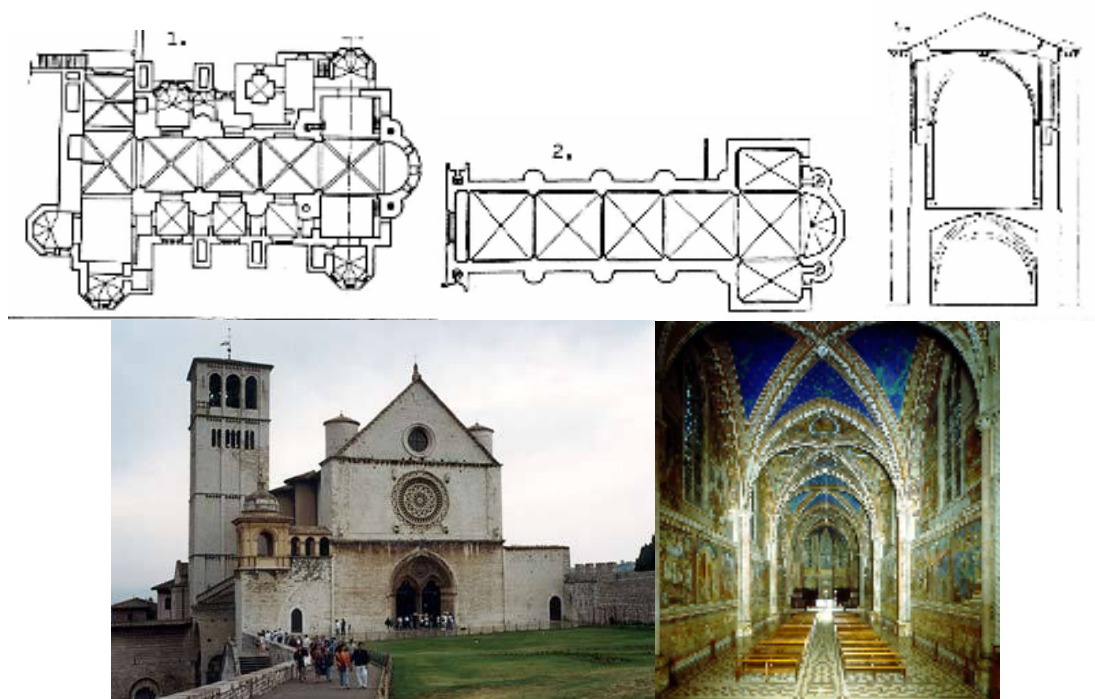
Neuberg (1327)

Városi szerzetesrendek építészete

Assisi: San Francesco (1228-1253)

Itália első gótikus temploma a ferences rend keletkezésének színhelyén, Assisiben, a rendalapító tiszteletére szentelt S. Francesco. Az alaprajz, a felépítés végtelenül egyszerű: keresztboltozatokkal fedett (Itáliában nem túl jellemző), egyhajós hosszaházhoz csatlakozik a kereszthajó, s ahhoz közvetlenül a sokszögű apszis. A templomtér egy vele pontosan azonos méretű, de nyomottabb arányú alsó templom fölött emelkedik. Alakításmódja a dél- és nyugat-francia templomokhoz igazodik, előképe a nem sokkal előbb gótikussá átépített angers-i székesegyház. A román kor hangulatát árasztó, alig világított alsó templomban, s a monumentális felső térben is a tömör falsíkok uralkodnak. Teremszerkezetű tér – a terem leképezi azt az egyháztörténeti változást (Lateráni zsinat), hogy liturgia csak szentélyben és szószéken – tehát nincs szükség közbelső alátámasztásra.

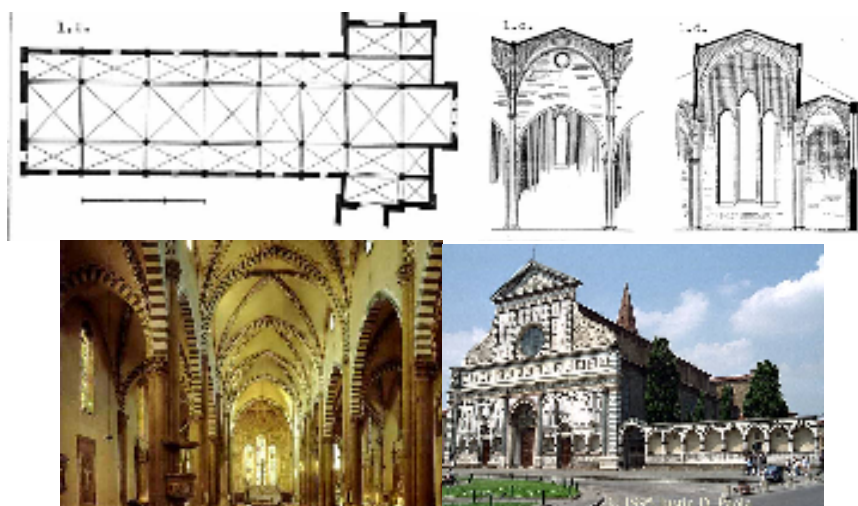
Sta. Croce, Firenze (1295-1442)

A domonkosok példája nyomán (Sta Maria Novella) a ferencesek kolostorához is épült egy hasonló alaprajzú templom ciszterci mintára, a Sta. Croce. A terv mestere ebben a műben a kolduló rendek téreszményét kristályosította ki, olyan művészi erővel, a felülmúlhatatlan tökély színvonalán, amelyre csak a kort teljes mélységében átélő, kivételes egyéniség képes. Ez a háromhajós, nyitott fedélszékű, minden látványosságot kerülő, puritán templomtér, noha nagysága az észak-francia katedrálisokkal vetekszik, felszabadító hatású. A latin gótika anélkül, hogy bármilyen engedményt tett volna, itt került talán a legközelebb az ile de france-i értelemben vett tiszta gótikához. *Itáliában* minden városban épült gótikus ferences kolostor. Ezek redukált változata, amikor egyetlen hajóhoz keresztház nélkül csatlakozik az oldalkápolnákkal közrefogott egyenes vagy polygonális főapszis. A magas csúcsíves elősegítik a tér egységesítését.

Sta. Maria Novella, Firenze (1278-1349)

A kolduló rendekre jellemző prédikációs tér típusa később alakult ki, s ahhoz a francia gótika konzervatívabb iránya, a burgundiai ciszter építészeti adta az ösztönzést. Annak befolyást tükrözi a domonkosok firenzei temploma, a Sta. Maria Novella. A háromhajós, kétszintes (gádor + árkád) bazilika kereszttházát a keleti oldalon egyenes záródású szentély s 2-2 szentélykápolna bővíti éppúgy, mint a fontenay-i cisztercita apátság templomát. A szentély fele haladva sűrűsödnek az oszlopok, ami álperspektívikus hatást kelt. A burgundiai minta azonban csak az alaprajz típusában, a szentélyzáródásban érvényesül. A felépítés, a tér szervezése, a térarány eltérő: sajátosan itáliai. Itt a primer egység a teljes tér, ezt az egységként adott térvolumen osztják a benne elhelyezett támaszok. A pillérállás olyan levegős, az árkádnílvásokhoz viszonyítva a pillér olyan karcsú, hogy a belépés pillanatában az egész enteriőr feltárul. A Sta Maria Novella tere alapjában véve klasszikus ihletésű. A homlokzat már inkább reneszánsz.

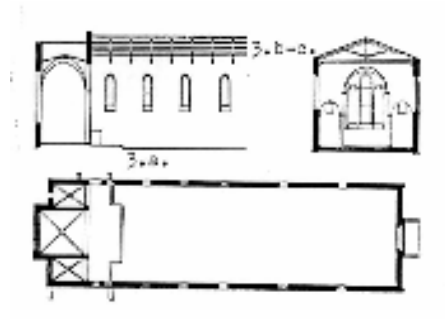
San Domenico, Siena (13.-14. sz.)

Dombtetőn álló kétszintes templom ciszterci "stílusban", de csak egyetlen hajóval

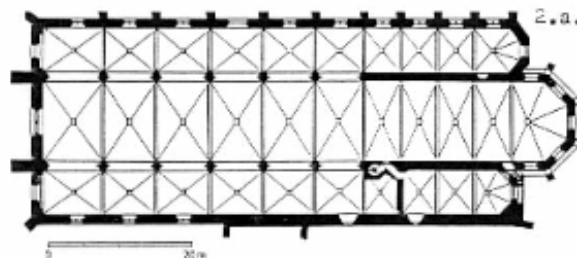
San Domenico, Arezzo (1250 k.)

A ciszterci hagyományok végsőkéig leegyszerűsített formája, egyhajós teremtemplom három-kápolnás szentélyfejjel. Ablakok álperspektívikus hatást keltenek.

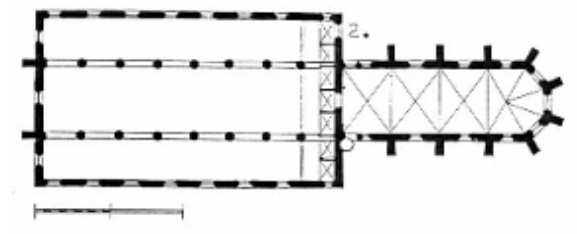
Szt. Domonkos, Regensburg (1250 k.)

Háromhajós, keresztház nélküli, három apszissal záródó bazilika. Elmaradt belőle minden járulékos bővület (szentélykörüljáró, kápolna sor), ami a prédikációs tér egységét megbonthatta volna. A kórus folytonosan egybeolvad a főhajóval, a kettő között egyedül az jelzi a funkcióbeli különbséget, hogy a kórust oldalt fal rekeszti el a mellékhajótól, s a keresztboltozat harántbordáit hordó faloszlop, amely a főhajóban leér a padlóig, a kórusban jóval föntebből indul. Az egyszerű belsőt csak a valóban szükséges, a felépítést értelmező, a hosszanti teret ritmizáló tektonikus elemek díszítik. A téralakításnak ez az eszköztelen, racionális módszere szellemében elég közel áll a hirsai reform építészethez, s annak közvetítésével tulajdonképpen az Ottó kor hagyományaihoz. A szentély két oldalán hosszú kápolna található szír-lombard mintára.

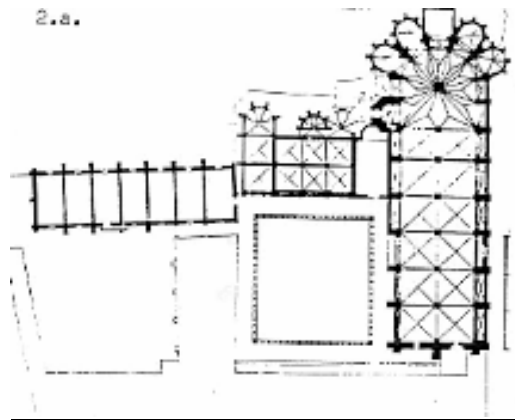
Szt. Domonkos, Esslingen (1240-1268)

Kialakult a városi plébániatemplomok jellegzetes három- vagy öthajós, de *egytornyos* megoldása, a *csarnokszerkezet* térlefedésében előtérbe kerültek a gazdag háló- vagy csillagboltozatok.

St. Dominique, Toulouse (1260-1304)

Kéthajós csarnoktemplom kápolnakoszorús szentéllyel. Közvetlen építészeti előképe a *párizsi jakobita (dominikánus) templom* (1221), ez 1789-ben elpusztult.

Salzburg: ferences templom (13.-14. sz. forduló)

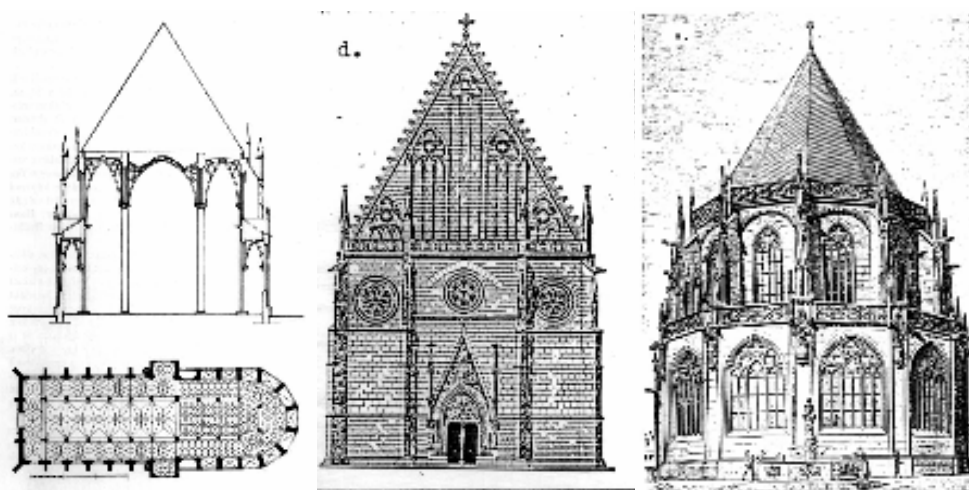
(XIII. századi hajó, a csarnokszentélyt Hans von Burghausen építette a XV. sz. elején): a késő-román hajóhoz épült csarnokszentély a német polgári gótika hatását mutatja.

Polgári gótika

Schwabisch-Gmünd (1351)

A 14. sz. német építészetében valami új kezdődött, ami túlmutat a középkoron, amit joggal értékelhetünk úgy, mint az itáliai trecento művészet északi megfelelőjét. Ez a polgári viszonyok talajáról sarjadt, a szemlélet változásáról tanúskodó új jelenség a késő gótikus csarnoktér. A típus első kiforrott emléke a schwabisch-gmündi Szentkereszt plébániatemplom Háromhajós, csarnokrendszerű hosszház, sokszögben záródó, körben kápolnákkal bővített, háromhajós csarnokszentély, A két rész kapcsolata arra vall, hogy a megoldást a kolduló rendi templomok inspirálták. A schwabisch-gmündi csarnoktér az e világi létben otthonos, a saját szerepét és fontosságát felismerni kezdő polgárság temploma. Méretében is emberi léptékű, tágas díszterem, amely nem az ember fölé, hanem az ember köré épült.

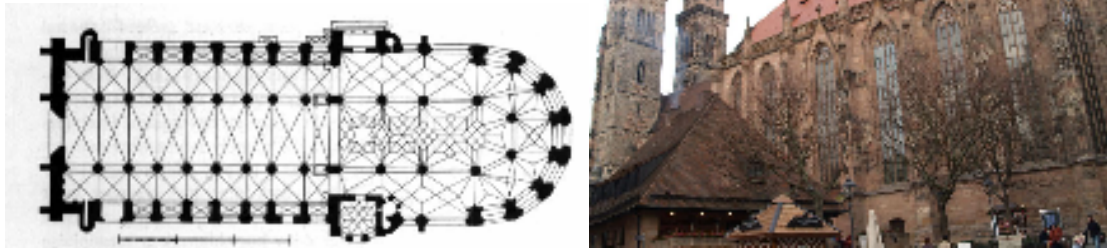
Freiburg (1260-1354)

A német gótika sajátos típusa az egytornyos templomok. Az eredetileg plébániatemplomul alapított székesegyház szentélyéhez burgundiai iskolázottságú mesterek építették a hosszházat, ahhoz csatlakozik a bejárat felől a tengelybe helyezett, hatalmas torony. Alsó fele még nehézkes tömegű, a hosszház kora gótikus stílusához illő, a sarkoknál a pillérrel támasztott, masszív négyszöghasáb. A felső szakaszát azonban mérműves ablakok, meredek hajlású vimperegák, fiálék könnyítik, s a szokásos toronysisak helyett szellős kőrácscsá áttört, nyolcszögű gúla koronázza. Érezhető benne a francia katedrálisok ösztönző hatása, de azzal együtt az elutasítás is.

Nürnberg: Sebalduskirche/Lorenzkirche (1439)

Benne Peter Fischer S. Sebaldus ereklyetartója.

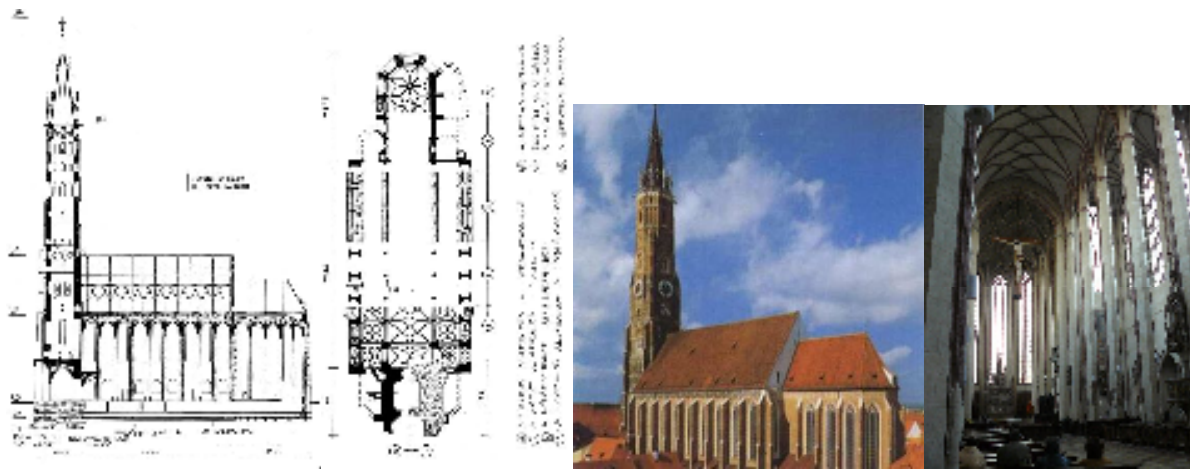
St. Vitus, Prága

Körüljárós kápolnakoszorús szentély, bazilikális felépítés. A kórus főhajója hálóboltozattal fedett. Peter Parlel tervezte-> parleri boltozat. A trifóriumot bekapcsolta a felsőgádor ablakzónájába, s a szélső nyílásokat, átlósan kifordítva, rátámasztotta a pillérre. Hogy ennek a rézsús motívumnak nagyobb hangsúlyt adjon, föléje is, a hatosztatú ablak szélső mezőibe, hasonló helyzetű, tehát a pillérhez átlósan forduló csúcsíves fülkéket illesztett. A sarkokat kitöltő fülkék feloldják a teherhordó pillér s a nyílásokkal áttört felület között az éles különbséget. A pillér besimul az ablakok közé, nem elválaszt, hanem átvezet egyik ablakból a másikba.

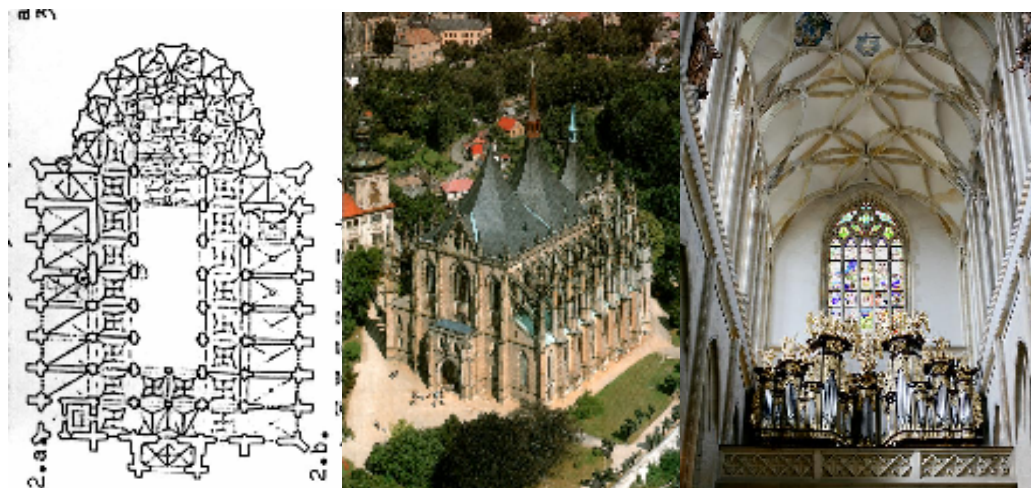
St. Martin, Landsahut (1387)

Építőmestere Hans Stethaimer.

Szt. Borbála, Kutná Horá (1388 – 1534)

Parler-család műve.

Szt. Anna, Annaberg

A háromhajós csarnok pillérei fölött sokszirmú virágként nyílnak ki a bordák. A rajzolat megejtően szép, de valahogy olyan, mint a természet őszi színpompája: a befejeződés teljessége, az elmúlás érezhető benne. Teremtemplom.

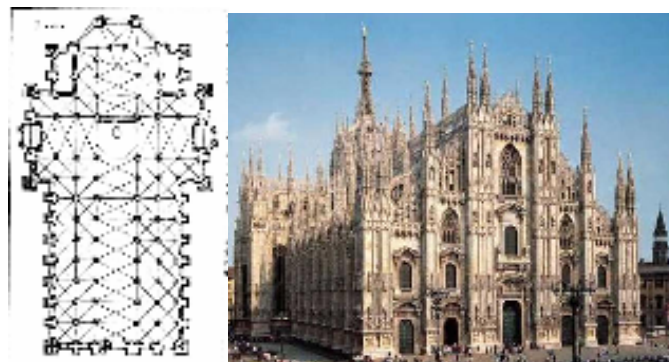

Latin gótika – itáliai dómépítészet

Itáliában a középkor folyamán nem alakult ki erős központi hatalom, hanem egy-egy város környezetében feudális városállamok ill. regionális uralmi központok (hercegségek) keletkeztek. A toscanai, erős helyi hagyománnyal rendelkező városokban a polgári társadalmi és gazdasági formációk (manufaktúrák, helyi pénzgazdálkodás, kereskedelem) csírái hamar kialakultak. Ennek megfelelően a feudális keretek között működő városi igazgatás is egyre nagyobb szerephez jutott. Az érdek-különbözőségek miatt általános volt a városok közötti rivalizálás - esetenként fegyveres formában is. A Franciaországban megismert, és a központosított hatalom érdekében alkalmazott reprezentatív építészet is elmaradt, e téren is városok közötti "nemes" versengés érvényesült. A város székesegyházának, mint a város súlyát kifejező szakrális szimbólumnak különös jelentőséget tulajdonítottak: a dóm méretével, gazdagságával igyekeztek a rivális városokat túlszárnyalni. E "megalomániás" törekvés már a pisai dóm-együttes építésénél (1063-tól) megnyilvánult: minden eddiginél nagyobb, gazdagabb dóm fejezze ki a városi polgárság öntudatát, jogállását, vagyoni helyzetét. A sort a többi, polgárosodott város (Siena, Orvieto, Firenze, stb.) folytatta. Az itáliai dómépítészetben csak korlátozottan érvényesült az észak-francia katedrális-gótika hatása. Pótolták ezt az erős helyi (antik, ókeresztény, románkori) hagyományok, a ciszterci és városi szerzetesi építészet - szintén helyi - vívmányai. Az így kialakult, jellegzetesen itáliai stílust (építészetben és képzőművészetben) szokták "proto-renaissance"-nak is nevezni.

Milano (1368-1965)

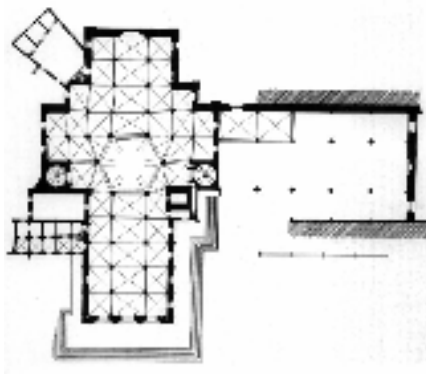
Öthajós alaprajzával a német területtel (Köln) mutat rokonságot. Részletformáiban francia elemeket tartalmaz, toronytalan homlokzatképzése és tömege jellegzetesen itáliai.

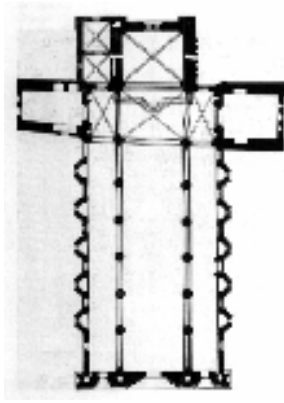
Siena (1229-1350)

Eredetileg a jelenleginél lényegesen nagyobbra tervezett épületnek a keresztháza a mai, háromhajós, egyenes apszisú katedrális. Antikizáló pillérkötegei, polichrom felületképzése a toscanai romanika hagyományaira emlékeztetnek. Homlokzatán (1284-1299. G. Pisano) a plasztikus elemek (fiatorony, vimperga, törpegaléria) és a polichromia (színeskő, mozaik) harmonikusan illeszkednek. Homlokzati tornyai nincsenek (campanile van), a bazilikális homlokzatot csak négy fiatorony tagolja.

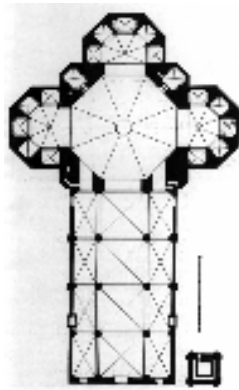
Orvieto (1285-1350)

Az orvietói dóm homlokzata bizonyítja, hogy a gótika struktív formáit nem lehet plasztikus díszként a síkba visszafogni. Jellemes elemei: magas fiatornyokban végződő, plasztikusan képzett támpillérek, a három kapu fölött csúcsos vimpergák, amelyek a felső zónában ismétlődnek, a szélességet hangsúlyozó törpegaléria, négyszögbe illesztett, szobrokkal körbevett rózsablak, színes falképek. Itt semminek nincs technikai funkciója, csak kompozíciós szerepe. Ciszterci alaprajzi rendszerű, egyenes szentélyzárású bazilika, hajója fülkeszerű oldalkápolnákkal bővített. Homlokzata Sienával rokon.

Firenze (1294-1434)

Az egykori S. Reparata ókeresztény bazilika helyén Arnolfo di Cambio kezdte építeni, a munkát 1301 után Giotto folytatta (campanile). Háromhajós hosszaházához nyolcszögű kupolatér kapcsolódik (Brunelleschi, 1418-1434). Homlokzata (XIX. századi befejezés) Sienával és Orvietóval rokon, egyben őrzi a firenzei románkori homlokzatképzés polichrom hagyományait (S. Miniato al Monte, Battistero).

Florence Cathedral - View of the dome.

